

Марина Гримич

М

и чуєш,
Марго?..

Книжечка для дамської сумочки

Книжечка для дамської сумочки
.....
Серію засновано в 2006 році

Марина Гримич

*М*и чуєш,
Марго?..

Роман

Київ 2012

УДК 821.161.2-312.5
ББК 84 (4Укр)-44
Г84

Текст друкується за виданням:
Гримич М. Ти чуєш, Марго?.. : роман / Марина Гримич. —
Львів : Аверс, 2000.

Гримич М.
Г 84 Ти чуєш, Марго?.. : роман / Марина Гримич. — 2-ге
вид. — К. : Дуліби, 2012. — 212 с. — (Книжечка для
дамської сумочки).

ISBN 978-966-8910-36-4 (серія)
ISBN 978-966-8910-26-5

«Ти чуєш, Марго?..» — це чуттєва і водночас дотеп-
на історія кохання, що почалася як службовий роман
у маленькому, але теплому колективі етносоціологів-
польовиків, а закінчилася Великою Пригодою в позачассі
і позапросторі.

Лауреат конкурсу «Коронація слова».

УДК 821.161.2-312.5
ББК 84 (4Укр)-44

ISBN 966-7466-47-7 (Аверс)
ISBN 978-966-8910-36-4 (серія)
ISBN 978-966-8910-26-5

© Аверс, оформлення, 2000
© ПП Дуліби, 2012
© Марина Гримич, текст, 2012
© Альона Гнатюк,
художнє оформлення, 2012

«Ти чуєш, Марго?..» — історія кохання

Від автора

Книжечка, яку ви тримаєте в руках, — не просто друге видання роману «Ти чуєш, Марго?..», це — багатовимірне освідчення в коханні.

По-перше — освідчення в коханні до літератури. «Марго...» — мій прозовий первісток. Я мріяла про письменницьку кар'єру з дитинства, однак життєві обставини довго не давали цій мрії здійснитися. І от, коли я понароджувала дітей, позахищала дисертації, облаштувала побут, — випала нарешті нагода зануритися в творчість.

По-друге, «Марго...» — освідчення в коханні моїй основній професії. Я — етнолог, причому з хорошою «польовою» практикою. Недаремно в центрі сюжету опинилася етносоціологічна група, яка мандрує Україною, і саме з цими людьми відбуваються химерні, кумедні, незвичайні, надзвичайні історії.

По-третє — освідчення в коханні Всеукраїнському літературному конкурсу «Коронація слова». «Ти чуєш, Марго?..» — стала дипломантом першого конкурсу, більше того, завдяки зусиллям видавництва «Аверс» (Львів) — чи не першим виданим романом у рамках «Коронації...». За десять років свого існування «Коронація слова» зробила для української літератури те, що не змогла зробити держава, а саме зініціювала літературний процес в Україні. «Коронація слова», як виявилось, — це блискуча майстерня «сюжетних» письменників, яких на сьогодні так потребує читач.

Хочу висловити подяку всім, причетним до народження моєї «Марго...»: першому читачеві рома-

ну — д.філол.н. Наталі Непийводі (моєму другу і кумі, на жаль, покійній), якій належить ідея назви роману, к.філол.н. Ніні Герасименко, саме яка, як з'ясувалося недавно, «піймала» у вирі інших текстів, представлених на конкурс, мою «Марго...», Володимиру Даниленку, першому координатору конкурсу. Величезна подяка від усієї письменницької «коронаційної» родини Тетяні і Юрію Логуш. Теплі слова хочу висловити на адресу видавництва «Аверс» (редактор Олена Волосевич і директор Галина Гнидюк), яке взяло на себе сміливість, перебуваючи у вкрай скрутному фінансовому становищі, надрукувати дві тисячі примірників невідомого автора!

Друге видання подається у майже незміненому вигляді, лише з віртуозним редагуванням Люби Дрофань. Я бачу в тексті письменницьким оком деякі свої невправності. Однак свіжа, практично незаймана, харизма автора-початківця компенсує недоліки першої літературної спроби.

Не знаю, як визначити жанр мого первістка. «Ти чуєш, Марго?...» можна вважати і любовним, і химерним, і пригодницьким романом. Хоч він і перший мій твір, але в ньому вже є те, що я вмію і обожнюю робити: ліпити, немов із глини, якісний сюжет.

Марина Гримич

Ти чуєш, Марго?..

сьомій ранку в одному звичайному помешканні пролунав несамопитий жіночий вереск.

Тато перелякано підхопився з ліжка, однак молодший син зі свого ліжечка заспокоїв його:

— Не пелезивай, тату, це мама знову стала на ваги!

Водночас із ванни заторохтіло:

— Господи! Як мені все це набридло! Я — нещасна жінка! Я — мати-героїня! Хочу бути старою дівкою! Хочу сидіти собі в своїй хаті, у своєму ліжечку, пити каву і читати детективи! І щоб мене ні-і-хто не чіпав! А тут ці діти сидять на голові! Ці три п'явки! Не дають дихати! Господи! За що мені такі тортури!

Тим часом у квартирі все поволі заворушилося.

— Ма! Шо їсти?

— Як шо їсти? Там каша була вівсяна від учора!

— Вже нема!

— Як нема?! Господи! Ну що це таке! Ці діти, як ті хробаки: хрум, хрум, хрум! Усе поїдають, усе пожирають! Оце мені нема чого робити, як за п'ять хвилин до виходу з дому варити вам кашу!

— Ма! Я не хочу в садочок!

— Я теж не хочу в свій садочок! Запам'ятай, синочку, в цьому житті немає слова «хочу», є лише слово «треба»! Зрозумів?

— Мамочко, а де моя краватка?

— Таточку, твоя краватка там, де вона має бути!

Мамочка, ледь-ледь застібуючи гудзики піджака на грудях, стала особливо агресивною:

— Ну ти подиви. Ця хімчистка вже зовсім споганилася! Все збігається після неї.

— Мамусю, може справа не в хімчистці? — спробував пожартувати тато.

Мамуся ще більше оскаженіла. Тримаячись за свої верхні округлості, вона зарепетувала:

— Ну й що? Ну то й що? Що ти на мене дивишся? Ну що я можу зробити, що воно росте, як на дріжджах! Якби я тобі не народила і не вигодувала оцим місцем трьох дітей, то була б стрункою, як билиночка. А ці діти... Господи, хіба це діти? Це ж п'явки! Вони п'ють мою кров, п'ють, п'ють... Тату, сьогодні твоя черга вести малого в садок! Мої нерви вже не витримують! Все, я побігла! Па!

Вона забігла в ліфт, натисла на гудзик і тут відчула, що зачепила портфелем колготки. Закотивши очі під лоба, вона просто вилаялася. Довго і смачно. Щоправда, подумки. Проте, здається, трохи відлягло.

Заходячи в автобус, а потім у метро, вона про себе бубоніла: хоч би не зустріти когось із знайомих, щоб не бачили її без макіяжу, хоч би не зустріти когось із знайомих, хоч би не зустріти, хоч би... Слава богу, здається, не зустріла.

Її все навколо дратувало. Водночас вона заздрила всім і всьому на світі. Вона заздрила людям, які в метро читали газети і детективи, бо після купи паперів на роботі друковані літери викликали в неї алергію. Вона заздрила тим, хто не мав проблем із верхніми гудзиками піджаків. Вона заздрила рибалкам, які могли собі дозволити розкіш годинами висиджувати на крижині. Вона заздрила дітям, які могли на повний рот сміятися, не боячись, що хтось помітить пломби на їхніх зубах. Вона заздрила стінам Києво-Печерського монастиря, які могли століттями незворушно дивитися у воду, роздумуючи про вічне і духовне. Вона заздрила поїздам метро, яким не треба було думати про те, куди їхати і з якою швидкістю.

Робочий день почався не найкраще. Кабінет викликав огиду. Дірка на колготках заважала зосередитися на роботі. Раптовий телефонний дзвінок пронизав

від кінчиків волосся до кінчиків нігтів на ногах. Господи, треба зробити педікюр!

— (Що за сволота турбує вже спозаранку?) Алло, слухаю! Доброго ранку! Іду!

Шеф знахабнів. Зараз скаже, що в нього дві новини, одна хороша, а друга — сама знаю яка... І запраже...

— Ну що, Марго, піджачок збігся після хімчистки? — замість привітання позартував шеф.

— Дуже смішно!

— Так і тримай! До речі, в мене дві новини: одна хороша, а друга... ну, сама знаєш яка... З якої починати?

— Із самазнаєшякої.

— До нас приходять ділові партнери. Треба зробити проектик. Такий собі акуратненький, елегантненький маленький проектик. Ти зрозулеська, що я маю на увазі?

— Конешно.

— Не конешно, а єс оф кос, шефе.

— Єс оф кос, шефе.

— Проектик має бути о четвертій. Ясно?

— Єс, сер.

— І щоб о четвертій верхні гудзички на піджачку і на блюзечці були розстебнуті.

— Ну досить, досить уже...

— На десерт новина: маєш колегу у свій кабінет.

— Мужчина?

— Мужчина.

— Ви попередили, що я мати-героїня і чоловіконенависниця?

— Можеш не переживати: чіплятися не буде: одружений, жона-модель, ноги від шиї, синочок-вундеркіндик, тобто повний джентельменський набір.

— Чекайте, а на яку це він посаду йде?

Шеф промовчав.

— Ні, ви цього не зробите!

— Зроблю, Марго, зроблю.

— Я пашу 10 років, а йому відразу заввіділом на тарілочки з золотою кайомочкою!

— Ти ж знаєш, це не від мене...

— Та чхати я хотіла від кого!

Марго влетіла до свого кабінету. У ніс ударив запах «давідова». За сусіднім столом сидів мужчина із екстравагантною зовнішністю, з волоссям, зібраним на потилиці хвостиком... (Ненавиджу!) Але довелося знайомитися. Він, виявляється, Андибер. Чогось більш ідіотського вигадати важко.

Марго сіла за комп'ютер і почала вистворювати мистецький шедевр під назвою «Проектик».

* * *

Марго вийшла з роботи, відчуваючись вичавленим лимоном. Поглянула вгору. Повний місяць. Усе ясно — звідкіля агресія і неспокій. Захотілося

повногрудо, аж на всю вулицю завити на місяць: «Ау-у-у-у!» «Ау-у-у-у!». Поряд хтось зашіпікав. Якась «антилопа гну випуску 1940 року». Відчинилися дверцята. «Невже ця нахабна пика думає, що я сяду до нього в машину?!» Думає. З огидою згадавши переповнене метро, вона сіла в машину зі словами: «Тільки ні слова!» Андибер кивнув і гонорово виконав свою обіцянку.

Вибираючись із машини з усіма своїми торбами і клунками, вона почула вслід: «До завтра, моя королево!». Марго на мить спинилася і відчула, як її мізки щось ошпарило. Однак вона не обернулася, а попливла до під'їзду.

Увечері всі удома запримітили, що їхня мамуся була підозріло тихенькою. Вона тихо зготувала вечерю. Тихо перемила посуд. Тихо запустила пральну машину, тихо вийняла з неї білизну, тихо розвісила на балконі, тихо прийняла ванну. Всі про всяк випадок теж поводитися тихо і чемно. Хто його зна', що це означає.

Ніхто не бачив, як вона прискіпливо розглядала себе в дзеркалі.

Вона із здивуванням відзначила для себе, що ду-у-уже давно не розглядала себе в дзеркалі. Не те, щоб зовсім не дивилася в дзеркало, а саме не розглядала. Брівки підрівняти, пушок над губкою повисмикувати, пошкробати скрабом шкіру, заштукатурити березневі веснянки, підмалювати

губки — це все робилося регулярно й автоматично. А щоб розглядати себе... Ні. Ніколи.

Господи, що це означає?... Це що: іронія? сарказм? комплімент? Що таке «Моя королево»? Це щось означає? Щоб ти сказився!

Мое обличчя... Мое обличчя дивне. Воно мені незнайоме. Я не впізнаю це обличчя. Ану розгляну очі. Око. Цікаво, а якого воно кольору. Бачу якусь воду, річка це чи що? Вода прозора, вода ледь-ледь струменить, розчісує якісь річкові рослинки, водорості, бульбашки, комашки, рибки.... Хлюп-хлюп... буль-буль.... плюсь-плюсь...

— Ма! Туалетний папір кінчився!

— Візьми серветки на полиці!

А ніс? Дай-но гляну на тебе, мій хороший хлопчику! Ану-ну! Повернися боком! Ну, будь ласка. О! Ти диви, який ти! Хоч викарбовуй на монеті.

— Ма, що ти робиш?

— Нічого.

— Зовсім нічого?

— Чи можу я побути дві хвилини наодинці?

— Можеш!

Так, а далі справи гірші. А може, не все так погано? Що це? Купальщиця Ренуара?

Живіт... Животик... Жінка без живота, що квітка без запаху... Лоно... Продірявлений глобус, помережаний річками й горами...

Господи, де вихід звідсіля? І що це за кімнатка Карлсона, що живе на даху? І не одна. Боже, який бедлам! Чайники з ідилічною картинкою селянського життя: хатка з мальвами, дворик із моріжком, курки, півники, індики, песик, корівка... Золотий пінцет... Чоловічі краватки на дверях. Цікаво, що за чоловік їх носить: на них африканська сава-на — жовті трави, зебри, леви; тропіки з ліанами і величезними метеликами; пустеля з верблужими колючками... Мисливський ніж... роги оленя замість люстри чи це канделябри... якісь шовкові штори... картинка на столі в золоченій рамці, на ній щось написано... Що на ній написано?... Аз есмь жизнь... Морський бінокль... Жіночі прокладки — рожеві й ароматні, як пелюстки троянди... А ось і троянда засушена, чорно-бордова троянда... Маслини, чорні маслини... Дай з'їм одну... Холодна маслинка в роті... Це так приємно... Боже, який безлад... Під ногами якісь ноти... Сто років не грала... Я щось шукаю... Я щось повинна знайти... Конче... Господи, як тут щось можна знайти... В цьому хаосі... Ось засушена бджола в павутинні... Ось намисто, коралі, справжні коралі з дукатом.... Розсипалося... Як прикро... А ось моя діамантова сережка, що я її загубила, коли була вагітною Андрійком... Добре, що знайшлася, але

зараз не вона мені потрібна... А що ж? Що я шукаю? Боже, хіба можна тут щось знайти? Якись шматки матерії, шовки турецької, китайка, оксамит... Ой! Усе попливло, закружляло... Шовки-оксамити обплутали руки, ноги... Оливками напханий рот... Цокання копит, іржання... Різкий запах кінського поту... Свист нагайки... Ой полем, полем килимським, битим шляхом ординським... Рубець через плече... Від шаблі? Обличчя не видно... Не можу розгледіти — дим очі застилає. По жилах потекла лава... Знайоме відчуття...

— Мамо рідна! — Вона підхопилася з ліжка. — Що я скажу чоловікові! Тьфу! Та це тільки сон! Куди ніч, туди й сон!

Однак заснути їй не вдалося. Сон як рукою зняло. З нею щось сталося. Вона немов уперше з'явилася на світ.

Хотілося чогось яскравого, екзотичного, незвичайного. Насолодилася ванною із сіллю. Вдягла свій китайський халат з драконом. Намастила нігті криваво-червоним лаком. Зварила кави з кардамоном і випила впереміж із маленькими ковточками крижаної води. Замісила тісто і накрутила різних химерних пундиків (хробаки сьогодні не зголодніють). Готуючи рис з овочами, напхала туди доста спецій — каррі, імбиру, чорного перцю, коріандру. Присіла у вітальні на диван.

Першим устав Максим — найстаршенький. Трохи накульгуючи він, як

завжди, безшумно снував квартирою, щоб нікого не розбудити. Зайшов до вітальні і здивувався, побачивши там маму. Марго, немов уперше в житті, розглядала Максима. Довготелесий, тонкокостий, хворобливий підліток з материнським виразом очей — він єдиний у цьому світі ставився до неї поматеринськи, намагаючись її оборонити від різних проблем, передусім побутових.

— Привіт, мамусю! А що ти тут робиш?

— Привіт, синку. Нічого, так, щось не спиться...

Він хотів був вийти, однак не втримався і сказав:

— Ти така гарна, ма.

Марго усміхнулася. Він часто говорить їй це. А зараз, цього ранку, їй особливо хотілося це почути. Бідний мій хлопчику! Як тяжко ти мені дався — ми з тобою стояли одною ногою на тому світі. Але вижили.

— Зробити тобі каву? — лагідно спитав Максим.

— А тобі?

І вони тихенько засміялися.

Двері «хлопчачої» з шумом розчинилися, вдарившись об стінку. Це прокинувся середній син Марго — агресивний, нахабнуватий, напрочуд вродливий і самовпевнений Сергій. Якщо він уставав — ніхто вже не мав права спати. Він наче навмисно гупав дверима, брязкав

посудом на кухні, голосно розмовляв. Він теж здивувався, побачивши маму о цій порі в китайському халаті на дивані у вітальні. Однак нічого не спитав.

— Ходімо побігаємо! — запропонував він матері.

— Сьогодні ні.

Сергій скочив до Марго, міцно обхопив за шию і повалив на диван. Вона за-репетувала:

— Та йди зі своїми телячими ніжностями!

— Ну, я пішов!

І за ним голосно гупнули вхідні двері. Однак через дві секунди він повернувся.

— Ма, що з тобою?

Майже водночас з'явилися «близнюки». Так Марго називала свого чоловіка і найменшого сина. Обидва Андрійки, схожі один на одного, як дві краплі води, стояли в дверях, сонні, розпатлані, з волоссям кольору соломи, в однакових піжамках з ведмедиками, в однакових капцях-собачках. Це було так зворушливо!

Вона розглядала усіх з ніжністю і здивуванням. Мої мужчинки, — думала вона. Мої дітки...

Прийшовши на роботу, вона побачила на столі червону троянду. Взявши її в руки, вона помітила, що її колір абсолютно такий самий, як колір її нігтів. І її це аніскільки не здивувало. Поглянула на нового колегу і спитала:

— У вас випадково немає на плечі рубця?

Він, здається, теж не здивувався.

— Є.

— А від чого?

— Від яничарської шаблі, — пожартував дуже правдоподібно.

* * *

Нарада в шефа була довгою і нудною. Всі терпляче й уважно слухали шефа, адже в нього сьогодні день народження. Марго дивилася на абсолютно лису блискучу голову шефа, і в її голові роїлися непристойні думки. Кажуть, що його коханка — референтка Леська — любить облизувати цю бездоганно рівну площину. Фе, яка гидота! Що це мені сьогодні лізе в голову. Так, так, що він каже? Ага, зосередитися на роботі з клієнтами. Скільки можна пережовувати те саме! Бездоганно дзеркальна поверхня. Як це йому вдалося? Ні, це йому просто пофортунило. Дуже сексуальна лисина. Тьфу! Та що це зі мною? Якась напасть! Спокійно... Спокійно... Робота з клієнтами — на першому плані. Ясно. Кажуть, він робить манікюр і педикюр. Може, він і брівки вищипує? Ану-ну-ну! Ближче, ближче підійди! Так і є. Вищипує. А Леська, до речі, не вищипує. Принципово. Принципово не кладе макіяж. Каже, що вродливу покохати — раз плюнути, а от нехай її занедбану

люблять. Ось так. І люблять. От молодчина. Чим же вона їх бере? Натурою, тобто природністю. Природою. Щось у цьому є. Міло, ану повернися до мене личком! Для візажиста — табула раса. За що її люблять? Що ж у ній такого? Наче й нічого особливого. Але це «наче» оманливе. Вона особлива. А я? Он як на неї дивиться Светочка. Повна протилежність: сауна, тренажерний зал, масаж, візаж, манікюр і — байдужість чоловіків. «I am Barby-girl!» — це про неї. А я? Хто я?

Здається, нарада скінчилася. Манікюрні жіночі пальчики почали активно нарізати скибки, намащувати їх маслом, ікорочкою, викладати шматочки лимончика, апельсинчика, ковбаски, сирочка, прикрашати «канапочки» зеленню і тертим вареним яєчком, розкладати одnorазові тарілочки, виделочки і чарочки. А це що? А це зелені оливки і чорні маслинки (?!).

— З яких це пір у нас на святковому столі оливки і маслинки?

— Андибер приніс.

Андибер приніс... Марго замружила очі і пригадала свій напханий оливками й маслинами рот і здригнулася.

— Ну як тобі, Марго, співкабінетник?

— Для сільської местності сайдьот...

— Ну, не скажи! Він справжній чоловічина, — дала свою оцінку Леська.

— Він такий сексуальний, — обізва-лася й Светочка.

«Хвесько Ганжа Андибер!» — подумала Марго, — але вголос проказала:

— Света, ну так візьмися за нього!

— Ти мені його віддаєш? — засвітилася вона білозубою усмішкою.

— Ти ж знаєш, я не по етім делам...

— Признаюся чесно, — довірливо почала Светочка, — я собі вчора розклала карти і бачу: принц на білому коні...

— Тобто Андибер на червоній «Хонді»... — засміялася Леська.

— Не перебивай! Так от: козирний король ліг на козирну даму. Але масть різна — чорна і червона. Не моя масть. Дама чорна. Трефова. А король — бубновий. Як Андибер.

— Як же вони обоє можуть бути козирними? — поцікавилася Леська.

— Ну, це фігурально. Круті, значить. Так от: бачу масть у дами не моя. Дивлюся — ніби Марго. Так я і подумала...

— Та йди... — лайнулася Марго.

— Ні, ти слухай, слухай. Далека дорога обом і приємна несподіванка. А далі трефовій любовні клопоти. А королю — сльози.

— Пророчиця ти наша... — нервово засміялася Марго, згадавши рубець від нагайки на чоловічому плечі і повний рот маслин.

Шефове деньнародження відбувалося лише для «свити». Все було дуже

пристойно, за роками відлагодженим планом. Спершу виступила партія романтиків і підлабузників. Пролунало Светочкине ритуальне голосіння з досить ефектним заочуванням очей під лоба: «Ми Вас так любимо, так любимо!.. Не покидайте нас ніколи!.. Хай Вам Бог дає здоров'ячко... Підкиньте нам на зарплату...». Потім Спиридоненковий цап'ячий тенор завібрував, розхитуючи і без того розхитану нервову систему тих, хто мав більш-менш пристойний музичний слух: «Мно-о-о-гая лі-і-і-та!». Далі, коли шеф уже добряче хильнув, вступив хор скептиків і фаворитів. Леська виголосила тоном строгої цноти, однак за змістом досить двозначний тост, завершуючи його фразою «За стійкість у наших лавах!», від чого шефова лисинка від задоволення почервоніла і вкрилася крапельками поту. Марго теж сказала тост, перефразовуючи відомого історичного діяча минулого: «Найпаскудніше, що може бути в нашому колективі, — це наш шеф, однак людство ще досі не мало нічого кращого». Шеф галантно поцілував їй ручку.

Тобто все розгорталося за сценарієм. Однак у переломний момент, який віщував плавний перехід до словесних оргій, до кабінету шефа зайшов Андибер. Німа сцена.

У нього був такий вигляд, наче він проскакав на коні чверть України, щоб втрапити на шефове деньнародження,

порубавши по дорозі десяток турків, і тепер, смертельно втомлений, але задоволений від того, що таки встиг, не в змозі впоратися зі своїми ногами, що мовби продовжували обіймати конячий круп, переможно дивився на зацікавлену від подиву й обурення аудиторію. Тобто одна частина свити здивувалася: що він тут робить у колі наближених, а друга обурювалася з тих самих причин.

У цілковитій тиші Андибер витяг із пакунка щось несамоовито яскраве, оксамитове і східне та накинув це «щось» на плечі шефа. Німа сцена затяглася. Шеф стояв у халаті турецького паши. А його свита була шокована від зухвальства і несмаку Андиберової витівки. Однак наступної миті сталася ще більша несподіванка. Замість того, щоб, сухо подякувавши, з огидою скинути халат, шеф засяяв і, пропливши лебедем по кабінету й оглянувши себе в дзеркалі, хриплуватим від хвилювання голосом нарешті прорік: «Про таку річ я мріяв усе свідоме життя...».

Тиша поглибилася. У мізках підлеглих відбувався глибокий аналітичний процес. Андибера прийнято до свити. На правах фаворита.

Зі словами «Вйю, бо дощ!», які на устах у шефа звучали як одне слово, забаву було продовжено. Усім полегшало і стало до непристойності весело. Шеф у своєму новому і вже улюбленому халаті танцював, розмахуючи декоративною

булавою з гострими шипами. Це була легендарна булава. Марго (хоча насправді це начебто була не Марго), перший раз запримітивши її у шефа, взяла в руки і, замислено поглядаючи то на гострі шипи, то на шефову лисинку, запитала цілком серйозно: «Шефе, а якщо я цією булавою з усієї сили вперішчу вас по маківці, чи довго після того ми будемо віддирати від тих шипів шматочки мозку з кров'ю?» Після цього Светочка, щосили затуляючи рот руками, вибігла до туалету, а шеф довго відкашлювався.

Отже, шеф демонстрував ритуальний танець з булавою. Светочка виконувала танець живота, правда, без живота. Марго сиділа за роялем, імпровізуючи на східні теми. Леська, тримаючи в зубах цигарку, грала в дартс, причому мішенню в неї була політична карта колишнього Радянського Союзу. Андибер, який, як з'ясувалося, мав дивовижне чуття ритму, виконував партію на африканських барабанах, подарованих шефові на День незалежності люблячим колективом. І навіть Спиридоненко, абсолютно позбавлений почуття гумору і свободи духу, дуже гармонійно підвивав своєю тенорною мелізматикою, створюючи чудовий східний колорит. Звичайно, лише в такій ідіотській атмосфері могла виникнути цілком ідіотська ідея спуститися в підвал приміщення офісу, в якому, як було запевнено, є двері, що ведуть до підземелля, де

в історичні часи переховувалися козаки. (Пізніше ніхто не згадає, чиєю була та навіжена ідея, хоча всі підозрювали в цьому шефа, який розповідав колись про те, як він у дитинстві, перебуваючи на канікулах у бабусі на Полтавщині, лазив козацькими підземними ходами, видлубланими в схилах численних ярів.)

Двері до підземелля відчинилися на-прочуд легко.

Очі при звичаювалися до нового простору. Вуха при звичаювалися до тиші. Ніс при звичаювався до нових запахів.

Попереду справді був лаз заввишки з людський зріст, завширшки для двох людей, щоб розминутися. Щоправда, не з бюстом Марго.

— Ой, де ми? — проскиглила Светочка.

— На тому світі, — спокійно відповіла Марго.

Светочка істерично розреготалася. Решта — замислилася і взяла на карб. А всі разом жовтенятською вервечкою рушили вперед.

Спершу все видавалося забавою: у печері дивно змінилися всі голоси, тож компанія деякий час розважалася новими звуками: перегукувалася, пережартовувалася. Переповіли всі можливі страшилки й анекдоти. Попереду йшов шеф з ліхтариком, позаду Андибер без ліхтарика. Група товаришів вдавала із себе юних слідопитів.

Чомусь ніхто не замислився над метою походу. Ніхто. А треба було б.

Оскільки через деякий час промінчик шефового ліхтарика намацав якусь заглибину в стіні. Народ скупчився навколо неї, і раптом світло впало на обличчя замурованої в стіні людини.

Через секунду народ охопила паніка. Інстинкт самозбереження кинув усіх назад. Природно, у вузькому проході утворилася «затичка». Переляканий шеф, який був найближче до жахливого місця, трактором випхав той корок уперед. Усі рвонули в протилежний бік майже навпомацки. Аж тут з'ясувалося, що тунель не був поодиноким. Несподівано з'являлися якісь відгалуження, розгалуження, глухі кути. Перелякані екскурсанти, наступаючи одне одному на п'яти, штовхаючись, намагаючись випередити одне одного, щоб не відстати, вириваючи з рук одне в одного ліхтарика, тикалися в стіни, в якісь закутки, бігли, падали одне на одного, лаялися, кричали, плакали. Однак печера не закінчувалася. Марго, випадково опинившись попереду, коли компанія забилася в черговий глухий кут, масою свого бюсту зупинила оскандженілий натовп і гаркнула: «Стій!» Усі спинилися. Однак дослухаючись до жахливого калатання серця, вона більше ні на що не спромоглася.

— Опануймо собою! — тремтячим голосом підхопив ініціативу шеф.

Це вдалося не всім. Светочка безсило опустилася на землю і тихо заскавучала.

— Ми заблукали, — процідила крізь зуби Леська.

— Без тебе знаємо! — заверещала Светка.

— Тихо-тихо! — цитькнула Марго. — Тут не можна галасувати!

— Чого?

— Не знаю... Мені так здається... Ми ж на тому світі!..

— Мамочко! — заридала Света.

— Що робити, що робити? — вголос розмірковував шеф.

— Мені страшно... — продовжувала підвивати Светочка.

— Та цить! — усі гуртом гримнули на неї.

— Що робити, що робити... — бубонів шеф і раптом загорлав: Андибере!

— Я тут!

— Андибере, скажи що-небудь!

— Я десь читав, що коли козаків потрапляли у безвихідь, то починали сповідуватися у гріхах... А ще жертвували тим, хто мав найбільший гріх.

— Що за маразм! — заверещала Светочка.

— Помовч! — знову всі цитькнули на неї.

— Що ж, — сказав шеф. — Згадуйте свої гріхи! Цікаво, через кого ми тут гинемо?

Усі покійно примостилися на підлозі і почали перебирати в пам'яті свою брудну білизну.

— Пишіть на стіні! — скомандував

шеф. І написав розмашистим почерком одну фразу.

Марго вийняла шпильку з волосся і нею виколупувала свої гріхи.

Леська дряпала ключем від офісу, Спиридоненко — нігтем мізинця, який, певно, саме для цього викохував кілька місяців. Андибер теж писав, щоправда, невідомо чим.

Наче полегшало.

— Уперід! — скомандував шеф. І всі рушили.

Ішли цілу вічність. Спинялися. Знову йшли.

— А чи довго ще? — озвалася Леська.

— А мені, наприклад, цікаво, скільки часу ми тут, га? — прощебетала Светочка.

— Ви що, ще не зрозуміли? — похмуро втрутилася Марго. — Тут немає часу.

— Як це?

— Ми в безчассі...

— Марго! — гаркнув шеф. — І без тебе моторошно! Андибере!

У відповідь мовчанка.

— Андибере! — всі разом гукнули і, повівши ліхтариком, побачили, що Андибера немає.

— Мамочко, — заскиглила Светочка, і їй ніхто вже не затикав рота.

— Так, одного загубили. І, до речі, не найгіршого, — зробив висновок шеф.

Однак підлеглі з ним категорично не погодилися.

— Не загубили, а принесли в жертву, — зіронізувала Марго.

— Що б я віддала, аби дізнатися, що він там написав! — весело і водночас замріяно сказала Светочка і полегшено додала: — Ну що, здається, нашим мукам кінець!

— До речі, — сказала Марго, — я не розумію, чому ми пожертвували цілим Андибером. В одній народній думі розповідається про те, як тоне корабель, козаки в паніці, а писар — Олексій Попович — сповідується у своїх гріхах. Однак його не кидають у море, а лише відрубують мізинця. І ми могли обійтися лише одним — найгрішнішим місцем Андибера...

Публіка злорадно захихотіла.

— Уперід! — пролунав голос шефа. — Так: я йду перший, а завершує ряд Спиридоненко. Лесю, кресли лінію на стіні. Стіна, здається, з якоїсь глини. Ідемо вперед, поки кудись не вийдемо.

— А що, Андибера шукати не будемо? — невпевнено запитала Марго. Однак на неї всі агресивно зацитькали.

Екскурсія якийсь час брела понуро й тихо. В безчассі. Знову почулося Светчине схлипування:

— Я задихаюся... Мені бракує повітря... Мамочко... Хочу додому...

Однак на неї ніхто не зважав. Тупо йшли.

Раптом ліхтарик шефа, ковзнувши по стіні, наштотхнувся на ще одне вмуроване в стіну обличчя. Знову інстинкт самозбереження виявився сильнішим

від логіки, і шеф трактором попхав своїх колег у протилежний бік. Усе повторилося: втеча навпомацки, топтання один по одному, крики, галас, плач, істерика, дряпання, лайка і, нарешті, «Стій!» голосом Марго після чергового глухого кута.

— Так, хто не виписав усі свої гріхи, зізнавайтесь! — менторським тоном наказала вона.

Усі посилено стали перебирати в пам'яті всю гидоту, всі капості, підлості, зради, брехні і виколупували їх на стіні.

Трохи заспокоївшись, згодилися рушати далі.

Шеф скомандував:

— Шикуймося! Я — попереду, Спиридоненко позаду... А де Спиридоненко?

— Спи-ри-до-не-нко-о-о! — жалібно заволали люди. Проте печера мовчала.

Светочка істерично зареготала. Марго хотіла зробити те саме, але не вийшло. Не могла видушити й звуку з пельки.

Одна Леська не здригнулася:

— А тепер мені цікаво, що Спиридоненко написав на стіні!

Хоч це було негарно щодо колеги, однак усі знову злорадно захихотіли.

— Досить! — grimнув шеф. — Ходімо!

— Ну, а хто усе ж таки йтиме позаду? — поцікавилася Леська. — Може, ви, шефе?

Той на мить замислився:

— Мабуть, таки доведеться мені...

— Я проти! — заверещала Светочка. — Ми — одні баби — всі згинемо!

— Тут зникають не за місцем у шерензі, а за гріхи, — зауважила Марго.

— А ти звідки знаєш? Ось і йди остання!

— Е ні, в мене троє дітей...

— Ось бачиш: а казала за гріхи!

— Гаразд, Марго, я піду, — похмуро сказала Леська.

— Давай руку, — запропонувала компроміс Марго.

На цей раз усі йшли в якомусь дивному стані напруженої байдужості. Відстороненості. Брели довго, дуже довго. Світло ліхтарика поволі слабшало. Прохід звужувався і звужувався. Вони вже не відчували власних тіл, які наче й не належали їм. Тіла як такого взагалі ніколи не було. Лише ослаблений дух ширяв печерою у безчассі.

— Стій! — наказав шефів дух. — Зараз буде ще одна пика. Не впадати в істерику.

Інші «духи» покірно спинилися і покірно поглянули на обличчя в стіні. Воно було водночас стражденним і задоволенням від своєї стражденності. Духи покірно прочитали табличку під головою: «Козак Хведір Полохливець, що втік з поля бою і, осоромлений, замурував себе тут і тепер чекає Страшного Суду». Духи тільки мовчки споглядали все це.

Порушив тишу Лесьчин дух.

— Слухайте, ми вже тут були. Ось моя лінія від ключів.

— Так, значить він один, — промовив шефів дух. — Тобто одна. Голова одна. А це значить... — і тут він раптово замовк.

— ...що ми ходимо по колу, — докінчила фразу Марго, тобто її дух.

Тут підхопилася Светка, тобто теж її дух, і накинулася на шефів дух, луплячи його своїми маленькими кулачками і дряпаючи довгими нігтями.

— Заспокойте її! — відбиваючись від неї, загорлав той.

Невідомо, скільки це б тривало, якби зненацька не озвався Хведір Полохливець хрипким басом:

— Вихід там!

Спаралізований, народ завмер.

— Там, — повторив Хведір і повів очима в той бік, від якого народ увесь час тікав.

Усі тихо підвелися і попрямували в бік порятунку.

І лише одній Марго спало на думку подякувати голові.

— Дякую, Хведоре, — сказала вона, йдучи останньою.

— Прошу, вельможна пані! — відмовила голова.

Марго на мить спинилася, хотіла щось спитати, однак світло, що линуло попереду, нестримно манило її вперед.

Прохід усе звужувався і звужувався. Марго спершу пригиналася, потім ішла

навкарачки і, нарешті, по-пластунськи вилізла назовні. І відразу ж осліпла від сонячного сяйва.

* * *

З Марго уже не раз таке було вві сні: наче їй сліпить в очі сонце і вона нічого не може розгледіти. Напружується з усіх сил, але марно. Нарешті очі при звичаються і вона бачить себе на високому пагорбі, де зібрався натовп. Марго підводить голову, оглядає звисока всіх, і ті, мов по команді, падають ниць до землі, шепочучи «Вельможна пані!». Десь недалеко лунає знайомий істеричний сміх навпереміш із підвиванням.

До Марго підійшла жінка в одязі ігумені і вклонилася їй.

— Де та дівка простоволоса? — спитала Марго, хоча насправді хотіла спитати про Светку.

— Біля стовпа з ланцями для біснуватих, — покійно відмовила матінка.

— Звільніть її, матінко Ісидоро, — наказала Марго, із жахом упізнаючи в обличчі ігумені Спиридоненкові риси.

— В неї вселився нечистий! — спробувала було опиратися матінка.

— «Хотяй бити мудрь вь вѣць семь — урод буди!» — сказала Марго.

— Вона не юродива, вона біснувата! — наполягала на своєму та.

— Я сказала, звільніть її зараз же! І приведіть сюди!

— Слухаюсь, Ваша величносте!

Привели «біснувату».

— Що ти скажеш мені, божа людино? — спитала Марго.

Юродива закотила очі під лоба і заголосила:

— Світ поділений навпіл — на жіночий і чоловічий... Тебе хоче поглинути чоловічий світ! Ось він поряд... Ти житимеш у блуді з боговідступником і характерником.

Марго замислилася. Не те, щоб її налякали ці слова. Просто вона не чекала такого від Светки. Сократ та й годі.

Однак натовп зрозумів її мовчанку по-своєму:

— Свят! Свят! Цур тобі, біснувата! Прикуйте її до стовпа ланцями!

Марго ще раз здивувалася. Натовп складався із самих жінок. Оце він і був — жіночий світ?..

Поки вона розмірковувала, Светку знову прикували до стовпа і вона то реготала, то плювалася, то вила, то гавкала, то скімлила...

Марго не знала, як поводитися в цій ситуації. Зате «вельможна пані», здається, знала. Вона вилізла на щось подібне до трибуни і гучним грудним голосом звернулася до натовпу:

— Сестри! — (Ого! — трошки злякалася Марго). Натовп заревів.

Марго підняла правицю, і натовп стих.

— Доки над нами знущатиметься це мавп'яче чоловіче плем'я, що прозиває

себе пихатим іменем «державні мужі»? Хто вони є? Племя недолугих, слабкодушких істот, які об'єдналися між собою від свого безсилля. Безсилля перед жінкою, перед її здатністю творити життя. Вони не здатні народжувати. Вони не здатні творити життя. Вони безсилі перед життям. Перед справжнім. Перед вічним. Перед природним. І вони витворили собі свій світ — несправжній, тимчасовий, штучний. Вони самі живуть у цьому світі і хочуть примусити нас жити у тому штучному, несправжньому, тимчасовому світі. Вони бояться законів природи, і вони витворили свої, чоловічі закони — несправжні, тимчасові, штучні. Доки вони забирають у нас синів, перетворюючи їх на собі подібних? Вони забирають наших хлопчиків, примушують їх проходити вигадані ними самими ініціації, після яких наші хлопчики стають чужими, перетворюються на таких само слабких, беззахисних перед природним, справжнім, вічним. Вони витворили собі іграшку — державу і граються в неї, як діти у пісочниці. Так само, як дитина думає, що вона зводить будинок, вони по-дитячому думають, що вони вершать історію. Вони сіють насилля, щоб не почуватися безсилими. Сестри! Не дамо їм наших синів! Виховаймо наших синів у природі, в мирі. Навчимо наших синів істинного, вічного, справжнього!

Марго перебувала в екстазі. Натовп теж. Вони прекрасно розуміли одне одного. З півслова. З півпридику. Видно по всьому, що вона для цієї аудиторії виступає не вперше. Марго в цьому переконалася, коли розпочала своєрідну словесну гру з народом: вона карбувала фрази чітким голосом, а натовп повторював за нею:

— Аз есмь жінка, він есть чоловік.

— ... есть чоловік.

— Аз есмь життя, він есть животіння.

— ... животіння.

— Аз есмь природа, він есть штучність.

— ... штучність.

— Аз есмь сила, він есть безсилля.

— ... безсилля.

— Аз есмь вічність, він есть тлінність.

— ... тлінність.

— Аз есмь земля. Він есть пустеля.

— ... пустеля.

— Аз есмь мир, він есть війна.

— ... війна.

— Аз есмь істина, він есть хибність.

— ... хибність.

— Аз есмь суть, він є... — Марго запнулася, бо не знайшла підходящого слова. — Бляха муха! — тихенько вилаялася вона.

Натовп без тіні вагання автоматично повторив:

— Бляха муха!

Їй стало не по собі, вона хотіла було вибачитися, але потім зрозуміла, що все

одно ніхто нічого не зрозумів. Усі сприйняли останню фразу як таємне ритуальне слово.

Вона перевела подих. Мабуть, досить.

Зненацька в натопі виник якийсь рух.

— Караван! Караван!

Жіноцтво видряпалося на стіни фортеці і спостерігало, як вервечка верблюдів і людей повільно наближається до міста.

— Відчинити ворота! — скомандувала Марго. — Всім на базар!

— Так, Ваша величносте!

— На базарі я просто Марго, запам'ятали?

— Так, наша королево!

До Марго підійшов караванщик і низько вклонився. Обличчя і халат були до болю знайомі. «Цікаво, — подумала Марго, — а чи є під чалмою в нього блискуча лисинка?»

— Ну що привіз, Ахмете? — поцікавилася Марго.

— Гарний товар. Королева буде задоволені.

— Дивись, мені вгодити важко.

— Знаю, королево! Я знаю, як догодити королеві.

Ахмет не обдурих. Невільничий ринок на базарній площі міг вільно конкурувати з Кафою і Азовом. Чого там тільки не було: могутні шоколадні торси, тендітні французи в мереживах, палкі маври, голі сідниці, носаті вірмени, не-

зворушні лорди, величезні кулачища, бородаті старообрядці, чистокровні грузинські князі, руські Івани, іграшкові китайці. Марго павою пливла по базару, а за нею тягнувся жіночий екзальтований шлейф.

— Ой, а це хто? — здивувалася Марго.

— Це діамант моєї колекції, — з гордістю відповів караванщик. — Чукча.

— Лишіть мені. А де ж козако-руське плем'я? — поцікавилася Марго.

— О, королева не буде розчарована, — запобігав Ахмет, ведучи до задніх рядів.

— Дівчата, налітай! — скомандувала Марго, і ті з вереском кинулися до товару, палко торгуючись із купцями, гаряче сперечаючись між собою, активно обмацуючи очима і руками товар.

— Тільки тихше, дівчата, не побийтесь і товар не зіпсуйте як минулого разу!

— Не філюйся, Марго!

— І полтавців не беріть — дуже ледачі! — порадила Марго.

— Марго, тут литвин: брати чи не брати?

— Литвини підступні, брехливі й дурні. Беріть побільше степовиків!

— А яких? Тут два види: великі красиві та маленькі кривоногі.

— Великих красивих беріть для роботи, а маленьких кривоногих для любові.

— Марго, тут затесався один тибетський монах.

— Лишіть його для мене!

Марго з насолодою обходила ряди чоловічого плем'я, думаючи: ось вона, дискримінація чоловіків! А казали, що її не існує!

Ахмет делікатно підштовхував її, наче бажаючи щось показати. Нарешті вона зрозуміла, на що він натякає. На високому помості, як на п'єдесталі, стояв зв'язаний Андибер. З оселедцем, золоту сирежкою у вусі і кривавим рубцем через усе плече.

— Ага, попався! — ехидно промовила Марго. — Попереджаю: ще раз утечеш — уб'ю!

— Доведеться королеві дорого заплатити Ахмету! — щибетав купець. — Він мені ой як непросто дався! Десятьох моїх воїнів поклав.

— Не переймайся, Ахмете. Марго ніколи не торгується!

Місто гуляло всю ніч. Марго вирішила напиться до безтями. Що і зробила.

Марго підхопилася з ліжка:

— Де я?

Довго впізнавала обриси рідної спальні. З обох боків приліпилися дві піжамки у ведмедики.

«Цікаво, — подумала Марго. — А коли починається в жінки клімакс? Може, я вже напередодні? Потихеньку божеволію?»

Вона спробувала підвестися з ліжка. Тіло стисла жахлива крепатура. Марго, пересилюючи себе, встала. Прийняла гарячу ванну. Наче полегшало.

Ось прокинувся Максим. Спитати в нього, як я дійшла додому? Ні, краще не треба. Ганьба яка!

На кухні — хрестися та втікай! Із чого почати? Роботи — непочатий край. А що означає — непочатий край? Непочатий — тобто цілий? Край — це земля чи кінець? Мабуть, кінець. Отже, нема ні початку, ні краю. Тобто безмежність. Безмежність у просторі. А в часі — вічність. Тобто роби роботу вічно. Боже, яка багата і гнучка наша мова!

Марго завжди займалася філософією слова, доки поралася на кухні. Прибирання в хаті теж викликало в Марго філософські асоціації — з приведенням світового хаосу в світовий порядок. А це є власне творення світу. Тобто якщо хочеш зробити щось путне — почни з наведення порядку. Саме це було необхідно Марго саме тут і саме тепер: приводячи матеріальний хаос у матеріальний порядок, привести свій душевний хаос у душевний порядок.

Максим зайшов до кухні.

— Мам, давай я!

— Не треба, я сама. Ну, які новини, синочку?

— Та, ніяких.

— Які на сьогодні плани?

— Та, ніяких.

Марго замугикала під носа щось легеньке, і робота зарухалася. Прибирання, миття посуду, готування сніданку, замішування тіста, прання білизни, музикання і філософські роздуми завжди відбувалися одночасно.

Нарешті сніданок готовий. Хлопці люблять у суботу та неділю снідати у вітальні. Марго подає на возику сніданок, заходить у кімнату і бачить, що всі лежать — хто на дивані, хто на підлозі — і в піжамах дивляться телевизор. Марго на мить завмерла на порозі.

— «Вони забирають у нас наших хлопчиків і роблять з них собі подібних...» — автоматично пробурмотіла вона.

— Що? — не обертаючи голови, промовили всі вголос.

— Та, нічо' — сказала вона.

Доправивши суботній сніданок у чоловічу компанію, вона зазвичай летіла допирати, доварювати, допикати, доприбирувати і робити ще багато різних «до-». Але цього разу присіла на стілець у вітальні і почала спостерігати за сімейним чоловічим світом.

По телевизору показували футбол. Чотири допіру не хворих чоловіка дивилися на те, як двадцять два ще здоровіших спітнілих молодиків бігають по полю за м'ячиком і по-дитячому серйозно намагаються його відібрати один в одного і копнути ногою. Марго замислилася. Який дивний цей чоловічий простір. «Вони — безсилі в світі природно-

му, витворюють собі штучний світ і, мов діти, бавляться в ньому, вдаючи із себе дорослих». Ні, цього збагнути неможливо. Точніше, можна зрозуміти педантичних британців, які кілька століть тому з протестантським рвінням відпахавши у своїх офісах, виходили в поле, на майданчик, щоб розслабитися, і не просто так розслабитися, а морально і фізично підготуватися до нової виснажливої роботи на полі витворення буржуазного суспільства. Ще якось можна зрозуміти гравців. Ну а як зрозуміти мільйон чоловіків, які сидять на трибунах чи біля телевізорів, коментують гру професіоналів словами «Ти, козел, куда м'яча кидаєш!», начебто особисто вони краще від професіоналів грають у футбол? Як зрозуміти тих, що ловлять фізіологічний кайф від того, що хтось інший перекочує м'яч по полю? Оце і є чоловіче безсилля. Ні, цей світ надто чужий і незрозумілий. Як збагнути представникові природного світу: навіщо вбивати чи просто обпльовувати людину лише за те, що хтось не так копнув м'ячика? Навіщо? Бо в чоловічому світі існують штучні цінності, які переважають справжні вічні цінності — життя, добро, любов.

— Ма! Що з тобою? Ти дивишся футбол? Щось у лісі здохло!

«Вони забирають від нас наших хлопчиків і роблять із них собі подібних».

Це я винна. Я погана мати. Я віддала своїх хлопчиків...

Марго розгублено озирала свою сім'ю, яку всі вважали ідеальною...

Слава богу, настав понеділок. Марго кулею вилетіла з дому, вдихаючи разом з ранковим повітрям запах свободи. Їй було до смерті цікаво: чи екскурсія печерою — то правда, чи плід хворобливої уяви незадоволеної плоті Марго?

Однак з'ясувати нічого не вдалося. Шеф несподівано поїхав у відрядження. На тиждень. У Стамбул. На його місце сів Спиридоненко, який не докучав співробітникам постійними нарадами і вкручуванням мізків, а зачинився в кабінеті, пустивши роботу на самоплин. Светка і Леська уникали Марго й одна одну, Марго про всяк випадок чинила так само.

Тільки Андибер лишався самим собою. Він активно спілкувався зі Спиридоненком щодо виробничих питань, консультувався з Марго, давав указівки Светці, робив калькуляції з Леською.

Марго, скося поглядаючи на нього, намагалася уявити його до пояса оголеним, у червоних шароварах, із золотою сережкою у вусі і оселедцем на голові замість хвостика позаду. А уявивши, відразу ж відкидала від себе «ідіотські думки».

Здавалося, він дивиться на неї, як на меблі, і Марго відлягло від душі. Зна-

чить, усе, що сталося — сталося не насправді, а в тяжкому сні.

Марго повеселішала, стала схожою на саму себе і знову зажила у переконанні, що має ідеальну сім'ю.

Шеф повернувся із Стамбула, відпустивши борідку «замочком», яка дуже личила до його лисини. Чекали, що він збере всіх на нараду або хоча б на п'ятихвилинку, щоб за великим директорським столом поглянути одне одному у вічі. Однак шеф зволікав. Причому очікування таких ненависних колись нарад було досить нестерпним. Марго докотилася до того, що сама напросилася до нього на прийом, щоб підписати якогось дурного папірця. Та шеф навіть не глянув у її бік і, не читаючи, завізував документ.

Шефова свита занепокоїлася. Всі, окрім Андибера. Він же поведився адекватно своєму службовому становищу.

Напруження наростало. Всім кортіло поговорити. Однак ніхто не наважувався першим завести розмову. І лише після того, як Марго зіткнулася лобом з Леською у підвалі перед тими самими дверима, які виявилися зачиненими; після того, як Спиридоненко змінив свій козлиний тенор на не менш козлиний баритон; після того, як Светка зірвалася на Андибера і в запалі дискусії ляпнула «Що ви дивитеся на мене, як на біснுவату?», — шеф усіх зібрав у своєму кабінеті.

Нарада для керівних осіб відбувалася в незвичному стилі. На відміну від повної пасивності і байдужості на колишніх нарадах цього разу співпрацівники виявляли неабияку активність і зацікавленість проблемами установи. Зрозуміло, що всі намагалися наблизити хвилину «розбирання польотів». Однак ця хвилина все ще не наставала, бо ніхто першим не наважувався взяти на себе відповідальність зачепити болюче питання. Перший привід до відвертості подав Андибер, запропонувавши пляшку шампанського на честь шефового повернення. Ідея була схвально сприйнята і поповнилася ще пляшкою коньячку, і турецькими солодощами, і лимончиком, і великою банкою оливок. Спиридоненко витягнув зі свого холодильника шмат сала, від чого всі поморщилися: «Фе, коньяк і шампанське закушувати салом!», однак Спиридоненко не образився: всі вони так завжди казали на початку, а в кінці наминали сало з чорним хлібом, цибулею під коньячок і шампанське. Андибер, звернувши увагу на цей гастрономічний несмак, визнав, однак, що він є нормальною формою засвоєння українцями європейської традиції. Тож перший тост «За європейський вектор України» сам по собі напросився, і почалася палка дискусія про те, що, звичайно, москалі нам уже «триста лет снилися в білих тапочках», але ж для Європи ми «секонд хенд», і нема чого пнутися

зі шкіри перед пихатою Європою і мозакоханою Америкою, а треба трохи попорпатися в своїй землі, поворушити місцем, на якому носимо штани, і все буде гаразд.

Взагалі політичні дискусії характерні не лише для цього офісу. Зазвичай вони починаються палкими промовами, а закінчуються почуттям глибокої огиди до влади. Політична дискусія перманентно переросла в мистецьку, де Марго посідала місце почесного експерта, оскільки була дружиною відомого естетика і мистецтвознавця. Всі захоплено обговорювали питання, чи є «зірки» шоу-бізнесу «напівбогами», чи просто кріпаками, рабами нерозбірливої публіки, які в негоді і незважаючи на місячні змушені блазнювати перед нею, випрошуючи, як милостиню, аплодисменти.

Вичерпавши й цю тему, народ перейшов на власні проблеми. Колектив тяжко переживав розлучення Спиридоненка, яке тяглося ось уже два роки. Унікальність цього розлучення полягає в зворушливих стосунках між зятем і тещею. Теща категорично проти розлучення, вона вважає зятя рідним сином, а доньку «курвою». Спиридоненко, напівсирота, ставився до бабусі з покрученими артритом пальцями з великою любов'ю і ніжністю. До речі, він, вважаючи Марго жінкою морально стійкою, неязикатою і водночас досвідченою в інтимних питаннях, обрав її своїм душпастирем.

З його сповідей вона зрозуміла, що він має абсолютно викривлене уявлення про сімейне життя. Він шукав у сім'ї материнську любов і опіку та був хорошим господарем і порядним батьком. Він не розумів, чого його дружина «лізе на стінку». Марго популярно пояснювала Спиридоненкові, що регулярний якісний секс — це не розпуста, а норма сімейного життя, це входить у коло найголовніших сімейних обов'язків.

Тему сімейних розлучень підхопив шеф. Він сказав, що вкотре розлучається з дружиною, яка «доконала його ревностями і підозрами». У психоаналітичному сеансі, який Марго проводила час од часу для шефа, вона повідомила, що людське суспільство пройшло шлях розвитку від полігамії до моногамії не випадково. Це оптимальний для сучасної людини спосіб існування і продовження роду. Якість сексуального життя полягає не в кількості сексуальних партнерів, а в умінні «ніколи не нудьгувати» з одним сексуальним партнером. Лише давній надійний сексуальний партнер може виконати найпотаємніші забаганки, найнепрстойніші бажання, які є не простим велінням хтивого тіла, а станом душі. Тому секс — це не лише акт фізіологічний, а й духовний. Марго констатувала, що шефа з дружиною не пов'язує ні духовна, ні фізіологічна близькість, та й діти також. Треба, отже, не мучити одне одного, а шукати «свою пару».

Светка довірливо зізналася, що їй один дуже крутий запропонував вийти заміж, але вона відмовила йому. Всі чудово знали, що це було чистісінькою брехнею, способом підвищення власного рейтингу. У вузькому жіночому колі вона любила розповідати щемливі історії своїх нещасливих кохань, яких насправді не існувало, описувати в деталях статеві акти, яких ніколи не було, описувати палкі почуття своїх «коханих», які самі про них не здогадувалися. Светка належала до того типу жінок, які елементарну чоловічу ввічливість трактують як «закоханість», затертий чоловічий комплімент чи жарт — як освідчення в коханні, а байдужість — як глибоке справжнє кохання. Саме тому чоловіки її уникали. А Светка була нещасною жінкою. Марго їй жаліла, але не в змозі була зарадити психологічною консультацією, бо вважала це хворобою, яку можна вилікувати лише шоковою психологічною терапією.

Леська ж зовсім інша. Вона, зіцівши зуби, щодня вступала в боротьбу за виживання, маючи однокімнатну квартиру, паралізовану матір і доньку тинейджерського віку з підлітковими комплексами. Леська ніколи не скаржилася і ні на що не нарікала, не зробилася озлобленою і заздрісною. І її любили всі. Особливо чоловіки.

Андибер і Марго про себе мовчали, як партизани. І якщо з Марго і так було все

зрозуміло: чоловік із комплексом «невізаного генія», купа дітей, то Андибер інтригував своєю впертою мовчанкою про «дружину-модель» і «сина-вундеркінда». А достатньо вихована публіка не допитувалася в нього ні про що.

Марго, позираючи на годинника, почала нервуватися: скоро додому, а до наболілої теми так справа і не дійшла. Тож вона вирішила рвонути в атаку, однак не в лобову, а обійти «з тилу»:

— Шефе, ану розкажіть нам про своє дитинство на Полтавщині!

— А що вас конкретно цікавить?

— Конкретно цікавлять полтавські козацькі печери. Чи правда, що там відбуваються різні дива?

— Ну, що вам сказати... Хлопці розповідали, що якось натрапили в підземному ході, який проходив через увесь яр, на висохлого чи пак змумізованого козака, що сидів у такій собі келії. Навіть показували шаблю, яка була при ньому.

— І ви їм вірили?

— Спершу вірив, потім, як виріс, уважав це дитячими вигадками, дитячим фольклором. Просто місцевими страшилками.

— А тепер?

— Що «тепер»?

— А тепер вірите?

— У що?

— У те, що в тих печерах позалишалися козацькі тіла.

— Які тіла?

— Господи, та ви ж щойно розказали про козака, який кілька століть просидів у печері...

— А, про Марка Хапайгроша?

— Як-як його звали?

— Марко Хапайгріш. Розповідали, що він привіз із козацьких походів купу скарбів, сховав їх і стеріг... Тобто й досі стереже...

— А ім'я Хведір Полохливий вам не траплялося в полтавському козацькому фольклорі?

— Не Полохливий, а Полохливець, — зауважила Леська. Отже, вона прийняла правила гри Марго.

— Послухай, Марго! Задовбала ти мене своїми печерами!

— Я задовбала? Та це ви нас усіх задовбали ними! Хай там у вас ностальгія за дитинством, а при чому тут ми?

— Ніякої ностальгії в мене немає! Це ви мене потягли до підвалу!

Тут всі вибухнули від обурення. І відразу ж пересварилися. Лише Андибер сидів мовчки і посміхався.

— Подивіться на нього, — заверещала Светка, — показуючи у його бік довгим нігтем. — Це він... Їй-бо, він — нечистий...

— Так, на Воланда змахує... — погодилася Леська.

Андибер продовжував лукаво всміхатися.

— А, до речі, куди ти зник, Андибере? — поцікавився шеф.

— А я нікуди не зникав. І взагалі нікуди не ходив! — спокійно мовив той.

— От падло, — вилаялась Светка. — Брехло та й годі.

Він не образився, а все ще посміхався, склавши на грудях руки.

— Спиридоненко, — пішла на компроміс Марго. — А ти ж де подівся після викарбовування своїх гріхів?

— Заблукав я, — непевно відповів той.

— А як виблудив? — допитувалася далі Марго.

— Та якось Бог дав, — промовив він зовсім не характерним жаргоном, проте цілком логічним для матінки Ісидори.

Усіх пройняла одна й та сама думка, і вони вперіщили свої очиська у Спиридоненка, намагаючись роздивитися в нього під сорочкою природні округлості. Той зрозумів їхній намір і замахав руками:

— Не жінка я, не жінка, дивіться ось... — і розстебнув сорочку. Всім відлягло, однак він знову прохопився типовою фразою матінки Ісидори:

— Хай Бог милує...

Неймовірне хвилювання охопило кожного. Марго настільки перейнялася спогадами, що, звертаючись до шефа, обмовилася:

— Ахме... тобто шефе... — і зникла від своїх слів.

Але шеф підіграв Марго:

— Я знаю, як догодити вельможній пані! — з турецьким акцентом проспівав він і вказав очима на Андибера.

Публіка заревіла від задоволення. Андибер сміявся, однак у гру не вступав. Тільки Леська почувалася розгубленою.

— Слухай, Лесько, а ти взагалі ви-йшла з печери? Щось тебе на свіжому повітрі не було...

— Я, мабуть, опинилася в іншому часі. Пам'ятаю, що я ходила з якимись старими геодезичними інструментами і щось вимірювала в тих печерах. А до мене зверталися «пане Дебоскет».

— Як-як? — розреготалися всі.

— Дебоскет.

— Хто це такий?

— Це військовий інженер-підполковник, генерал-аншеф, який виконував протизсувні роботи на дніпрових схилах і в печерах Лаври Київської в середині XVIII ст., — пояснила Леська. — Я вже весь Словник Ефрона і Брокхауза вистудіювала.

— Так-так, — замислився шеф. — То що ж це таке відбувається? Друга реальність? паралельний простір? паралельність часу?

— Це наші минулі життя, — розмірковувала вголос Леська. — Дивно, що ви всі опинилися разом, а я окремо.

— Ні, — сказала Марго, — судячи з того, де ми були, то це скидається не на історичні часи, а на ірреальність.

— Це масова галюцинація, — констатувала Светка, якій ніяк не хотілося, щоб це було хай навіть позачасовою, але реальністю.

— А ти помовч, — дещо загрубо гримнув Спиридоненко і тут же злякався своїх слів.

— Садюга! — прошипіла та.

— Слухай, Светко, ти мені тоді сказала, що я буду жити у блуді з невірним і характерником. А що таке характерник?

— От, село! — засміявся шеф. — Це ж так називали козаків, за те, що вони начебто не силою воювали, а чарами.

— Правда, Андибере? — пішла Марго в атаку на Андибера.

— Правда, — просто і легко сказав він.

— Слухай, Андибере, а хто ти взагалі такий? — спитав шеф.

— Характерник, — знову просто і легко відповів він. І всі так само просто і легко повірили йому.

— Ну що, народе, підемо на екскурсію в печеру ще раз? — запропонував шеф.

— Я — пас, — вперлася Светка. — Мені досі від ланцюгів руки болять.

— І я не піду, — озвалася Леська. — Вам усім там весело разом! А мені що, нема чого робити, тільки укріплювати печери.

— Щось мене теж не тягне... — промимрив Спиридоненко.

— Та ти що, Спиридоненку, в тебе вдома жона-мегера, пекло, а ти не хочеш пожити в іншому часі? — оптимістично заохотив шеф. — А я їду! Марго, вперед!

— Стоп-стоп, — завагалася та. — Треба когось із собою взяти. Самим якось моторошно.

— Покличемо двірника Васю, — весело запропонував шеф і викликав того по селектору.

Двірник Вася, за сумісництвом водій, за сумісництвом столяр і за сумісництвом слюсар-сантехнік, був дуже питущий і водночас дуже акуратний чоловік. Він стояв у дверях, мнучи кашкета у великих порепаних руках, і по-собачому віддано дивився на шефа.

— Васю, — серйозним тоном сказав шеф. — Там у підвалі є металеві двері. Так нам треба туди зазирнути.

— Без проблем, шефе, — сказав він. — Але там нічого нема.

— Як це, нічого нема? — всі здивувалися.

— Ну, колись там був якийсь прохід чи бомбосховище, але його після війни замурували.

— Ти впевнений?

— Так, шефе. Не вірите — ходімо разом.

Ніхто не вірив. Точніше, ніхто не хотів вірити в колективну галюцинацію. Всім хотілося ірреальності, потойбіччя, таємниці. Однак побачивши за

знайомими металевими дверима заму-
ровану стіну, вони зазнали найгірших
хвилин свого життя.

* * *

Ніхто б ніколи не здогадався, що
може зробити одна замурована стіна з
колективом однієї установи. Керівний
склад пережив колективний стрес, з
якого перейшов у колективну депресію,
яку кожен переживав по-своєму. Све-
точка обрізала нігті і «зірвалася з цепу».
Шеф утратив сексуальний потяг і почут-
тя гумору. Леська замкнулася у собі і,
здається, стала щовечора приймати сто-
грам. Спиридоненко сів на якусь дику
дієту, щоб очистити своє тіло від шлаків,
і зненацька став ревним християнином.
Марго змінила енергетичну полюсність:
якщо раніше в неї все горіло в руках і
мізках, то тепер вона стала лінивою і
фригідною.

Один Андибер, здавалося, не змінив-
ся. Він жив своїм дивним життям: гасав
на величезній швидкості на своїй «анти-
лопі гну», слухав у навушники Вівальді
і Моцарта, роздивлявся старого граба з
вікна свого офісу, ніколи не розмовляв
по телефону з членами своєї сім'ї. А як
він харчувався! В обідню перерву ніж-
но клав на велику тарілку три креветки
і три листочки салату, збрискував усе
це кількома крапельками лимонного
соку. Причому видушуючи лимона, він

рахував крапельки: раз, два, три, чотири. Ні краплі більше, ні краплі менше. Або їв гарячий рис дерев'яними паличками. Або повільно відрізає тоненьку, аж прозору смужечку сиру, довго роздивлявся її на світло, а потім клав до рота. Меню було щораз іншим. Марго впевнювалася, що це меню не мало ніякого значення. Значення мав лише сам процес приготування і споживання їжі, це театральне дійство, яке мало б вивести Марго із себе і позбавити її апетиту.

Проте вона на все це не реагувала. Вона взагалі ні на що не реагувала, оскільки перебувала в глибокій депресії. В неї відібрали щось сокровенне, її потаємне «я», її паралельне життя.

Наближався термін виконання другого етапу головного проекту. Проект полягав у тому, що один прищелепкуватий американець, який, щоправда, мав мішок зайвих грошей, хотів з'ясувати ачи для себе особисто, ачи для американської нації, ачи для України одне питання: чи українці не люблять конкретно нинішню владу, чи владу взагалі. Цей американець довго шукав вар'ятів, які б згодилися розробити анкету для соціологічного опитування, здійснити його й опрацювати результати на професійному рівні. Вар'ятів було багато, але професіоналів серед них не виявилось. І лише на одній науковій конференції він відкрив для себе абсолютно вар'ятську соціологічну

фірму, яку й очолював шеф. Це сталося так. Доповідь, яку зачитав шеф, провалилася серед маститих соціологів. Звичайно, всі знали, що доповідь провалилася через те, що результати соціологічних опитувань його фірми значно відрізнялися від результатів решти незалежних і заангажованих соціологічних центрів. Американець, вислухавши синхронний переклад доповіді, підійшов до шефа і запитав: «Скажіть, будь ласка, яке головне питання для України?» На що шеф, не замислюючись, зло відповів: «Головне питання для України — чому розплетена коса, а на очах бринить сльоза», причому останню фразу він промовив з американським акцентом. Американець, прослухавши дослівний переклад, зацікавився з відвислою щелепою. А розгублений перекладач довго намагався розтлумачити йому культурний контекст і потаємний підтекст сказаного. Шеф, із гордо піднятою головою, пішов геть. Тоді американець інтуїтивно відчув, що це саме той жук, який йому потрібен.

Марго була професійним психологом. В її завдання входило розробити або скоригувати питання так, щоб респондент не відчув психологічного дискомфорту, щоб він абсолютно відверто і щиро давав відповіді на питання. Причому тут не останню роль відігравали послідовність питань, стиль, інтонація. Шеф пишався специфікою своєї фірми,

яка полягала в абсолютній індиферентності до замовника, яку б посаду той не обіймав. Він випендрювався своїми соціопсихологічними теоріями і методиками, вишколював своїх соціологів, аби вони, перш ніж почати опитування, налагоджували психологічний контакт з особою. Він займався соціологічними опитуваннями заради спортивного інтересу, і в роботі його цікавив не результат, а сам процес. Не дивно, що Захід виявляв до його фірми інтерес, поважаючи за незаангажованість і реальність результатів, і посміювався над тим, що в умовах корумпованості і продажності шеф є соціологом-камікадзе. Тож «Камікадзе» — це була кликуха шефа у вузьких професійних колах.

Марго була «правою рукою» Камікадзе. Вона так само була інфікована хворобою «істини за будь-що». Вона розробляла, здавалося б, громіздкі анкети, однак працювати з ними було легко і питання не лише не втомлювали і не дратували опитуваних, а викликали бажання говорити ще і ще. Марго із задоволенням працювала, та не в період депресії. Тепер же вона вимучувала кожную фразу, двадцять разів її переробляла і врешті-решт стирала її з пам'яті комп'ютера. Вона чекала на натхнення, але воно все не приходило.

У повітрі відчувався п'яний дух весни, але Марго із сумом констатувала, що її це не збуджує як колись. Навпаки.

Регулярно забруднювані дощем вікна, закінчення навчального року в школі і пов'язані з цим фінансові витрати, авітаміноз, збіднене весняне меню, перша нещаслива любов Максима, постійні дитсадкові «шмарклі» Андрійка, рок-музика з кімнати Сергійка, чоловіка знову не затвердили на завкафедри. Клопоти зростали в геометричній прогресії, і це її кидало то в паніку, то у відчай. Єдине, що тримало її у стані відносної рівноваги — це наближення «польового сезону».

А сонце дедалі сильніше припікало, і наближався солодкий час з романтичною назвою «поле» — воно тягне геологів і геодезистів, ботаніків і зоологів, археологів і діалектологів, етнографів і фольклористів, як наркомана голка. Поле — це не просто відрядження, це філософія життя. Для природничиків — це життя в екстремальних умовах, це життя у злагоді з природою, із землею. Для гуманітаріїв — це «ходіння в народ», у його теперішнє і минуле. «Польовики» — це люди, які знають «таємницю», однак свято оберігають її від усіх. «Польовики» — це масонська ложа, яка живе у світі істини, адже ніхто не знає свою землю краще від польовиків-природничиків, ніхто не знає народ краще від польовиків-гуманітаріїв. «Польовики» — це люди, які чудово бачать недолугі потуги «кабінетників» усіх рангів, однак які не можуть і, здається, не

хочуть нічого змінити, оскільки не бажають витрачати свій дорогоцінний час на абсолютно неперспективну боротьбу з «вітряком», яким є чиновницька машина. Вони витрачають свій дорогоцінний час лише на пошуки істини. І вони її знаходять. І вони її знають. І вони її ховають від зовнішнього світу і від усіх «непольовиків». Польовики із зневагою ставляться до «непольовиків». Щоправда, це взаємно. Польовики вважають непольовиків міщанами, снобами і рабами, а ті їх — пришепелкуватими і малохольними. Тож щойно в повітрі затремтить слабкий натяк на весну, в польовиків починається сверблячка. Вони жадібно втягують це повітря, роздуваючи ніздрі, і вже їх цей цивілізований світ не вабить, не цікавить. Їх, як моряків море, тягне поле.

Нарешті шеф зібрав своїх співробітників на передпольову нараду.

— Сьогодні і весь тиждень працюємо допізна, — сказав шеф. — Працюємо як прокляті. Доводимо до пуття анкети, «проганяємо» їх на комп'ютері, ліквідуємо «хвости» — і вперед!

Здається, цієї фрази народ чекав цілу вічність. Вона викликала бурю суперечливих емоцій у серцях співробітників. Народ, картаючись, що лишає сім'ї непризволяще, і водночас тривожно радісний, активно збирався до від'їзду. Чоловік Марго, як завжди, оголосив протест у формі мовчанки. Діти, радіючи, що не

буде більше суворого контролю з боку мамусі, готувалися до приїзду бабці під кодовим прізвиськом «божий одуванчик».

Робота кипіла. Народ днював і ночував в офісі. І ось роботу закінчено. Втомлена команда, прогнавши контрольний раз програму в комп'ютері, лишилася задоволена. І похитуючись від втоми, співробітники повиходили зі своїх кабінетів і всі разом завалили у вантажний ліфт. Шеф натиснув на кнопку «1» і ліфт рушив униз. Народ був настільки загальмованим від переробленої роботи, що не відразу запримітив, що ліфт занадто довго їде. Спершу всі подумали, що це їм тільки здалося. Тобто те, що ліфт надто довго спускається. Наморщивши лоби, всі зосередилися на спуску. Потім почали переглядатися, шукаючи в очах один одного помилковість свого припущення. Однак замість цього вони знаходили там іще глибший неспокій і страх. Першою закричала Светка. Її жах передався всім іншим. Ліфт набирав швидкість і летів у якусь прірву. Світло зникло. Жінки почали чіплятися кігтями за чоловіків, однак від цього ліфт не стихив своєї швидкості. Заклало вуха і нудило, як у літаку. Марго подумала: «Зараз мене виверне». Однак у цей момент ліфт різко спинився і відчинив двері. Публіка отямилася після вільного падіння і звикала до різкого світла, що линуло іззовні. Першою

вирвалася з ліфта Светка і моментально зникла в пучку світла. Марго загородила вихід грудьми: «Стійте! Не йдімо туди. Тисніть на кнопку!» Хтось хапливо і нервово почав натискати на кнопки, проте ліфт не слухався. Зате світло проникало до середини, обкутувало всіх і витягало з ліфта. Ноги зробилися ватяними, а тіло нерухожим, неначе під наркозом. Якийсь масивний пілосос усмоктував їх в інший простір. Линув хоровий спів з посиленими альтами. Ставало легко і приємно. Хотілося безкінечно перебувати в цьому стані. Однак за деякий час до божественного хору почало долучатися вороняче каркання. Спершу його можна було розчути лише напруживши вухо. Потім посилене каркання заглушило хор, і нарешті той зовсім змовк.

Марго опинилася серед степу. Каркало вороння. Душила спрага. Нещадно палило сонце. Марго підвела голову і побачила, як цвіте степ. Що таке? Щось заважає. Каркання? Спрага? Боже, як хочеться пити. Пити! Пити! Чому це каркання таке гнітюче? Що робити? Йти шукати воду? Марго спробувала підвестися, але відчула якусь важкість і гострий біль у нозі. Нахилилася до ноги. Що це? На ногах взуто сап'янці. Роздивляючись їх, вона почула, як на шиї заторохкотіли коралі з дукатами.

«Я знову тут!» — подумала Марго. Їй захотілося підвестися, проте нагадав

про себе біль у нозі. Марго почала роззуватися, і тільки тут вона зрозуміла, що їй справді заважало. Живіт.

Боже, я вагітна! Вона їх промовила вголос — ці суто жіночі слова. Жоден чоловік ніколи не промовить цих слів. Жоден чоловік ніколи не відчує того, що відчуває жінка, усвідомивши, що вона вагітна. Бог обділив чоловіків цілим спектром фізіологічних і духовних відчуттів. За що Бог позбавив їх права власним тілом і душею сприйняти енергетику і таїнство зародження і народження нового життя? Марго сповнилася жалістю до колись ненависного чоловічого плем'я. Як це можна прожити життя, щомісячно не оновлюючи кров? Як жити зі старою кров'ю? Як можна прожити життя, не зрозумівши одного дня, що твоя кров — уже не лише твоя кров, а й кров нової істоти, яку ти носиш, годуєш, зрощуєш у собі?

Я вагітна! — закричала Марго на повен голос. Нею заволодів цілий згусток почуттів, які не можна розкласти на поняття «щастя», «страх», «спокій», «тривога». Новина «Я вагітна!» блискавкою облетіла кожну клітинку тіла і мозку. І Марго вмить стала зовсім іншою. Вона зачаровано розглядала свій живіт, лагідно погладжуючи його. Такий стан здатна зрозуміти лише жінка. Світ перевертається. Все, що вчора здавалося важливим, сьогодні виявляється безглуздом. Те, що вчора вважалося багат-

ством, сьогодні перетворилося на сміття. Те, що вчора вабило, сьогодні видається абсолютним несмаком. Те, що вчора боліло, сьогодні не тривожить. Те, що вчора було поза кадром, стає найсуттєвішим.

Марго підвела голову. Малиново-бузковий колір степового цвіту оточив її зусібіч. Краса неймовірна. Лілова хвиля плівла за бузковою і зникала на білому горизонті. Як пахне! Новим життям. Надією. Марго опустилася на землю, заплющила очі і поринула в своє тіло. Нога не боліла. Не те, щоб зовсім не боліла, а просто бавилася у біль. Пити не хотілося. Не те, щоб зовсім не хотілося: виявляється, можна обійтися без води. Сонце пекло, однак Марго відчула на собі скляний скафандр, який гамував проміння. Каркання видалося їй не лихими віщуваннями — просто воронячими любовними забавами.

«Я ношу в собі ще один світ, — спало їй на думку. — Цілий космос».

Вона лежала на степовій траві і прислухалася до світу в собі.

Почувся стукіт копит. Андибер, — ні на мить не завагалася Марго. Він гарцював навколо неї на коні і сміявся. Він був не з оселедцем, а з довгим змиленням від довгої дороги волоссям, що трохи закрученими пасмами спадали на засмаглі плечі. Кінь ставав на диби, гупав об землю важкими копитами і пронизливо іржав. Андибер виконував на коні

якийсь дивний ритуальний танець, у якому Марго безпомилково читала: «Я кохаю тебе, моя королево!»

Потім Андибер витяг кочівницький бурдюк і освіжив Марго холодною водою. Стало легко і приємно. Марго повільно підвелася, повільно обсмикнула спідницю, повільно познімала з себе травинки, повільно вставила ногу в стремено другого коня, повільно сіла на коня і, звисивши ноги на один бік, узяла вуздечку в руки і повільно рушила вперед за Андибером. «Ти будеш жити в гріху з характерником» — згадала вона. Але ці слова не викликали в неї негативних емоцій. Навпаки. Хотілося сміятися.

Вони їхали дуже повільно. Всередині в неї похитувався другий світ.

Вони їхали дуже довго. Аж поки сонце не почало сідати за обрій. Аж поки вони не дісталися річки. Аж поки світ всередині Марго не став бунтувати.

Марго роздяглася до сорочки і повільно зайшла у воду. Вода прийняла її в свої обійми. П'ять хвилин тому вона відчувала себе торбою, набитою камінням. Каміння тягло ноги, плечі, спину, перекочувалося в животі і в голові. А у воді Марго стала абсолютно безтілесною. Вона рибою попливла по річці, а Андибер — за нею. Дві великі рибини плюскалися і бризкалися, пірнали і сміялися.

Коли Марго виходила з води, Андибер уже розкладав вогнище на березі. Побачивши, як мокра груба полотняна

сорочка обліпила її великі груди, живіт, стегна, він підвівся і завмер. В його очах зблиснули збентеження і тепло, страх і тривога, захоплення і трепет, синівська безпорадність і батьківська сила. Хто вміє так дивитися на жінку, того жінки люблять.

Звечоріло. Марго сушилася і грілася біля вогню. Андибер доварював юшку з риби, яку ловив перед тим у річці просто руками, а потім, дмухаючи, годував Марго. Жінки люблять чоловіків, що їх годують. Вони, щоправда, люблять і тих чоловіків, яких годують самі. Однак це зовсім різні відчуття. До чоловіка, якому готує жінка сніданок, обід і вечерю, якому пере і прасує, купує в ванні і чухає спину, жінка відчуває те саме, що й до своїх дітей. Чоловік, що готує страву, відкриває маленьке віконце до найдавшої і найпотаємнішої комірчини жіночого ества.

Марго заплющила очі і поринула в сон, оточена фіолетовою ніччю.

— Вар'яти, вперед! — скомандував Камікадзе, і мікроавтобус із соціологічною групою вирушив «у поле».

Поїздка завжди розпочиналася з оповідей про те, хто, кого і як не хотів відпускати у відрядження.

Дружина шефа вчинила скандал, чим стерла і без того непевні докори сум-

ління. Він схопив ящик горілки, куплений за рахунок фірми, маленький джентельменський рюкзачок, у якому, як пізніше виявиться, немає нічого, окрім кількох пар шкарпеток і зубної щітки, і втік з дому. Дружина Спиридоненка навпаки — стала солодкою і покірною. Вона сама склала йому чемодан, напакувала цілу сумку піріжків, консервації, мила і туалетного паперу, артистично сказала на дорогу: «Бережи себе!» і ніжно помахала йому ручкою з балкона. Светка останній тиждень гасала містом, намагаючись до когось прилаштувати свого капосного кота. Врешті-решт кіт їхав разом з усіма в експедицію за рахунок фірми. Лесьчине відрядження ледь не зірвалося. І якби не шеф, який за гроші фірми найняв жінку, що доглядатиме за її матір'ю і за сумісництвом за складним підлітком, то це б сталося. Однак Камікадзе високо цінував Лесьчині здібності до раціональної організації побуту в «полі», за розважливість у розподілі фінансів фірми, а також за особисті заслуги в особистому житті шефа. Тож Леська, дещо знервована, проте вільна, сиділа в мікроавтобусі. Вася-водій прозвітував, що він віддав «на оздоровлення» свою також питушу дружину в один специфічний заклад, до речі, теж за рахунок фірми. Після чого Марго не витримала і саркастично зазначила, що фірмі варто було б хоч щось профінансувати і для Марго. Шеф пожартував, що

профінансує її хрестини, чим поцілів її прями́сінько в серце.

По-перше, Марго найжачилася: звідкіля шеф знає про її «вагітність»? До речі, де були всі, поки вона з Андибером грала у велике земне кохання?

По-друге, Марго здалося, що її нудить. Вона про всяк випадко обмацала свого живота і, трохи заспокоївшись, пересіла із закріпленого за нею місця за водієм наперед. На що публіка прореагувала заяжогеними жартами на зразок: «А на кисленьке не тягне?»; «Марго, з твоїм характером броненосця Потьомкіна в тебе дівчинка не вийде! Тож марна справа!»

Марго образилася, сказала «Тіпун вам усім на язик і в усі інші місця» і надулася. Їй страх як хотілося хоч упівочка глянути на Андибера, проте не наважилася, тож посилено вслухалася в те, що відбувалося в неї всередині.

Тим часом мікроавтобус проїжджав приміськими селами. Вони навмисне не включили в маршрут села, розташовані на трасі недалеко від Києва, бо робили по них окреме обстеження. Народ тут різнорідний. Він дає відповіді на поставлені питання неохоче, проте любить поговорити про злодіїв, які понабудували в їхньому селі котеджі, біля яких вони, до речі, з успіхом «пасуться». Пасуться вони й на трасі: а як же прожити? Оскільки в таких селах багато приїжджих, то результати завжди дають

різнобій, з'ясувати тенденцію і скласти соціопсихологічну характеристику населеному пункту дуже важко. Корінне населення, яке ще зберегло традицію, навмисне уникає або й ігнорує «чужих» і навпаки. «Чужі» підвищують відсоток маргінальності, а «корінні» не поспішають на контакт.

Пасажири мікроавтобуса сміючись пригадували, як тут робили опитування. Поставивши те саме питання тій самій людині кілька разів у різних контекстах або різними опитувачами, отримували прямо протилежні відповіді, яким потім не могли дати раду. Села при дорозі чекають на «чужих», оскільки ті їх годують; вони говорять «чужим» те, що ті хочуть почути, тримаючи власну думку про всіх і все при собі, а коли «заїжджі» від'їжджають, забувають про них і чекають на нових «чужих». Їхня група стикалася з тим, що опитувані весь час натякали на те, що їхню працю слід оплатити. Однак будь-які мінімальні фінансові заохочення створювали додаткові проблеми: респонденти заглядали в рота, намагаючись зрозуміти від соціологів: що ви хочете почути від нас? Неоплачувані опитування були норовистими, агресивними, проте в них була цілком відчутна дрібнобуржуазна тенденція. Ці люди комунікабельні і схильні до торгівлі. Поторгувавшись із ними на трасі, перекинувшись словечком про те і се, соціологи рушили далі.

Експедиція потроху розспівалася. Однак ансамбль ніяк не складався. Співали хто в ліс, хто по дрова. Публіка записувала все це на диктофон, а потім, регочучи, слухала, затикаючи вуха від фальшивих нот і «півнів». Марго мовчала, як у рот води набрала. Щось їй було не до співу. «Невже я знову вагітна?» — казала вона собі. «Цікаво, від кого?» Від реального чоловіка чи від нереального коханця? А що таке реальність? Хто мені доведе, що все, що відбувається тепер, відбувається насправді?

— Гей, Марго! Ти тут чи поза реальністю? — штурхнув її під бока шеф.

Марго не відповіла.

— Тобі що, заціпило? Що сталося? Ти де? Ми тут!

Марго не реагувала. Тоді шеф зачепив Андибера:

— А ти чого, характернику, понурився? Співати вмієш?

— Хто ж з українців не вміє співати!

— Заспівай, а ми послухаємо.

І Андибер заспівав. Це була, їй-бо, шаманська пісня, правда, з українськими словами. «Ой степом, степом-долиною, там ішли цигани...». Голос лунав, як з глибокого колодязя. «А серед тих циган — циганочка-ворожка...». Голос його був настільки гарний, що в Марго по шкірі «побігли мурахи». Зненацька в пісню «другим голосом» утрутився Камікадзе: «Циганочко-молдаваночко, скажи мені правду...». У всіх очі повилазили на

лоба. Вони що, репетирували підпільно від усіх? «Козаче-небораче, завертай коня...». Мелодія була така закручена і безкінечна, з таким химерним ритмом, що її запам'ятати, здавалося, було неможливо. «Жінка твоя та й лежить в труні...». Однак ці два вар'яти її співали і співали влад. «А дрібні діточки та й в холодній хаті...».

Коли вони скінчили пісню, запала мовчанка. Вася і за кермом хлюпав носом, а Марго втирала сльози. Над ними двома завжди кепкували. Якось їхня фірма вирішила здійснити культпохід в оперу на Чіо-Чіо-Сан. Коли ввімкнулося світло після останньої дії, всі побачили цих двох сентименталів, які ридали на грудях одне в одного. Васі ніхто не дивувався: питаючі люди часто мають тонку нервову систему, однак Марго... Так, Марго була такою.

— Ну, хлопці, ви даєте! — сказала Леська.

— А коли це ви зіспівалися? — спитала Светка.

— Як коли? Тихими степовими вечорами. Коли я гнав ясир до Марго, — пожартував шеф.

— Тільки не згадуйте, — заскиглила Светка.

— А чого не згадувати? До речі, де ви всі поділися з ліфта? — поцікавився шеф. А оскільки всі мовчали, то й він замовк. Здавалося, нікому не хотілося видавати своїх таємниць.

Нервово засовгався за кермом Вася:

— А що таке, що таке? — допитувався він, усе ще шморгаючи носом.

Однак усі мовчали, як зої космодем'янські, тож він вирішив не допитуватися.

Експедиція звернула із траси і, їдучи вузькою битою дорогою, тримала курс на північ. Колишні кріпацькі села стояли, як і два століття тому, чорними. «Село неначе погоріло...». Обстеження цих сіл завжди виявляє, що кріпацтво — поняття не економічне, а духовне. Майже неможливо викорінити з поведінки і мислення людей кріпацтво, яке передається з покоління в покоління. Тут опитування цілком прогнозовані. Люди щиро і прямо висловлюють свою думку, яка завжди буде відзначатися бажанням мати «доброго пана», гуртом робити на нього, чекати від нього благодаті і щоб в усіх усе було однаково. Такі села мають свою специфіку: тягнеться довга вулиця, на якій вишикувалися претензійні скромні хатки в ряд — так, щоб панові чи уряднику легко було, проїжджаючи по ній, скликати на панщину. Тому тут немає ні чарівних полтавських мальовничих «кутків», ні слобожанських хуторів окремішників-вискочок, ні чумацьких величезних садиб, а все таке скромне, покірне і дисципліноване. Сьогоднішні кріпаки, хоч і нарікають на пана, проте не хочуть жити без пана, вони хочуть доброго пана. Чомусь

робота в цих поселеннях ніколи не супроводжувалася жартами: було страшно шкода цих людей, і так і хотілося, як справжнім народникам, закликати до скинення самодержця із престолу.

Соціологічна група заїхала до кількох корпунктів, забрала матеріали і, зробивши гак, повернула на південний схід, на Полтавщину.

Вже вечоріло, коли вони приїхали до колишнього козацького села Халимони і розмістилися в сільському клубі.

Усі вкрай стомилися, однак ніхто не наважився здійснити святотатство, сказавши: «Я йду спати!» Адже не відзначити початок польового сезону — це просто гріх. Відзначали цю подію завжди так, наче це було останнє «поле» у їхньому житті: з розмахом, зі смаком. Усі вітали одне одного зі звільненням від «сімейного іга». Шеф натхненно виконував ритуальний вірш, в якому слова «І свобода нас зустріт радостно у входа» промовлялися хором, навісточки і з повними чарками. Пили хто скільки міг, орієнтуючись на свою печінку і голову. Пили багато, позбувшись гальмівних питань: «А як я доберуся додому?», «А що скаже чоловік?», «А як побачать діти?» Пили так, щоб забути трикляте життя зі щоденними думками «А де взяти гроші?», «А як зекономити собі на новий бюстгальтер?», «Як прогодувати сім'ю?». Марго, щоправда, про всяк випадок не зловживала алкоголем. Хоч

вона знала, що її «вагітність» — це лише хвороблива уява, а все ж таки зменшила вдвоє свою норму. Стан був не такий кайфовий, як хотілося, проте вона заспокоювала себе тим, що з бодуна буде легше виходити. Але вона достатньо випила, щоб сміливо дивитися в очі Андиберу і відкрито спостерігати за ним. Він пив багато, а не п'янів. Характерник, — відзначила про себе Марго. Вона намагалася вловити в його очах те, що бачила в степу, будучи вагітною. Однак він дивився на неї скляними очима. Це її заспокоїло: значить, усе те їй привиділося, і не було в неї з ним ніякого шаленого кохання, і значить, вона не вагітна, і отже, вона нікому не зраджувала, в такому разі її ідеальний шлюб справді є ідеальним, тож найголовніше, що діти не постраждають.

Шеф затягнув улюблену народну пісню Марго «Ой там, на горі, ой там, на крутій, ой там сиділа пара й голубів». Вася затрясся в риданнях. Він не міг без сліз слухати цю пісню. «Ой вони сиділи, цілувалися, одними й крильми обнімалися». Дуєт Марго із шефом був потрясний. Марго віртуозно «виводила», а шеф тримав баси. «Де взявся стрілець, стрілець-молодець, він голуба вбив, голубку прибив...».

— Як він посмів, негідник! — озвався Андибер. І всі поглянули на нього.

Андибер сміявся. Його сміх примусив усіх завмерти. Так сміється шаман,

стрибаючи наколо священного вогню. Так сміється жрець, принісши богу криваву жертву.

— Ну ти, Андибере, чистий характерник! — пробелькотів шеф. І вирішивши розрядити ситуацію, почав схиляти Марго виконати улюблену пісню всього колективу «Голубая луна». Партію Трубача виконувала Марго, партію Мойсеева — шеф. Цей міні-спектакль у виконанні співробітників користувався шаленим успіхом у колективі. У шефа чудово виходила ще й балетна партія. По її завершенні, коли стихали бурхливі оплески, Марго промовляла свою коронну фразу: «Господи, якби мій чоловік і мої діти бачили мене тепер...».

— Цить-цить, — обривали її колеги, — «про грустное не надо».

Після цього ще раз пили за солодку свободу. І ще раз. І ще раз.

Соціологічна фірма, яка в побуті мала назву «Розкажи мені, любиш ти чи ні?», заспівала однойменну пісню. Як правило, після цієї пісні відрубався Вася.

Однак, на диво, цього разу він не відрубався, а жалібно нечленороздільно попросив шефа заспівати «Чому розплетена коса, а на очах бринить сльоза». Це викликало бурю позитивних емоцій. Усі сміялися до сліз, згадуючи шефову відповідь на запитання американця «Яке головне питання для України?» Шеф разом з колективом виконав замовлен-

ня Васі. Щоправда, співали цю пісню несерйозно, насміхаючись над трагічним змістом. Однак Вася сприйняв це по-своєму. Він обливався сльозами і, б'ючи себе в груди, став клястися в любові шефові:

— Я за вас, та я за вас, та я на край світу піду. Хочете, хоч зараз підемо ясир збирати?

— Що? — оторопів шеф.

— Ну, не хочете зараз, то можемо завтра!

— Який ясир? — розпитував Васю Камікадзе в повній тиші.

Вася розводив руками, не в змозі чи то дібрати, чи то вимовити слова. Його повіки зрадливо злипалися, і публіка, знаючи, що він от-от упаде, намагалася будь-що втримати його від цього.

— Я шо, — белькотів він. — Я нічого. Ахмет сказав, Ібрагім зробив.

— Хто такий Ібрагім? — допитувався шеф. — Ти, чи що?

— Чуеш, Андибере, — засміявся Вася і показав на шефа. — Шо з ним таке? Пахлави об'ївся?

Вася був п'яний, як чіп. Однак усі навколо почали миттю тверезіти.

— До речі, Андибере, класно ти його наколов! — Вася зареготав і показав всі свої пеньки в роті. — Як це тобі вдається: щойно ти був у ланцюгах, а тут дивлюся: Ахмет у ланцюгах, а ти на коні! Га-га-га! Ти точно характерник!

Шеф схопив Васю за барки.

— А при чому тут я, Ахмете. Я шо? Я нічо! Це все він! Їй-бо, він характерник. Я сам бачив на власні очі, як він руками ловить кулі.

— А ще що ти бачив, Ібрагіме?

— А ще бачив, як ти один на один проти татарського загону воював: глипнув на них крізь зігнуту стрілу, так вони самі себе порубали і згинули. Ось так-то.

Усі мовчали. Вася здивовано окинув їх поглядом:

— А шо таке? Не поняв! Шо я таке сказав?

— Так, — сказала Марго, — нашого полку прибуло... — І налила собі горілки.

— Тобі скоро народжувати, — відставив від неї чарку Андибер, узяв за руку і повів до виходу.

У Марго округлилися очі.

— Цур тобі, нечистий! — утрутився Спиридоненко і, вказуючи на Андибєра, зарепетував баб'ячим голосом: — Це він! Це все через нього! Він знається з нечистим! Щойно він у нас з'явився, так ми всі подуріли!

— Я хрест святий ношу на грудях, — розірвав пазуху Андибер. — І в Бога вірую!

Жінки з цікавістю роздивлялися його волохаті груди.

— Так, — сказала Лєська. — Це вже «білочка».

— Що-що? — перепитав Спиридоненко.

— Біла гарячка, — гаркнула та.

— А ти помовч! — загаласувала незнацька Светка і кинулася на подругу. — Ти взагалі з іншого часу!

— Я?! — обурилася та. — Та я, та я...

Вона хапала ротом повітря, як риба на березі, намагаючись знайти відповідний аргумент, однак у цю мить Марго, схопившись за живіт, закричала:

— Рятуйте! Дитина йде!

Усі, крім Васі, який солодко спав, поклавши писок у миску з олів'є, підскочили з місця і заметушилися.

— Паліть піч! — скомандував Спиридоненко. — Кидайте побільше дров, а її на черінь! Чоловіки, геть із хати! Повідкривайте всі вікна, двері, порозв'язуйте все, що маєте на собі зв'язаного! А ти, — звернувся він до Марго, — розпусти волосся! Так легше буде народжувати.

Марго не розуміла, що з нею відбувається. Біль роздирав тіло. Та цей біль був їй знайомий. Попередні пологи тривали по дві доби і закінчувалися кесаревим розтином. Марго із жахом подумала: хто ж тут з неї витягне дитину? Біль не можна ні з чим порівняти. Іде дитина. Довгождана. Очікувана. Дитя любові.

Марго нутужно кричала. Стогнала. Кидалася. Молилася. Плакала. Кликала на допомогу Матір Божу. Рвала на собі волосся. Хапала за руку бабуповитуху. Скімлила. Металася по хаті. Стрибала. Падала. Божеволіла. Виля. Сміялася.

— Андибере, — командував Спиридоненко. — Біжи до попа, хай відкриє церкву і попроси в нього ключі від церкви.

Коли Марго поклали на живіт ключі, вона відчула, як тіло вниз рветься, як тріщить шкіра.

— Тужся! — крикнула їй на вухо баба-бранка. — Ще! Тепер не тужся. Не тужся, я сказала! Давай знову! Ще! І ще трохи! І ще зовсім мало! Ось вона!

Ця мить, коли зненацька вщухає жахливий біль, для жінки триває вічність. Лише цю мить можна назвати щастям. Жінка стільки разів переживає мить щастя, скільки вироджує дітей. Саме вироджує. Зникнення болю поєднується з почуттям здивування від вигляду маленького беззахисного червоного тільця, яке показує жінці акушерка. Це мить усвідомлення, що відбулося створення нового світу, нового життя. Це подія космічного масштабу, подія, яку жінка переживає фізично.

Баба тримала в руках дитину, що задрала догори ноги, демонструючи, що вона жіночої статі:

— Дівка! — задоволено мовила баба до Марго.

— Дівчинка! — прошепотіла та.

— Андибере, в тебе дівка! — гукнула баба до дверей.

— Я кохаю тебе, моя королево! — у відповідь закричав той.

Треба віддати належне шефові: яким би тяжким не був ранок після святкування початку польового сезону, він уставав рано-вранці, обливався холодною водою, готував міцний чай із спеціальних трав та каву для співробітників, які поволі вилазили зі своїх спальних мішків, бурчачи про садюгу-камікадзе.

— Суп окремо, мухи окремо, — виправдовувався він. — Випивон роботі не повинен шкодити. У нас купа роботи.

Його співробітники вже звикли до такого графіка, тож слухняно, мов ляльки сеньйора Карабаса, виконували всі його розпорядження.

Марго прокинулася з криком:

— Де моя дитина?

На неї всі подивилися співчутливо і нічого не сказали. Вона озиралася по хліву, який називався клубом, намагаючись зрозуміти: що є насправді, а що не насправді.

— Вставай, Марго! Лікувальний чай запарився! — кликав веселий голос шефа.

Марго вилізла з мішка, відчуваючи запаморочення, і попленталася до відра з водою. Вона повторила подвиг шефа: відро крижаної води на голову, і трохи прочунявши, як сомнамбула, приповзла до вогнища, яке шеф розклав на цеглинках за клубом. Холодний душ і

чай шефа діяли магічно. Поволі тіло і дух поверталися до життя.

З клубу вийшов бадьорий Вася. Всі заздрісно на нього подивилися: йому, як гусці з води: виспиться — і як огірочок.

— Не-е, — замість привітання сказав він. — Цієї трави пить не буду: цілий день доведеться сидіти в сортирі або в кущах.

— Мене слухай, — скомандував шеф. — Треба вивести всі вчорашні шлаки. Інакше інтоксикація.

Вася слухняно підсів до вогнища і з огидою сьорбнув чаю.

— Слухай, Васьок! Кого ти мені нагадуєш? — замислився шеф.

О десятій усі ввійшли в норму. Шеф провів робочу нараду.

— Так, маршрут такий: сьогодні два села. Марго з Андибером на ферму. Берете інтерв'ю в доярок. Як скінчите — по хатах, опитування старих людей. Я з Лесею — до інтелігенції і начальства: школа, сільрада, завклубом, правління колгоспу. Спиридоненко, ти по духовній лінії. Це тобі ближче. (Всі ехидно захихотіли). Піп, уся його сім'я, дяк, церковне братство чи сестринство, якщо воно є. З тобою Світлана. Вчися, Светко, може з тебе й люди будуть. Так, Вася... Вася на стрьомі. Розробляє графік з кожним окремо й у визначений час робить розвозку. Так, перевірили всі диктофони. Запасні батарейки є? Пишемо все. Запам'ятайте, ми робимо не просто

соціологічне обстеження, а соціопсихологічне. Унікальних респондентів фіксуємо окремо, йдемо до них після всього з відеокамерою. Зрозуміло? Роботи багато. Зберіться. Сьогодні мала норма. Завтра більше, позавтра ще більше. І до упаду. Ясно?

— Ясно, — без ентузіазму сказали кореспонденти.

— Які питання?

— Коли і де обід?

— Якщо голова колгоспу не зрозуміє моїх натяків, то о третій у клубі зі своїми харчами. Які ще питання?

— Де бланки анкет?

— У машині. Я вас благаю: зберіться, налаштуйтеся на народницький лад. Скиньте міську пиху. Ідіть до народу, як люди, а не як начальство. Будьте такими, як вони. З кожним розмовляйте на рівних, наче прожили точнісінько таке ж життя. І так далі. Всі переглянули інструкцію Марго?

Усі мовчали.

— Я власноруч перевірятиму кожне опитування. Якщо будете поводитися як бундючні тупі науковці, — звільню.

Народ заусміхався.

— На цей раз звільню! — пообіцяв з погрозою шеф. — Ага, ми МТС пропустили. Марго, це тобі. Трактористи від твого бюсту втрачають розум...

— Ну скільки можна!

— На цей раз я з тобою посилаю надійного партнера.

Марго не мала сил опиратися. Хоч би швидше почати.

— Світлано, швидко обріж нігті. Я тобі казав в експедицію їхати в ситцевих платтях. Ти що, не чула?

— Ну шефе... — спробувала було опиратися та.

— Ніяких розмов. Марш переодягатися!

— Так, Спиридоненко. Ти даєш мало матеріалу. Працюй оперативно. І прошу дуже, не розпитуй генеалогію кожного попа. У нас немає на це ні часу, ні плівки...

— Але, шефе...

— Ніяких заперечень. Ну, що ще? Вася, ти — на підхваті. Мобільний зв'язок. Бутерброд, вода, чай, кава, сто грам для трактористів...

— Єс оф кос, шефе! — дав під козирьок той.

— Молодець, Васьок! Ну що, вперед?

Із цієї цілком стандартної, як для шефа, наради і почався опитувальний марафон. Уже на першому тижні всі члени експедиції забули про домашні проблеми, про домашні образи, про власні болячки, позбулися статевого й алкогольного потягу, словом, працювали, як машини, — від зорі до зорі. Їхня експедиція рухалася з півночі на південь колишньої Гетьманщини, прочісуючи різні села.

Полтавщина чарувала своєю нестандартністю. Вона є зразковою опозицією

до європейських стандартів. Замість максимального перетворення ландшафту — максимальне пристосування до ландшафту. На противагу європейському раціональному використанню кожного сантиметра вимордуваної цивілізацією землі — полтавське «землі — хоч вдався, води — хоч втопися, лісу — хоч повіся». Замість активної метушні філософський підхід до життя. На противагу «відкритому суспільству», що живе відкрито, у відкритих поселеннях, де кожен двір і садиба, як на долоні, — «закрите суспільство», люди, що живуть у захованих по ярах і хуторах хатках. Народ тут, випещений красою природи і родючістю землі, нікуди не поспішає, не вигадує додаткових клопотів, щоб вицавити з цієї землі більше. Навіщо силувати себе і землю? Земля — це матінка. Її треба любити і не ображати.

У цій місцевості опитування іде своїм чином. Якщо люди «при дорозі» хапають усе на льоту і розуміють вас із півслова, то тут треба довго і нудно і в деталях пояснювати що і як. Якщо люди «при дорозі» цінують свій і ваш час, то тут люди не шкодують ні свій, ні ваш час. «Заїжджати» треба до кожного здаля, вникати в подробиці його побуту, життя, на відміну від людей «при дорозі», які вимагають, щоб усе було швидко і по суті. Саме тому тут робити опитування нашвидкуруч неможливо. А часу ж обмаль. Викручуйся як хочеш.

Ось і викручувалися. Основні опитування робили вручну, а частину анкет лишали на корпунктах, де їх поширювали, збирали й обробляли.

Матеріали колишніх козацьких поселень відрізнялися від «кріпацької» зони тим, що народ не хотів пана, хотів сам бути паном, а оскільки для цього не було ніяких можливостей, то вони сиділи собі й чекали, коли ж стануть панами. Але не дай Бог, якщо хтось із їхніх ставав паном. Таке не прощається. Зате й бідних ох як не любили! Та й справді: бути бідним на Полтавщині — гріх. Це вже треба бути таким ледацюгою... Адже тут посади дитя — виросте.

Через місяць усі вже потопилися не на жарт. Матеріалів було багато, і їх передавали в Київ для розшифрування, обробки і внесення в комп'ютер. Однак для професіоналів картина й без того вимальовувалася. Вони за місяць набили руку і були справжніми майстрами поля. Народ легко йшов з ними на контакт і розкривався до останньої клітинки.

Відбулося рокірування: на МТС посилали Андибера з пляшкою й отримували іскрометні й відверті матеріали. Марго продовжувала вислуховувати жіноцтво і старих. Хоча Марго й Андибер працювали «у зв'язці», підстраховуючи одне одного, проте ситуація постійно роз'єднувала їх. Андибер уже мав добрий досвід соціолога, тож досить

швидко опанував принципи соціопсихологічного аналізу. Незважаючи на сережку у вусі і хвостик іззаду, сільські чоловіки вже через кілька хвилин визнавали його за свого. Сільські жінки дещо соромилися його, тому тільки шарілися або реготалися. Зате зв'язка Марго-Андибер завжди була обласкана теплими полтавськими господарями саме завдяки Андиберові. Вони ніколи не поверталися з «поля» голодними, а часом навіть привозили із собою курочку чи качечку. Вони були чудовими партнерами, добре ладили. Обое любили свою роботу і сільських людей, незважаючи на те, що були міськими мешканцями в другому-третьому поколінні. У них були в цій експедиції найкращі матеріали.

Щодо особистих стосунків, то вони й досі були «на ви». Обидві сторони чітко дотримувалися цього правила, цінуючи своє взаєморозуміння, боючись перейти межу, перетворити їхні партнерські стосунки на фамільярність і панібратство, чи, не дай Бог, на «командировочний роман».

Кінець першого місяця «поля» мав свої особливості. Наближався час шкільних канікул, і материнське серце Марго почало вимагати до себе під крило дітей, про що вона повідомила чоловіка і свою свекруху. Ніхто не заперечував. На кінець першого місяця зі Светкою завжди буває зрив. Вона плаче перед шефом,

звинувачуючи його в тому, що вона через його дурнувату фірму не може влаштувати свого особистого життя, що її ці села задовбали, що вона завтра поїде додому. Однак наставало «завтра», а вона додому не їхала. Заностальгував за домом Спиридоненко. Він знав, що поки він виконує свій громадянський обов'язок, його жінка з кимось іншим виконує свій сімейний обов'язок. Його ККД різко упав. В одному з районних центрів їхня група поповнилася ще однією особою — Лесьчиним «важким підлітком». Її сюди притарабанив інспектор по роботі з неповнолітніми. Віка фиркала і плювалася на цю «дебільну провінцію», а Леська давала їй потиличники.

Група закінчувала обстежувати регіон. Останнім селом у «полтавському» турі була Кобилохвостівка, де минуло незабутнє дитинство шефа. Колись це був хутір при селі з не менш музичною назвою Кобилки. А тепер — це, умовно кажучи, група хат (їхню кількість достеменно не знав ніхто), що поховалися у складках ярів. У Кобилохвостівці на них чекала несподіванка в особі шефовой дружини. Вона вираховувала, що сентиментальне серце шефа не омине цього шматочка землі, тож чатувала тут на нього вже другий тиждень.

Зустріч була пристрасною. Коли мікроавтобус спинився в яру, який належав колись шефовій уже покійній

прабабусі по материнській лінії, то з кропиви і плюща впливля примарна постать шефової дружини. Її звали Льоля. Шеф спершу перелякався, але опанував себе і з почуттям власної гідності вийшов з мікроавтобуса і поцілував дружину в щічку, за що отримав ляпаса. Не прореагувавши на цей теплий прийом, він попрямував до «шевченківської» хати розпалювати піч, аби знищити запах сирості і занедбаності. Тим часом Льоля прискіпливо вдивлялася в кожную жіночу постать, що виходила з мікроавтобуса. З її поведінки було зрозуміло, що вона абсолютно не підозрює головну винуватицю свого сімейного розладу, а пильно стежить за Марго і Светкою. Андибер, намагаючись уберегти Марго від додаткових розпитувань, поклав їй руку на плече, чим відразу зняв з неї всі Льолині підозри, і та переорієнтувалася виключно на Светку.

Це був перший раз, коли Андибер доторкнувся до Марго. Вона це відзначила. Як і те, що їй це сподобалося. Вона трохи розгубилася і знітилася.

Тим часом Льоля визвірилася на Светку, обзиваючи її різними «поганими словами». Светка, замість того, щоб промовчати, огризнулася, за що заробила ляпаса. Такого тонка Светчина натура стерпіти вже не могла. Вона гукнула Стюпу — свого кота, який вкусив Льолю за ногу. Коли всі зрозуміли, що добром це не скінчиться, було вже пізно:

Льоля і Светка тягали одна одну за волосся і качалися по кропиви.

Якщо чесно, то було дуже смішно. Звичайно, якщо врахувати, що всі були на смерть потомлені і будь-який дурний жарт викликав дурний сміх. А тут така кумедія!

Льоля і Светка, зігнавши зло одна на одній, помирилися і здружилися. Льоля, впевнена, що Светка — коханка його чоловіка, ходила за нею по п'ятах.

Шеф облаштовував свою хату: палив піч, виносив на вулицю сушитися старі полотна, рядна, перемивав горщики, знімав павутину. Йому в цьому допомагала Леська. Їхня партнерська зв'язка також працювала безвідмовно. Вони дуже гармоніювали один з одним. Цікаво, як у тій хатинці на курячих ніжках жила Льоля два тижні. Вона добра господиня біля чоловіка, а самій їй нічого не треба.

Андибер знайшов косу і почав косити траву й кропиву на умовному подвір'ї та в умовному саду. Справа в тому, що в таких полтавських садибах немає меж, практично кожному власникові хати належав необмежений шмат яру. Тут не існувало ніяких огорож і парканів. Сад плавно переходив у ліс, а город — у луг.

Вася поїхав у село по хліб і зник. Пізніше виявиться, що він просто заблукав: їхня хата сховалася в яру, а оскільки ярів у цій місцевості було повно, то він

у відчаї об'їхав лабіринт ярів, перш ніж знайшов свій.

Марго чистила рибу, яку вони купили по дорозі біля одного ставка, де вони покупалися, а заодно й помилися. Светка з Льолею вишукували у траві здичавілі полуниці.

Віка — Лесьчина донька — малювала лаком нігті разом із задирками і слухала плеер.

Сонце готувалося до сну. Із сусідньої хати, тобто із сусіднього яру, завітала сухенька бабуся — баба Секлета — і принесла картоплі та свіжих яєць. Яром пішов запах смаженої риби і вареної картоплі.

Усі, добряче потомлені, сіли за стіл і мовчки наминали вечерю.

Трохи парило. Насувалася хмара. Земля прагла дощу.

— Де хліб? — озвався шеф.

— А де Вася? — одночасно поцікавилися всі. Однак ніхто не припинив наминати вечерю.

Зненацька здійснюлася буря і почала обривати листя з дерев, шарпати дах на хаті. Всі згребли рештки вечері й поховалися в хату.

Хата була з долівкою, однак густо устелена соломною і сіном. Трохи повагавшись, усі розстелилися долі.

За вікном блискало і гриміло, а в хаті затишно потріскував вогонь. Усі покомом лежали на долівці у спальних мішках і будували плани на майбутнє.

Наступним регіоном заплановано Придніпров'я. Вже уявлялося, як паралельно з роботою відпочиватимуть: засмагатимуть, ловитимуть рибу, купатимуться. Обговорили новий кошторис витрат, поправки до анкети і питальників, загальні враження від Полтавщини. В кутку хати бубоніли Льоля і Светка, обмінюючись думками «про наболіле». В іншому кутку хропів Спиридоненко.

Зненацька шеф замовк на півслові, і Марго із заздрістю уявила, як Леська пробирається рукою до нього в спальний мішок. Марго відчула специфічне хвилювання. Скільки це часу вона не нюхала чоловіка? Леська під боком у Марго засовгалася. Шеф уривчасто задихав. Що там робить Льоля? Плеще язиком? Отож-бо. Марго було соромно, однак вона вслухалася в кожен звук, що долинав з Лесьчиного боку. Вони про щось перешіптувалися. Марго не могла почути, про що саме, бо гроза за вікном притлумлювала слова. Невже вони наважаться в таких обставинах?.. І як це можливо здійснити? Та вони такі, що на все підуть! Сорому ні на грам! Цікаво, а тепер що вони роблять? Яюсь дивно вовтузяться... Марго напружилася і відчула солодке відчуття бажання...

Раптом її шию й вухо обпik гарячий подих. «Моя королево...» — прошепотів Андибер і ошпарив її поцілунком. Марго піддалася не замислюючись. Її тіло давно вже чекало на такий поцілунок.

У вікно хтось агресивно загунав. Усі перелякано підхопилися, а дехто смачно вилаявся.

— Відчиняйте, відчиняйте!

Усі пізнали голос Васі. От народ! Ніхто навіть не потурбувався: що з ним сталося.

Сердитий шеф пішов відчиняти. Льоля запалила свічку, оскільки пропало світло, і раптом побачила, що вона надто далеко лягла від чоловіка. Вона відсунула його спальний мішок від Лесьчиного, запхала його в кут і заблокувала йому вихід своїм матрацом. Прийшов шеф з двору і, побачивши таке, сказав Льолі, що взагалі у полі хлопці сплять окремо від дівчат. Тож попередню гармонію розташування спальних мішків було порушено. Хату поділили навпіл — хлопчики окремо, дівчатка окремо.

Довго гріли Васю, годували недоїдками вечері, поїли чаєм і заспокоювали. «Кого він нагадує?» — думала Марго. Він увесь тремтів від страху, бо в цих ярах почувався, як у пазурах у Мінотавра.

— Я забув тебе попередити, Васьок, що тут Блуд водить, — чи то серйозно, чи то жартома сказав шеф, поплескавши нещасного Васю по плечі.

— Га?

— Ну, нечистий такий, який спеціалізується на збиванні зі шляху подорожніх.

— Не треба, шефе...

Марго дивилася на стару іконку Матері Божої і дякувала в молитві, що вона не допустила гріха. Однак у душі розуміла, що її справи кепські. Вона себе добре знала і дуже за себе боялася. Андибер сів до грубки і, підкидаючи дрова, замислено дивився на вогонь. Спиридоненко спав. Одна Леська вмирала від сміху, поглядаючи на злого шефа, в якого все падало з рук.

— Їдьмо звідсіля, шефе, — благав Вася. — Тут добра не буде!

— Завтра вранці й поїдемо! Не хвилюйся! Ці місця відразу чужинців не приймають. Трохи помучать — а потім звикають.

— Я не хочу, шефе. Ні за які гроші не хочу! Знаєте, кого я тут зустрів?

— Кого ти тут міг зустріти, окрім баби Секлети і діда Каюка?

— Я бачив чоловіка, голого, з гаком під грудьми...

— А-а! — немовби згадав шеф. — Так то Стефко Нечемний. Його турки підвісили за те, що він пив горілку вдень у Рамазан. Не бійся його. Він нічого лихого ще нікому не зробив.

— Господи! — захвилювалася Светка. — Знову починається!

Її почала гладити по голові Льоля:

— Заспокойся! Я теж не відразу привикла...

— Так це правда?

— Що саме?

— Що тут бродять духи.

— А чого ж неправда? — спокійно відказувала Льоля. — А що тут такого?

— Ні, я цього не переживу! — хлипала Светка. — Для мене це занадто! Васю, поїхали!

— Як? Зараз? — здивувався він. — Та ми з цього яру зроду не виїдемо!

— Як ти їздив по ярах у таку погоду, так ми і виїдемо.

— А справді: як я їздив?

— Може, ти взагалі не їздив? — спитав Андибер.

— Я вже сам не знаю... — завагався Вася. — Після того, як я побачив чоловіка з вовчою головою...

— Песиголовця? — поправив його шеф. — Оцього справді слід боятися. А що він робив?

— Махав мені, щоб я вийшов з машини.

— То ти не вийшов?

— Я що, дурний?

— А як він від тебе відв'язався?

— А я перехрестився...

— Молодець, Васьок! За що я тебе люблю, так це за здогадливість! — розреготався шеф.

У хаті всі зайшлися сміхом. Усіх просто охопила істерика. З медичної точки зору це було самопозбавлення від стресу, однак із точки зору немедичної це був «дурдом Веселка». Навіть важкий підліток Віка зняла навушники і реготала до сліз. Один Спиридоненко спав. Він у такий спосіб знімав стрес. Насміявшись

удосталь, усі полягали спати. Спали міцно і солодко. Лише Льоля час від часу примарою ходила по хаті, не в змозі заснути від шарудіння мишей.

Уранці почулося розпачливе Стьопине нявчання. Светка прокинулася першою і всіх розштурхувала. Пробуджувалися легко і з гарним настроєм. Вийшовши з хати, всі зацікавилися від несподіванки. Яр у ранішньому сонці переливався смарагдом свіжої зелені, вкритої крапельками дощу. В повітрі стояв запах трави, мокрої родючої землі й акації. Акації рясно росли обіч яру, розкішні грона сніжними плямами вимальовувалися на зеленому килимі. Виспівували пташки. Кувала зозуля. Стіл, на якому вони вчора вечеряли, був застелений сільською клейонкою в букетики квітів, а на ньому стояли дві макітри з варениками, величезна сулія з мутною горілкою, кількакілограмова паляниця домашнього хліба, кружальця ковбаси, чималий шмат сала, повний глечик молока і горнятко зі сметаною, банка ніжинських квашених огірків. Серед цих наїдків і напیتків сидів кіт Стьопа і розпачливо нявчав.

— Що це за скатертина-самобранка? — солодко позіхаючи спитала Марго.

— Сам не знаю, — здвигнув плечима шеф. — Тут, крім Секлети, нікого нема. Хіба вона?

— Та де, — втрутилася Льоля. — Вона сама з мишами сидить.

— Більше нема кому. Може, постаралася бабуся для Грицька (так звали шефа): я їй місяць тому вислав сотню.

Очевидно, шеф забув, що в нього в тилу є серйозний супротивник, тож і ляпнув останню фразу.

— Що? Сто гривень? — І вона понесла на шефа цілий комплекс звичайних жіночих докорів.

Шеф відразу роздратувався:

— Усе! Після сніданку рушаємо. Льоля, ти лишаєшся тут.

Льоля як з кулемета застрочила. Вона була простою жінкою. Тож говорила те, що думала. А думала те, що почувала. Льоля була четвертою дружиною шефа. Після вертихвістки Вероніки, шлюб з якою тривав півроку; після професорської доньки Андромеди Аристархівни; після спекулянтки Каті йому закортіло чогось простого і земного. Йому захотілося щовечора мати смачну вечерю, а щоранку гарячий сніданок, спати на білосніжній накрохмаленій білизні і не прасувати самому сорочок. Він це все й отримав від Льолі. Проте вжитися з нею не міг. Його тонка натура сина львівського батяра і співачки із тріо бандуристок прагнула не лише матеріалізованого домашнього вогнища, а ще й духовного підживлення. Льолю було щиро жаль. Вона торохтіла, нарікаючи на свою долю. Її перебив Вася.

— Шефе, ми з цього яру не виїдемо.

І справді: дорога, що спускалася до шефової хати, розкисла, тож ні вийти, ні виїхати по ній було неможливо.

— Ага! Бачиш-бачиш! Це тебе Бог покарав! Ти — підлий, підступний, брехливий!..

Льолине цокотання явно дратувало. Проте на це не було ради. Її заспокоїла Светка. Як не дивно, та послухалася і стихла.

Публіка почала розсаджуватися за столом. Одна Светка насторожено дивилася:

— Шефе, це явна пастка. Тут нечистий попрацював. Нюхом чую. Та й Стюпка нічого не їсть.

Однак ніхто не реагував на її слова, бо шлунковий сік почав активно виділятися. Одні вареники виявилися з картоплею, інші з маком. Домашня ковбаска була, наче з дитинства. Огірочки хрустали, аж слина бризкала з рота. Було смачно. Ні, було дуже смачно.

— Залиште трохи на обід, — сказала заощадлива Леська. — Хтозна, скільки ми тут прокукуємо.

— Ку-ку! — згодилася з нею зозуля.

Сніданок виявився затяжким. Після нього всі сиділи на призьбі, на траві і грілися, обговорюючи те й се.

— Краса тут надзвичайна! — замріяно протягла Леська.

— Мамо, тільки без сантиментів! — озвалася колюча Віка.

— А чого? — наїжачилася та. — А я не соромлюся цього. Де ти бачила таку казку?

— Ніде нікого, тільки ми самі... Неначе одні в цілому світі... — продовжувала в невластивому їй романтичному дусі Леська.

— А може, так і є? — оцінила ситуацію Марго. — Може, ми справді одні в цілому світі? Ви думаєте, що там, нагорі, є люди? Я думаю, що нема. Ми знову в іншому світі.

Ці слова було сприйнято як метафору.

— Знаєш, Марго, — зрадів одностудійці шеф, — коли я приїздив сюди на канікули, то опинявся наче на іншій планеті. Тут і час плине інакше, і простір інакший. Інакші цінності й закони. Тут не можна було жити за законами того світу, звідки я приїжджав.

— А я вообще тут балдію, — підхопила розмову Льоля. — У нас у селі — я з-під Києва — то такого нема. Земля — один пісок. Оце вкалуєш на тій землі, як раб. А вона ще й не родить. А тут: кинув насіння — і гурки, як бики. І пріроди в нас такої нема. Не-е. Тут красота. О!

— А розкажи про духів, що тут водяться.

— Ну, не знаю. У нас такого нема. Якось я іду по яру, а назустріч дівка. Совсім гола. Я було подумала, що то Гришина зазноба. І так на неї дивлюся підозрітельно. А вона мені й ка'є: «Тьотю, там татари нашу хату спалили

і маму нашу в неволю забрали. Ховайтеся!» І щезла. Я ото як сіла від того дива на призьбу, так до вечора й просиділа. Отаке-о.

Усі замислилися.

— Цікаво, а що тепер діється на тому світі? — порушила тишу Марго. — Чи він іще існує взагалі?

— Слухай, Марго, їй-бо, ти трохи пришелепкувата, — роздратувалася Светка. — Ви з шефом якісь ненормальні.

— Ну що, — перервав суперечку Камікадзе. — Як каже Марго, давайте сплануємо день. Сьогодні, бачу, ми звідсіля не виберемося. Тож в пам'ять про моє дитинство наведемо тут трохи пор'ядок. Робіть хто що вміє.

Народ поволі розбрівся. Льоля десь натрапила на крейду, розчинила її й почала мазати хату. Шеф із Леською «пішли по дрова». Андибер узявся за косу. Спиридоненко, знайшовши на горищі стару гітару, почав її настроювати і наспівувати. Вася після ранкових стограм мирно спочивав у траві. Поряд лежала Віка і слухала плеер. Марго затіяла прання.

Через якийсь час з лісу повернулися шеф з Леською, несучи в руках купу хмизу. На вітрі вже розвівалося кілька рядів білизни. Покошена трава ароматно пахтіла на сонці. Побілена хата сохла. Андибер цюкав сокирою — рубав дрова. Марго, розвішуючи білизну, спо-

стерігала, як по його засмаглій спині скочується цівка поту. Він, здається, не звертав на неї ніякої уваги. Щоправда, один раз, здалося їй, вона піймала його погляд, коли застібувала на грудях гудзика. «Може, він увесь час за мною потай підглядає, як я за ним?» — спало на думку Марго. І вона відзначила, що кілька таких поглядів лишилося в її пам'яті. Одного разу, коли співала зі Светкою «А кавалеров мне вполне хватает, но нет любви хорошей у меня». Ну, може, він просто слухав пісню. А вдруге було, як голова колгоспу посилено улещував Марго. В Андибера тоді був розлючений погляд. Та пізніше він уже не дивився розлючено ні на голів колгоспів, ні на Марго. Може, тому, що зрозумів, що це своєрідна традиція: у голів колгоспів потьмарюється в очах від Марго, а Марго з удячністю приймає в подарунок смажене поросся і трилітрову банку сметани і від'їжджає із села до своєї експедиції. Утретє, здається, він довго дивився на неї, поки вона спала у волошках у полі в обідню перерву, бо коли вона раптово прокинулася, він розгубився. Але з упевненістю Марго не могла нічого стверджувати. Зовні він був «айсбергом в океані».

Шеф, задоволений чи то від результатів роботи, ачи від своєї прогулянки «по хмиз», розкотисто заспівав «А не спеть ли мне песню о любви...» голосом Шевчука. Луна розляглася по всьому яру.

Марго подумки проспівала на ту саму мелодію: «Мо', сходити з Андибером в ліс по хмиз...». Однак уявивши на мить, як насправді це має відбуватися, вона скривилася: для першого разу «хмиз» не підходить. А що б підійшло для першого разу? Марго перебрала всі варіанти і дійшла висновку, що в «польових умовах» це здійснити неможливо так, щоб потім не було гидко. Ну, а після повернення додому тим більше.

Усі почали гуртуватися навколо обіднього столу. Виклали на стіл недоїдений сніданок і свіжовідварену картоплю зі шкварками. Поглянувши на залишки сніданку, вони відзначили, що недоїдків від ранку мовби побільшало, на що Светка погрозово зауважила, що це точно від нечистого.

Оскільки побілена всередині хата ще сохла, вирішили відпочити в пообідню пору на свіжовикошеній траві.

— Молодець, Андибере! — оцінив його роботу шеф. — Наче все життя цим займався. На гадюк не натрапив?

— Була одна біля погребя.

— Біля якого погребя?

— Ну там, за хатою, двері прямо в горі.

— А, так-так. До речі, треба заглянути туди. Може, щось лишилося від моєї прабабці. А на другому схилі яру десь є ще один погріб.

— З підземним ходом? — підозріло поцікавилася Светка.

— Чесно, не знаю, — позіхнувши відмовив шеф і заплющив очі.

Перемовившись ще кількома словами, народ солодко поснув.

Марго снівся сон, наче вона з Леською руками ловить рибу у воді. Риба пручається в руках, від чого ставало лоскотно всередині. Прокинулася вона від Андиберових поцілунків і відразу провалилася у прірву...

* * *

— Скільки можна спати? — суворим голосом сказала Марго. — Вже сонце сідає.

Шеф підхопився:

— Що? Вже? Ну й заспали! Я ж казав, тут усе по-іншому. От добре, вже дорога підсохла. Бог дасть, завтра рушимо.

— А як не дасть? — пожартувала Леська.

— То хтось інший дасть... — віджартувався той.

— Гришо! — дорікнула Льоля.

— Я мав на увазі «по писку», — не розгубився він.

Здається, Льоля почала здогадуватися про чоловіка і про Леську. Але реакція її була дуже дивною: здавалося, що вона заспокоїлася і змирилася. Шеф, відчувши це, користався моментом.

Марго дивилася на них, а думала про своє.

— Марго-о! — смикнув її шеф. — Повернися! Ми тут! Так! Усі на місці?

Васьок, ти є? Є! А де Андибер? — озирнувся він.

— Пішов у ліс по хмиз, — задумливо промовила Марго.

— З ким? — автоматично вирвалося у шефа.

— Сам, — замріяно відказала Марго, навіть не прореагувавши на останні шефові слова.

Зате Светка прореагувала.

— Не всі ж ходять до лісу в парі!

Шеф почервонів і скося поглянув на дружину. Та з удячністю дивилася на Светку.

— Не пора лі нам підкрепіться? — голосом Вінні Пуха спитала Леська.

Усі з радістю погодилися і пішли до обіднього столу.

— Вам не здається, що чим більше ми їмо, тим більше їжі стає?

— Нема чого дивуватися, — погодився з Леською шеф. — У цьому яру все навпаки.

— І любов? — спитала Марго.

Шеф сприйняв це питання на свій карб, проте не розгубився:

— Все.

«Усе тут навпаки, аніж у реальному житті, — промовила подумки Марго. — І любов...».

Повернувся Андибер з лісу і приніс у жмені напівдостиглі суниці. Ніхто на нього не звернув уваги. Звичайно, крім Марго.

— Відкрий рота і заплющ очі, — сказав Андибер.

Марго, мов дитина, послухалася. Він висипав їй до рота ягоди.

За столом знову ніхто не прореагував. Певно, крім Марго. З усіх ягід вона найбільше любила суниці.

— Ви знаєте, — жуючи сказав шеф, — моя прабабця Оляна була просто унікальна жінка. Вона «шептала». Вишіптувала навіть переломи. При мені було раз таке. Приходить дядько з закривавленими штаньми. «Бабо Оляно! — кричить. — Мені жінка втяла грішне тіло! Рятуйте!» Прабабця вигнала мене з хати і шептала до рани. І що б ви думали? Приросло! Він казав, що воно на волосині теліпалося. Приросло!

— Фе, Гришо, які ти гадості при столі розказуєш! — обурилася Льоля.

— Чого це гадості? По-моєму, дуже еротична й апетитна розповідь!

Леська поперхнулася.

— Ну бачиш, Гришо, жінчині плохо! — верескнула Льоля.

— Не переживай, Льолю, цій жінчині харашо, — точнісінько на її діалекті відмовив шеф.

Леська докірливо подивилася на нього. Льоля плескала їй по спині.

Сулія потроху порожніла.

Спиридоненко взяв гітару і запропонував поспівати.

— А де ти взяв гітару, Спиридоне? — поцікавився шеф.

— На горищі.

— На горищі? А ти мальовану скриню там не бачив?

— Та щось таке бачив. Та там так страшно, що схопив гітару і хода!

— А що ж там тебе так налякало?

— Сушені кажани.

Народ одночасно зригнув.

— А-а! Сушені кажани? О, це класна штука, — зі знаттям справи весело розповідав шеф. — Це — щоб стати невидимим. У кажана в грудях є така кісточка — вилочка називається, — як поглянеш крізь неї — стаєш невидимим.

— Хвате, Гриша! — запротестувала Льоля. — Давай краще поспіваємо. Ото ту пісню ловкеньку... Як її... «Парней так много холостих, а я люблю женатого...».

Замовлення було виконане. Леся то червоніла, то блідла. Віка, жуючи жуйку, спокійно розглядала претендента на вітчима.

Поки співали інші пісні, Марго пошепки звернулася до Леськи:

— Слухай, ти, бува, не вагітна? Мені сон приснився, що ми з тобою ловимо руками свіжу рибу.

— Тьфу на тебе, Марго, з твоїми снами. Він же яловий!

— Хто?

— Ну, шеф. Він же з жодною з дружин не має дітей.

— Та ти що? Так, справді. В нього немає дітей. А я чомусь і не подумала. Бідненький!

Марго співчутливо поглянула на шефа. Однак те, що сталося потім, дещо дестабілізувало її нервову систему.

Льоля взяла чарку і, звернувшись до Леськи, проголосила тост:

— Ну що, Лесенько, ми з тобою в одне г... вступили. Давай вип'ємо за нашу гірку долю! Давай дружити!

У Леськи відвисла щелепа. Віка, здається, проковтнула жувачку. Льоля обняла водночас чоловіка і його коханку та випила до дна. Ті зробили так само. На що Марго сказала цитатою:

— Високіє отношенія!

Тут засміявся Андибер. За ним решта. Марго подумала: тут, у цьому яру, і справді все навиворіт.

Наближалася ніч, а з нею і проблеми розміщення спальних мішків. Проте спати не хотілося. Сиділи довго. Розклали багаття. Жартували. Загадували бажання на зірки, що падали. Співали. Мріяли. Слухали солов'їв. Здається, лише над ранок полягали спати. Спали, як піонери в таборі: без грішних думок і намірів. І нічого не снилося.

Розбудила всіх гроза. Годинники показували десяту, проте було темно, як уночі.

— Знову не виїдемо звідсіля! — констатував Вася.

Але ніхто не прореагував. Здається, вони тут жили цілу вічність. І не збиралися нікуди рушати.

Поснідали і посідали. Не було що робити. Розбрелися по кутках. Віка

гралася з котом. Леська, шеф і Льоля про щось гомоніли. Спиридоненко бренькав на гітарі. Васьок із Светкою мили посуд. Андибер розглядав долоню Марго.

Нудилися-нудилися, поки шефа не осяйнула ідея:

— Хлопці! Ходімо витягнемо з горища скриню. Це мальована скриня. Мінімум вісімнадцяте століття! Антикваріат! У «вен» влізе? Га, Васьок?

— Та, щось придумаємо! — відмовив той.

Драбина на горище була в сінях. Чоловіки полізли. Звідти долинало рипіння, гупотіння, чоловічий сміх і лайка. Жінки, що тим часом пліткували про те і се, зненацька перелякано підхопилися з місць: почулося, ніби хтось із тріском провалився. Постоявши кілька хвилин у цілковитій тиші, вони зрозуміли: провалилися всі. Тепер треба було з'ясувати — куди. Обстежили хату — жодних слідів. Обійшли хату — так само.

— Ну що, Лесюню, — сказала Льоля. — Полізли?

Та гіпноотично слухалася Льолю. Потихеньку рипіла драбина в сінях. Почулися кроки нагорі. І... знову те саме: жахливий тріск і тиша.

Светка сиділа, як на голках. Коли вона зустрілася поглядом з Марго, різко сказала:

— Я туди не піду — і не проси.

— А я і не прошу, — спокійно відмовила Марго. Вона вже знала, в чім річ, тільки розмірковувала: воно їй треба чи не треба. Андибер був там. Отже, треба.

Вона, зітхнувши, встала і пішла. Обережно залізла по хисткій драбині на горище і зупинилася, звикаючи очима до темряви. Щось вона втомилася. Біля діри стояв маленький стільчик. Вона присіла і зачаровано роззирнулася. З кроков звисали пучечки трав, торбинки з насінням, старі соняхи і ще бозна-що. Марго взяла один сонях і видлубала звідтіля насінину. Їсти можна. Трохи дивний смак. Наче сонях поливали горілкою. Але нічо'. Почулося якесь рипіння. У прялки поволі закрутилося колесо, мирно порипуючи. На полиці стали вряд старі горщики, гасові лампи, чавунні праски. У кутку постукували рогачі, кочерга. Задзижчала муха. Блиснуло дзеркало. Відчинилося віко на мальованій скрині і зачинилося, здійнявши куряву солодкої пилуки. Що ж на ній намальовано? Марго напружила зір і відсахнулася: козак Мамай, сидячи по-турецьки, поворушив пальцями босої ноги і лукаво підморгнув їй очима шефа. Цур тобі! — відмахнулася вона. У кутку забриніла стара ліра. Якось дивно паморочилося у голові. Чи повітря тут якесь зачароване? А може, насіння наговорене? Треба посидіти, відпочити. У дзеркалі з'явилося усміхнене зморшкуювате обличчя старенької бабці. «Баба

Оляна», — подумала Марго. «Не жури-ся, дочко, довірся своєму серцю». Марго замислилася над словами, а поки думала, провалилася разом із стільцем невідь куди.

Так само — на стільці — вона й опинилася посеред великої зали з колонами. Тільки це був уже не стілець, а царський трон. Вона фізично відчувала на голові корону. «Напевно із золота з коштовностями, — подумала вона. Тисне, як холера. Жодну думку в голову не пропускає».

— Ахмет просить аудієнцію, — зігнулася перед нею в поклоні матінка Ісидора.

— Хай увійде.

Увійшов Ахмет. Тобто шеф. Він же камікадзе. Він же Гриша. Марго ще не освоїлася зі своєю царською роллю, тож розсміялася, побачивши весь почет його дружин — від Вероніки до Леськи. Решта присутніх у залі сприйняла її сміх як знак до публічного висміювання і глуму.

— Чому ти паранджі на них не начепив? — пожартувала Марго.

Проте Ахмет лише мовчки вклонився.

— Твій гарем добрий, а мій іще кращий! — похвалилася вона і махнула рукавом. «Ти диви, — спало їй на думку при вигляді рукава, — вишитий золотом і сріблом!»

До зали ввели групу чоловіків різного віку, різного калібру і різної масті.

Марго від сорому ледь не провалилася крізь землю. Однак, очевидно, нікуди вже було провалюватися. А та Марго, що з вишитими рукавами, здається, анітрохи не розгубилася. Вона милувалася своїм гаремом.

— Так і знай, Ахмете! Поки на твоїй землі діятиме закон приниження жінок, на мій пануватиме закон приниження чоловіків.

— Чого сердиться вельмишановна пані? Чи я коли сказав їй слово впоперек?

— Слова не сказав, а справу свою погану робив!

— Мій Бог дозволяє...

— А я — ні. Стратити його!

Атлетичні красиві жінки схопили Ахмета і поволочили залом до виходу.

Його дружини гірко заридали.

І тут Ахмет зробив хід конем.

— Андибере! — зарепетував він. — Рятуй!

Марго була приємно вражена. Увійшов Андибер у шароварах, оголений по пояс. Він тримав на руках немовля.

«А ось і моя дитина!» — зраділа Марго.

Андибер вклонився Марго:

— Відпусти його, моя королево! Він мені життя врятував.

Певно, за сценарієм Марго мала бути неможливою. Однак чомусь їй зовсім не хотілося позбуватися шефа і завдавати прикrostі Андиберові. Вона

розмірковувала. Жіночий колектив очікував смерті. А Марго в цей момент зовсім не хотілося крові. Що робити? Думай, Марго, думай! Ага! Ідея!

— Як порішить жіноцтво, так і буде, — з удаваною суворістю прорекла Марго. Вона була переконана, що Ахметові каюк. Так мало бути за сценарієм. Адже вона королева жіночого царства, де панує дискримінація чоловіків.

Рішення жіноцтва розсердило королеву, щоправда, розвеселило справжню Марго.

— Помилуй його, королево! — схилили перед нею свої непокриті голови жінки.

— Так-так... — наморщила лоба Марго. — Що діється на цьому світі! Ганьба! Ну що ж! Хай буде по-вашому! Дарую Ахметові життя!

— Слава королеві! — скандувала зала.

«Мої стерви таки люблять цього Ахмета!» — подумала і здійняла руку. Зала стихла.

«Що їм сказати? — гарячково міркувала Марго. — Те, що я не задоволена ними? Чи те, що я відрікаюся від престолу на честь Андибера? Ні, тільки не це! Що ж тоді? Як же виправдати помилування Ахмета так, щоб це не зашкодило принципам і законам жіночого царства?»

— Ахмете, я дарую тобі життя лише за нові поповнення до наших гаремів. Причому термінових, якісних і безплат-

них. Твій чукча виявився зовсім недолугим. Мої дівчата лишилися незадоволеними. Чи так я кажу?

«Дівчата» завищали.

— Забирай його назад! — скомандувала Марго.

— Єс оф кос, моя королево, — вимовив Ахмет слова, які примусили її здригнутися. Зате жіноцтво в залі заревло від задоволення.

— Але це не все. Розберися зі своїм гаремом. Чоловіки в моєму царстві мають лише одну дружину. Ясно?

Ахметів гарем затрясся в риданнях.

— Не плачте, ми вам знайдемо кожній по достойному чоловікові.

Однак ті захитали головами і кинулися обнімати і цілувати Ахмета.

— Фе, яка гидота, — скривилася Марго. — Ну що ж, Ахмете. Живи!

Той низько вклонився королеві і позадукував.

Жіноцтво в залі мовчало і чекало якоїсь команди. «Що ж я тепер повинна сказати?» Її поїдали поглядами. Нетерпляче тупцювали на місці. Затамували подих.

— Оргія! — вирвалося з вуст Марго.

Так, саме на ці слова очікувала публіка. Заграла музика. Жінки радісно заплескали в долоні. Заходилися наливати собі вино. Чоловіки виконували танець живота. Сп'янілі жінки вели безкінечні бесіди на політичні теми. А тверезі чоловіки розважали їх. Дуже

кумедне видовище. Марго просто отримувала кайф. Поруч відпочивав Андибер з їхнім дитям на руках. «Слава Богу, хоч він не видає із себе гейшу! — подумала Марго. — Я б цього не пережила! Очевидно, він біля мене на правах улюбленого чоловіка. Ха-ха-ха!»

Зненацька до зали вбігла молода атлетка і завищала:

— Турки в місті!

Почалася паніка.

— Ховаймося у підземелля монастиря! — скомандувала матінка Ісидора.

Марго швидко, проте з почуттям власної гідності, рушила за нею. Довго просувалися прохолодними темними лабіринтами. «Десь я вже це бачила», — зауважила подумки Марго. Назустріч вискочила п'яна істота й упала на землю.

— Хто це? — спитала Марго.

— Та це Стефко Нечемний! — сказала матінка Ісидора, переступаючи через нього. — Ну його к бісу!

— Ух, шайтан! — почулося іззаду.

Марго обернулася:

— А ти що тут робиш, Ахмете? Чого ув'язався? Ану геть до своїх!

Але той навіть оком не змигнув, а сопів під носа, доганяючи Андибера.

Нарешті вдалині зблиснуло світло.

— Ми врятовані! — вигукнула матінка Ісидора.

Усі опинилися біля дверей, замкнених іззовні. Всі разом з криками щосили загупали в них.

Через якийсь час двері відчинилися. На порозі стояла Віка і, жуючи жуйку, отетеріло дивилася на потьмарення, здавалося б, поважних і заслужених людей.

— Як ви тут опинилися? — спитала вона.

— Ми б і самі раді про це дізнатися, — зло процідив шеф, обтрушуючись.

Мудрим дорослим було соромно перед нерозумним важким підлітком. Усі, не дивлячись одне на одного, рушили до хати і заходилися збиратися в дорогу.

2

У райцентрі відбувся телефонний зв'язок зі столицею. Виявляється, вже тиждень знавіснілий американський бос намагається добитися до них і повідомити, що замість запланованого ними Придніпров'я вони мають вирушити до запланованої ним Галичини, звідкіля родом його бабуса. Дізнавшись про це, шеф навіть не скривився. Покірно повернулися до Києва на тижневий перепочинок.

Удома Марго застала знайому картину. Чоловік із нею не розмовляє і збирається на курорт. Свекруха нервується і рветься додому сапати картоплю. Малий хворий. Усі роздратовані й пересварені.

Після тривалих переговорів Марго через «перекладачів» — старших синів

Максима і Сергія — чоловік погодився узяти їх із собою на море. Свекруха від'їздила додому. Андрійко з температурою кинутий на Марго.

Отак завжди. З хворими дітьми Марго лишалася сама. Її охоплювала паніка: а раптом дитя помре. Проте не було на кого перекласти частину клопотів і не було кому поплакатися. Не було кому просто взяти на руки хвору дитину і дати Марго годинку спокійно поспати. Їй стало зовсім прикро і самотньо.

Квартира спорожніла. Лише гув холодильник і цокав годинник. Андрійко горів у жару. Плакав: боліло вушко. Очі зліпив кон'юнктивіт. Марго носила його на руках. Наближався вечір, і ставало просто нестерпно від безсилля і розпачу. Температура не спадала. Може, викликати швидку? А як заберуть до лікарні? Марго добре знала, що в лікарню, та ще й по швидкій, та ще й з дитиною краще не потрапляти. А раптом щось станеться з дітьми? Боже, покарай усіх чоловіків, які, поки дитина хворіє, влаштовують свої — звичайно, дуже важливі — справи! А потім дивуються: за що їх зневажають, ненавидять і кидають жінки? Малий плаче, не стихає. Матінко Божа, Царице небесна, поможи мені грішній!

Різко задзвонив телефон. Марго схопила слухавку, як рятівне коло.

— Марго, в тебе щось сталося? — почувся голос Андибера.

— Малий захворів!

— Я зараз буду! — рішучо сказав він і обірвав розмову, навіть не спитавши, чи одна вона вдома.

Андрійко на руках в Андибера видався зовсім маленьким. Він притулився до його грудей і заснув. Марго дивилася на них і думала: напевне в тому, що колись не надавали значення факту — хто біологічний батько дитини, — полягає велика мудрість. Жінці абсолютно байдуже, хто вкинув у неї насінину. Зате їй принципово важливо, щоб чоловік саме так тримав на руках її дитину. Адже шлях до серця жінки лежить через її дитину... Розмірковуючи, Марго не зчулася, як заснула. Спокійно і міцно.

Підхопилася з ліжка аж уранці. Де дитина? Із сусідньої кімнати долинав сміх Андрійка, з кухні — запах кави, з подушки — запах Андибера.

Марго прислухалася, принохувалася і думала, як їй поводитися в цій ситуації. Згадавши слова баби Оляни «Довіря своєму серцю», вона заспокоїлася.

Рівно за тиждень соціологічна група, названа серед колег «Розкажи мені, любиш ти чи ні?», вирушила на Галичину. Їхали без Віки (Лесьчиної доньки), без Льолі (шефової дружини) і без Стюпи (Светчиного кота), зате з Андрійком (найменшим сином Марго). І на Галичині головним експертом лишався шеф,

у якого жили родичі у Львові і в Карпатах. У плани експедиції не входило опитування міського населення. Однак віддаючи данину шефовому сантименту до Львова, всі погодилися провести в цьому місті кілька днів.

Оселилися в милому, давно не ремонтуваному особнячку, половина якого належала шефовому батькові панові Роману, а по його смерті мала перейти у спадок шефу. Батько й син були варті один одного. Побачивши їх за столом разом, Марго сказала: «Який стовп — такий тин, який батько — такий син».

Пан Роман був художником і тривалий час вів богемний спосіб життя.

Вечеряли під вальси Штрауса за великим столом з білосніжною накрохмаленою скатертиною, зі столовим сріблом і старим польським, а може, навіть австрійським сервізом.

На «зупі» (тобто на «першій страві») стало зрозуміло, що панові Роману Марго впала в око. Він кілька разів запропонував їй позувати, причому її категоричні відмови його зовсім не бентежили.

— Пані має такі очі... Пані має таку лінію носа...

Якщо він скаже «Пані має такі форми...» — я його вб'ю!

— Тату! — попередив його син. — Пані має такий норов, що не встигнеш отямитися, як заробиш по писку!

— Пані така прикра? — здивувався старий батяр.

— Пані є гонорова... — втрутився в розмову Андибер.

Пан Роман перекинув свою увагу з Марго на Андибера.

— О, пан має таку поставу... Пан має такі мужні вилиці... Пан має такі руки... Як пана кличуть? Бува не Голотою?

— Андибером, — відмовив той.

— Йой! Пан, певно, жартує!

— Та ні, тату! Його справді так звуть, — з повним ротом озвався шеф.

Пан Роман, затамувавши подих, почав стежити за кожним порухом Андибера. Дивуватися було чому. З коропом у сметані Андибер так елегантно розправився за допомогою ножа і виделки, що скелет можна було здавати в зоологічний музей для вивчення. При цьому всі кісточки, які не трималися при хребті, а були у філе риби, були філігранно викладені на тарелі у вигляді східного орнаменту. Пан Роман уже їсти не міг. Він насолоджувався спостереженням. На десерті, коли Андибер, закинувши ногу на ногу, пив каву, тримаючи в руках маленьку філіжаночку на маленькій тарілочці, батько шефа не витримав: він схопив папір і почав рвучко накидати олівцем ескізи.

Надвечір дихнуло сирістю. Пан Роман розпалив камін, запалив свічки і продовжував малювати. Товариство

мирно бесідувало, планувало маршрут, вносило правки в питальник. Марго вклала малого спати і повернулася до вітальні. Повільно потягували вино, розглядали картини пана Романа, слухали його лекцію про мистецтво лінії. Старовинний годинник пробив дванадцятку. До вітальні зайшла стара пані в довгій білій нічній сорочці з рюшиками, у шляфроку і спальній шапочці. Вона шаркала капцями по підлозі, кашляла і щось бубоніла грубим голосом, здається, німецькою мовою. Абсолютно не звертаючи ні на кого уваги, вона загасила свічки й камін та пішла собі геть.

— А це хто? — поцікавився Спиридоненко.

— Це графиня Цигельдорф, колишня власниця вілли.

— Як-як?

— Ну, домашній привид. Вона щодночі так робить.

Усім стало не те, щоб моторошно, а так, трохи лячно, адже шеф їх дещо загартував полтавськими пригодами. Щоправда, розмова далі вже не клеїлася.

Пан Роман, зрозумівши, чому публіка зненацька припинила, вирішив якось розрядити напругу:

— Йой, прошу не зважати. Пані ще при життю була не в собі. Вона згоріла живцем у кльозеті. Не змогла чи не схотіла відімкнути двері. Тож тепер щовечора гасить огонь. Вона сумирна пані.

Нікому шкоди не завдає. Як Гриць був малим, вона все відбирала у нього сірники, щоб не бавився вогнем. Пильнувала, щоб не палив у закапелках.

Шеф ствердно кивав головою.

Панові Роману здавалося, що так він заспокоїв гостей. Але це тільки йому так здавалося. Марго про всяк випадок кинулася до сина, що спав у спальні нагорі. За нею пішла й решта. Пан Роман показав кімнати, де хто спатиме. Марго з Леською і Светкою та малим Андрійком розташувалися у старій спальні. Марго, обійшовши два ліжка з чорного дерева, що стояли впритул, зрозуміла, що на них колись відпочивала пані Цигельдорф. Якось серед ночі графині припекло, і вона, нічого не підозрюючи, встала і, шаркаючи пантофлями, у шляфроку пішла до туалету. А ліжко аж до ранку зберігало тепло її старечого тіла.

— Ви як хочете, дівчата, але я з малим спатиму на розкладачці, — сказала Марго.

— Ноу проблем, — сонно позіхнули ті.

Марго звикла спати на краєчку ліжка в незручній позі. Тож вузька розкладачка і малий не завадили їй виспатися. Прокинулася вона від того, що Леська і Светка роздратовано її будили:

— Вставай, сплюхо! Розіспалася!

— А чого такий алярм?

— Сніданок подано!

Марго підхопилася, за три хвилини, як в армії, зібралася і спустилася рипучими сходами до вітальні.

За столом панувала гнітюча мовчанка. Чоловіків не було. Одні дівчата.

— Перепрошую за спізнення. Так солодко спалося!

У відповідь — нічирк. Стіл знову ж таки накритий білою накрохмаленою скатертиною — новою, — відзначила про себе Марго. Апетитно пахла кава у срібному кавнику. На столі парувалася зелений омлет. Зі шпинатом! — знову ж таки відзначила Марго. Ось вона, знаменита львівська вишуканість!

Дівчата мовчали і без апетиту колупали омлет.

— Смакота! — урочисто оголосила Марго. — Хто готував? Певно, пан Роман?

— Пані фон Цигельдорф, — зло відказала Светка.

Марго розсміялася на дотепний жарт.

— Я не жартую, — спохмурніла Светка.

— Що, ви знову відвідали «той світ»? Я — ні, — безтурботно заявила Марго. — Я спала як убита.

— Зате ми не склепили повік!

— Що, пані Цигельдорф нагнала з ліжка? Ха-ха-ха!

— А ти звідкіля знаєш, ти ж спала «як убита», — схибно процідила Светка.

— Логіка. Я навмисне не лягала в те ліжко. Й дурному зрозуміло, що то її ложе.

— А чого нам не сказала?

— Хіба й так не ясно? А де всі?

— Пішли з баронесою фон Цигельдорф і не повернулися, — без ентузіазму заявила Леська.

— Вона, здається, графиня, — зауважила Марго.

— Яка різниця!

— Так куди вони пішли?

— На Личаків.

— Куди-куди?

— Цвинтар у Львові так називається.

— То хто ж готував сніданок?

— Та сказано тобі: графиня. Вона повернулася, а вони — ні.

Марго замислилася.

— Дівчата, а вам не здається, що ми всі «поїхали дахом»?

— Доїдай уже та ходімо шукати цих придурків!

— Куди? На цвинтар? Е ні! Дурних нема. У мене троє дітей. Божеволійте без мене!

Дівчата сиділи і думали що робити.

— Вони самі знайдуться! — заспокоювала їх Марго. — Не треба нікуди ходити. До речі, котра година?

— Шоста, — без ентузіазму сказала Леська.

— Ви таки божевільні! — обурилася Марго. — Будити мене о шостій! Та ми ж полягали о першій!

Дівчата мовчали.

— Ви як хочете, а я пішла спати!

Марго енергійно рушила нагору і заснула коло малого глибоким сном. Прокинулася від того, що встав Андрійко і сказав:

— Ма! Я упісявся!

Марго дуже не хотілося вставати, і вона спросоння пробурмотіла:

— Нічого, синку! Таке буває! Спи!

За шістнадцять років вона вже звикла спати в мокрій постелі.

Але Андрійко не хотів більше спати. Він знічев'я вештався у своїй піжамі у ведмедики по кімнаті, відчиняв і зачиняв шухлядки, заглядав під ліжку, видивлявся у величезне дзеркало.

Знизу долинув галас. «Треба вставати!» — подумала Марго і знову за три хвилини зібралася.

За столом кавувала вже вся команда: оптимістично настроєні чоловіки і злі, як мегери, Леська зі Светкою.

— Ну, як Личаків? — поцікавилася Марго.

— Личаків у місячному сяйві — це щось особливе, пані Маріє! — радісно повідомив пан Роман.

— Склепики собі вибирали? — пожартувала вона у відповідь.

— Я, як побачив, що місяць уповні, повів хлопців помилуватися цим видовищем, пані Маріє!

— Мене звати Марго.

— То якесь ім'я нефайне — Марго.

Зате Марія — люкс! Марія, Маруся... Ви часом не з Богуслава?

— Мама моя звідтіля. А що?

— Маруся Богуславка... — замріяно промовив пан Роман.

— А що ж графиня? — перевела на іншу тему Марго.

— Графиня вже спить. Вона вдень спить.

— Ага, — сказала Марго, хоча нічого не второпала. — Які на сьогодні плани?

— О десятій зустріч із родичем нашого американського благодійника. Потім екскурсія по місту. Обід і сієста: денний сон. А там — побачимо, — пояснив шеф.

Група соціологів сиділа у кав'ярні в центрі Львова, а зв'язковий спізнювався.

— Як його хоч звати? — хтось спитав.

— Звати не знаю як, але буде вбраний у довгого червоного плаща.

Усі презирнулися, але нічого не сказали. Було ліньки. Сонце припікало. Малий і Спиридоненко їли морозиво. Інші смакували знамениту львівську каву. Поки шеф розповідав, чим відрізняється кава по-віденськи у Відні від кави по-віденськи у Львові, до столика непомітно, як тать, підійшов чоловік у довгому червоному плащі. Від нього відгонило щойно випитим пивом.

— Стефко Нечемний, — назвався він, тиснувши шефові руку.

Васьок похлинувся львівською кавою по-віденськи, а Светка запопадливо лупила його по спині.

— Вам не жарко у плащі? — поцікавилася Марго у відвідувача просто так, заради «приколу». Надворі був червень місяць.

— Та я щось нездужаю, — відповів той. — Ребро болить.

Вася побіг шукати туалет.

— Як ідуть справи? — почав розпитувати Стефко.

— Та наче по плану... — непевно протяг шеф.

— Я не надовго, — по-діловому сказав Стефко. — Ось вам вуйко передав зарплату за три місяці, на бензину і дрібні витрати.

Передавши з рук у руки шефові пухенький довгий конверт, він зник. Так само раптово, як і з'явився.

Шеф заглянув у конверт, і очі його полізли на лоба. Марго також устигла зазирнути, і серце їй радісно затьохкало: тепер вона плюне на все і поїде в турпоїздку на Тибет. Леська, що сиділа навпроти, прочитавши приблизну суму грошей із виразу очей шефа і Марго, вирвала конверта і сказала:

— Гроші будуть у мене. А то проп'єте за один день.

Шеф не опирався. Та й ніхто не опирався. Бо знали: тут на Леську можна покластися.

Екскурсію вирішили почати з Личаківського, а заразом там і поділити гроші, щоб ніхто не бачив.

Звичайно, всім дуже сподобалося на цвинтарі. Вони такого ще не бачили.

Однак пізнавальний ефект був дещо змазаний внутрішнім хвилюванням: кожному кортіло швидше знайти хованку і перерахувати гроші. Нарешті вони знайшли відповідне місце. Такий собі затишний закапелок. Мармурова плита, розп'яття, скромна огорожа. Плющ обвив стару могилу і калину. Під калиною — зручна лавочка. Там усі й посідали рядочком. Один Васьок не вмістився. Він присів на краєчку надгробної плити.

Леська врочисто розпечатала конверта. Здається, такої суми і вона не очікувала. Руки її затремтіли, коли вона перераховувала пачку зелених.

— Ну, що робимо? — спитала вона. — Оцієї суми (вона відділила одну третину пачки) з головою стане на бензин і дрібні витрати на вісім місяців наперед...

— Краще на дев'ять, — пожартував шеф.

На жарт ніхто не прореагував. Усі напружено чекали рішення головного бухгалтера.

— А це (вона показала на дві третини пачки) — наша зарплата. Роздавати чи тримати вкупі?

Думки розійшлися. Одні голосно шепотіли: «Давай сюди!» Інші наполягали купити сейф. Одні кричали, що сейф легко вкрати. Інші заперечували: якщо не в сейфі — все проп'ється. Одні пропонували відрядити Васю з грішми до Києва, інші хапалися за серце: в жодному разі.

Лише Светка мовчала. Коли всі по-томилися сперечатися, вона прорекла з мудрістю блаженного:

— Ці гроші від нечистого. Не берімо їх!

Колеги зацитькали на неї.

— Дайте мені всі гроші, я спалю їх! — наполягала вона.

Ця фраза змобілізувала всіх: вони швидко забрали свої гроші в Леськи і вирішили не заводити при Светці ніяких розмов.

Поділилися по-чесному. Шефові найбільше. Васі найменше. Светчині гроші, про всяк випадок, доручили Лесьці.

За час перепалки Вася, соваючись на мармуровій плиті, очистив її від плюща і відглянцював своїми штаньми.

— Устань з могили! — гаркнув на нього шеф.

Вася підскаочив. Однак підозріло поглянув на те місце, де сидів.

— Хто тут похований? По-ненашому написано. Га?

Шеф нахилився і прочитав:

— Стефко Нечемний.

Усі зацікавилися. На розп'ятті був зображений козак з підчепленим під ребро гаком.

Миттю їх змело з того місця. Опам'яталися лише на віллі графині Цигельдорф.

— Тату! — гукав шеф на увесь будинок.

— Прошу? — озвався той із мансарди.

— Ходи-но сюди!

— Не можу! У мене муза!

Шеф махнув рукою:

— Це надовго. Буде малювати, поки натхнення не забракне.

Вирішили сховати гроші на віллі і піти в ресторан.

Погуляли вволю. Шеф розповідав про те, що графиня була в свій час відомою феміністкою і родичкою або ж соратницею Захера фон Мазоха — засновника мазохізму. На думку спало: може, графиня з ідеологічних міркувань покінчила життя самогубством у такий спосіб? Якось ненав'язливо розмова знову перейшла на тему смерті, а потім і на Стефка Нечемного. Здавався дивним ряд збігів, пов'язаних з його ім'ям. Леська засумнівалася, що на цвинтарі бачили саме його могилу. Тож виникла ідея піти на Личаківський ще раз, знайти ту саму могилу і пересвідчитися, чи написане там те фатальне ім'я. А заразом поглянути і на дату. Добряче напідпитку вийшли на вулицю. Наближалася обідня пора. Андрійко вередував. Вася ніяк не міг знайти місце, де запаркував мікроавтобус. Поки він, похитуючись, ходив вуличками старого Львова, публіка ознайомлювалася з містом. «Вен» знайшли майже поряд з рестораном, де сиділи. За кермо сів Андибер, найтверезіший з усіх, хто мав права, і поїхали на цвинтар.

Могилу Стефка вони й близько не знайшли. Не значилося таке ім'я навіть у реєстраційних книгах. Заспокоєні і щасливі, вони повернулися на віллу Цигельдорф.

Пан Роман погойдувався вниз у вітальні на кріслі-гойдалці.

— Тату, картину закінчив?

— У «першому читанні», — задоволено відказав той. — Хочеш подивитися?

— Хочу, але боюся, не дійду. Щось я перевищив дозу. Сієста! — оголосив він своєму колективу. І всі слухняно розбрелися по своїх кімнатах.

Коли після сієсти всі потроху зібралися у вітальні, там усе ще маніжився у кріслі-гойдалці пан Роман, замислено розглядаючи химерну тріщину у стіні.

Стіл був знову накритий новою біло-сніжною скатертиною. Скільки їх у пана Романа? — подумала Марго. Їсти не хотілося, а проти кави ніхто не заперечував.

— Приходила пані Цигельдорф і питала, хто забрав зі психи (це так називається трюмо) щипці для завивки кучерів.

Марго з підозрою поглянула на малого. Той винувато витягнув із довгої кишені штанів щипці.

Шеф розсміявся:

— А що ще казала пані Цигельдорф? І відколи їй удень не спиться?

— А ще пані Цигельдорф питалася в тебе, Грицю, чи не міг би ти їй позичити свій манікюрний набір на ніч?

Шеф позеленів, а народ пирхнув зі сміху.

Пан Роман, не відриваючи очей від тріщини у стіні, без емоцій провадив далі:

— А тому пану, що мало п'є горілки, вона просила переказати, що не файно тримати у своїй валізі цілу кіпу страмних журналів.

Спиридоненко зблід:

— Це не я... Це мене попросили...

Усі багатозначно Perezирнулися і знову захихотіли, уявивши, як він уночі слинить пальця і гортає сторінки порнографічного журналу, зі слиною в кутиках рота в напівтемряві вдивляючись у картинки, які збурюють його уяву... Це було дуже кумедно.

Пан Роман після паузи продовжив безликим голосом:

— А та пані, що мітить на Гриця, хай готується: міліція знову везе їй доньку.

Леська не розгубилася:

— Що вона на цей раз укоїла?

— Плюнула межі очі вчителеві фізкультури, що вщипнув її за дупу.

— Правильно зробила! — відрубала мама важкого підлітка.

Шеф вирішив перепинити батька:

— Тату, якщо тобі ще щось казала графиня, розкажуй кожному окремо.

Однак батько не послухався сина.

— А та панночка, що не може вийти заміж, нехай об'їздить дванадцять сіл, що мають у своїй назві склад «люб», і оббіжить кожне з них уночі голою тричі, а цілий наступний день хай ні до кого не говорить.

Народ багатозначно подивився на Светку. Та гарячково повторювала:

— Три рази оббігти... Гола... Не розмовляти... Люб...

— А той миршавий панок, що веде авто, нехай пильнує свої гроші...

Вася почав нервово перевіряти свої кишені.

— А ще пані фон Цигельдорф питала, чому та пані з довгим чорним волоссям не стелиться разом з паном із золотою сережкою у вусі...

Усі звернули свої здивовані погляди на Марго й Андибера. Марго почервоніла, а Андибер засміявся. Публіка, що раніше ні про що не здогадувалася, була вкрай потішена грандіозною новиною.

Атмосфера в кімнаті значно пожвавилася.

— У-у-у! — хором завили колеги і бурними аплодисментами привітали пару.

Марго здалася не відразу:

— Ви що? Я — заміжня жінка...

— ... мати трьох дітей, — продовжив шеф, сміючись. — Знаємо, знаємо... До речі, ти ж не вінчана з чоловіком? Тож на небесах твій земний шлюб не дійсний... А діти твої — незаконнонароджені...

Марго не вміла брехати. На ній завжди було все написано. Вона вирішила не борсатися, а спокійно допити каву. Андибер узагалі не знітився. Він щасливо усміхався, зовсім не криючись.

— Ну, тату, ти нас потішив! — сказав задоволено шеф. — Тобто пані фон Цигельдорф. Передавай їй глибоке від нас мерсі. Я думаю, гріх не відзначити це! Я знаю одну добру кнайпу! Вперід!

Ніхто не заперечував. Розпочалася ще одна прогулянка Львовом.

Група столичних соціологів, для яких у роботі важливу роль відігравала тверда логіка і принцип доцільності, була дещо збита з пантелику львівськими реаліями. Чому, наприклад, один і той самий трамвай на вокзал їде під номером «вісім», а з вокзалу — під номером «дев'ять»? Чому одні річки від Львова течуть на північ, а інші — на південь? Чому саме в цьому найбільш поліетнічному за всю історію України місті найсильніше збереглося відчуття «українськості»? Чому саме тут, так далеко від Бразилії і Колумбії, в оточенні бідних затурканих сіл, зріс потужний культ кави, який можна порівняти хіба що з культом чаю в Англії? Звичайно, на все є безліч аргументів. Однак чому ці аргументи діють саме тут, а не деінде? Ясно, що кожне місто — це річ-у-собі. А Львів — особливо.

У місті панувала спека, у кнайпі було прохолодно і напівтемно. Почали

з холодного пива. Перейшли на ярину. Перекусили жульєнчиками і приступили до фірмових страв. Чомусь зупа з флячками не смакувала київським панам, зате цибульники пройшли на «ура!» Звичайно, ніхто не відмовився від «мішанки» — страви зі щойно зарізаної свині. Але це все була прелюдія. Справа в тім, що фірма «Розкажи мені...» відзначалася гурманськими нахилами і здоровим апетитом. Тож коли кишені не були порожні, колеги ніколи не відмовляли собі «в єдиній радості, яка ще залишилася в цьому житті». Пили за трьох осіб: за американського боса, за Стефка Нечемного і за графіню фон Цигельдорф. О десятій малий заснув біля акваріума із золотими рибами. По дванадцятій Леська сказала: «Блін, я, здається, вже народилася!» Що мало означати, що в неї день народження. Тож до осіб, за яких пили, додалася Леська. О другій чемний, ні, дуже чемний вишколений львівський офіціант, уклінно вибачаючись, сказав, що вони зачинаються:

— Нема мови! — сказав п'яний шеф і заплатив один за всіх по чеку, ретельно перевіреному Леською.

За кермом був Андибер. Малого з Васьком акуратно перенесли в мікроавтобус і вмостили на задньому сидінні. Вирушили на віллу. Напівдорозі пан Роман сказав, що йому конче треба помилуватися, «як місяць грає на

Личакові», однак публіка запротестувала, і всі рушили домів.

Ранок почався напрочуд романтично. Вся вілла була прикрашена живими квітами. Звісно, на честь Лесьчиного дня народження.

Леська була зворушена.

Пан Роман, шеф і Андибер хазяйнували на кухні, готуючи чи то святковий сніданок, ачи «бранч», а може, навіть і обід.

Дівчата після бурхливої ночі приводили себе в порядок, прийняли хто душ, хто ванну. Потім пішли до перукарні: манікюр, педікюр, фризура. Пізніше пройшлися Львовом і пересвідчилися, що на тверезу голову він зовсім інший. Зводили малого на морозиво, покатали на машинках біля опери і гонорово повернулися на віллу.

Стіл був шикарний. Чоловіки були шикарні.

Пан Роман — «старий львівський кавалер» — галантно поцілував пані Лесі ручку і повів її до столу. Навпроти її очей, якраз на тій стіні, що з великою тріщиною, висіла картина, ще «свіжа», без рамки.

Коли Леська поглянула на неї, слюзи потекли ручаями по обличчю. Ніхто нічого не зміг зрозуміти: якийсь старий обшарпаний під'їзд, велика труба, під сходами маленьке сіре кошеня на вив'язаному гачком круглому різнокольоровому килимочку.

— Це мене графиня намовила... — задоволено потирав руки пан Роман.

Пізніше Леська розкаже, що мама, яку вона зараз доглядає, її нещадно була в дитинстві, зганяючи на ній злість за своє злиденне самотнє життя, а Леська ховалася від неї в закапелку під'їзду, де вона могла проспати цілу ніч на круглому різнокольоровому килимочку із сірим кошеним на руках.

Святкувати колеги вміли. Рікою лилися шампанське, горілка, коньяк, вино... Випивши за нестабільного Близнюка, всі почали розбиратися зі своїми знаками зодіаку. Шеф був одухотвореним Водолієм. Марго й Андибер — гоноровими Левами, Спиридоненко — квочкою-Дівою, Светка — загальмованою Рибою, пан Роман — Раком-одинаком. Доповнили зодіакальну картину фірми японським календарем. Тут з'ясувалося, що Андибер на чотири роки молодший від Марго, це її не на жарт засмутило. Такий розклад не входив у її плани. Та й узагалі, ані Андибер, ані якийсь інший чоловічина не входив у її плани. Андибер без дозволу увірвався в її життя. Щоправда, здається, не в це життя, а в паралельне. Однак котре із цих життів є реальнішим? Хто дасть гарантію, що треба надавати перевагу саме цьому життю тільки через те, що в ньому перебуваєш більше, аніж у тому?

Публіка веселилася, а Марго розмірковувала. Хто вони такі? І що тут

роблять? Чи реальні вони? Може, все це мені лише видається? А насправді, я собі сиджу в турецькій в'язниці, а це мені все мариться? Може, в мене лихоманка, а це все мені ввижається? Варто лише трохи одужати, і все стане на свої місця? Ахмет зі своїм гаремом і далі бродитиме світом. Сестра Ісидора молитиметься за спасіння моєї душі у своєму монастирі. Блаженна Светка голоситиме за мною, тиняючись по місту. А Андибер? А цей сучий син, цей характерник, очевидно, захоче визволити мене з неволі. Як? викупом? хитрістю? Це вже його справа. Хай-но спробує мене не витягти з цієї темної темниці, кам'яної камениці... Ой, то не сиза орлиця заклекотала, то бідна невольниця в темниці заплакала: «Як же мені ся турецька-бусурманська каторга надоїла... Кайдани-залізо ноги повривало, біле мое тіло коло жовтої кости пошмугляло!.. Ой ти, земле турецька, віро бусурменська, розлуко християнська... Не одного ти розлучила — з отцем-матір'ю, брата з сестрою, а мене — з вірною дружиною...». Марго важко зітхнула. Та вже краще темная-темниця, аніж гарем... Ті йолопи думали, що гіршої неволі для жінки, аніж тюрма, не існує! Може, для слабкодухих чоловіків і не існує! А для жінки це не найстрашніше, що може бути. Адже є ще сімейне рабство. «Ой городе-Цареграде! Усього в тобі є удосталь. Є що їсти-пити, можна хороше походити.

Є в тобі злота-срібла багато. Та нема в тобі одрадою для вільної воленки!». «Ой, життя моє недолуге: всього в тобі є: щастя-нещастя, вірність-зрада, успіх-невдача... Тільки нема в тобі свободи...».

— Марго! Агов! Ти де? Повернися! — заштурхали її під боки колеги. — Чого зажурилася? Приєднуйся:

*Пиймо, друзі! Пиймо, браття!
Нам вже все одно.
Бо на світі є дві правди:
Музика й вино!*

Марго дивилася на друзів і думала: все це неправда. Нереальне все це. Та й, мабуть, і добре. Після тих результатів, що дають їхні нетенденційні соціопсихологічні опитування серед простого люду і на основі безпосередніх контактів в атмосфері повної довіри, краще на очі владі не показуватися. Адже рейтинг, який малює їхній комп'ютер після обробки даних, дещо інакший, аніж дають так звані незалежні соціологічні служби. Їхня група під супроводом Камікадзе складається із добровільних самогубців. Усім ясно — якщо не підкоригувати результати, перш ніж відправляти їх за кордон, їхній фірмі — каюк. Так само, як і їхній особистий кар'єрі. Так само, як і їхньому фінансовому добробуту. А оскільки ніхто з них не хоче грішити проти жорсткої правди, то лічені їхні дні безтурботного життя. На горизонті

заряснів кінець. Тож треба використувати кожну хвилину і насолоджуватися життям.

І знову почалася польова епопея. Експедиційна аскеза. Робота зрання і допізна. Опитування здійснюються тяжко. Може, від того, що, окрім шефа, усі тут «чужі». Бо розмовляють інакше. Мислять інакше. Поводять себе інакше. Два тижні лише пішло на те, щоб навчитися завойовувати довіру населення й освоїти діалектні особливості. А регіон дуже специфічний. Підрегіони соціопсихологічних відмінностей значно вужчі, аніж на решті України.

Почали з околиці Львівщини. І вже тут наштотхнулися на разючі відмінності. Соціопсихологічна пара Броди-Стрий — це опозиція матерія — дух, точний розрахунок — гола ідея. До абсурдності меркантильна Бродівщина ніяк не могла зрозуміти «А що ви хочете?», «А що ми з цього будемо мати?», «А навіщо воно вам?», «А навіщо воно нам?». Тут успішність опитування залежала від того, чи знаходили ви аргументи на користь цих питань. На відміну від покрученої ландшафтно і психологічно Бродівщини пряма і за географією і за характером Стрийщина вимагала від вас лише одного пароля: «Слава Україні!» Стрийщину більше

нічого не цікавило. Почавши розмову з патріотичної теми, ви відразу ж ставали об'єктом цілком відвертої дискусії, як треба любити Україну, як зробити її щасливою, як треба навести в ній порядок. І тут ніхто не боїться казати те, що думає, ніхто не боїться критикувати, оскільки свято вірить у те, що головне в житті — Україна, і що саме він знає, як має бути.

Покуття вразило всіх спокоем і лагідністю. Працювати тут було дуже приємно. Мешканці не виявляли ні агресії, ні особливої злості до влади, за що ж вона їм платить чорною невдячністю? Дуже обережно соціологи підходили до бойків. Ті дивилися на них мовчки, намагаючись оминати поглядом ваші очі, і довго не допускали до своїх сердець. Дібрати ключі було важко. Працювали через священиків. Узагалі, не лише на Бойківщині, а в усьому досліджуваному регіоні найкращими соціопсихологами були саме вони. Дипломовані соціологи і психологи почувалися перед ними жовтодзьобиками.

На Гуцульщині соціологи зі своїми опитуваннями ставали «слабими на голову». Навіть якось соромно і незручно було на лоні божественної природи, в різнобарв'ї побуту розпитувати в людей, які живуть справжнім життям і знають секрет вічності, про такі дурниці, як довіра до великого і малого начальства. Питальник видавався тут чистим

маразмом. І вони ніяк не могли скоригувати його відповідно до місцевої своєрідності. Їхні питання просто ігнорувалися. Адже люди живуть у світі, де головне Бог, людина і гори. До чого тут ідіотська боротьба між пихатими політиками за дутий рейтинг?

Та соціопсихологічне опитування потроху рухалося вперед. Хоч і з перемінним успіхом, але картина ви-мальовувалася. Потомилися добряче. Наймужнішим кадром в експедиції виявився Андрійко. Він під час опитувань досліджував господарку, частувався свіжим молоком і скибкою хліба, вивчав урожайність кущів малини і смородини, спілкувався з місцевим населенням, з цікавістю споглядав місцеву флору і фауну. Взагалі, всі діти Марго вирости в експедиціях. Однак Андрійко відзначався природними здібностями польового дослідника. Крім того, місцеве населення діставало від нього просту і правдиву інформацію про Київ та його людей через приблизно такі розмови:

— Як ти називаєшся?

— Не скажу.

— А чого не скажеш?

— Мені вже наблидло всім казати, що я Андлій.

— А ти де живеш?

— У Києві.

— А в Києві добре чи погано?

— Інколи добре, а інколи погано.

— А коли погано?

— Коли дяді стукають у будинку і льоблять лемонт.

— А тато багато грошей заробляє?

— Мало. Мама каже: один лаз сходити на базал.

— А в садочок ходиш?

— Ні.

— А чого?

— Там дітки сопливі і залазні.

І так далі. Після тої розмови люди робили висновки: «Йой! У тому Києві, бігме, так тяжко жити! Все купи: і буряк, і бульбу... Грошей стачить хіба на хліб. А як жити на дванадцятому поверсі? Немає де подіти. Діти такі слабі, аж світяться, холера ясна».

Андрійка взяв на себе Андибер, чим дуже полегшив життя Марго. Два чоловіки — великий і малий — якимось швидко порозумілися, в них навіть з'явилися свої чоловічі секрети. Андибер спілкувався з малим на рівних — без сюсюкання і роздратування, ніколи не відмахувався від нього, завжди радо йшов йому назустріч у його дитячих проблемах, чим дуже скоро завоював дитяче серце. Андрійко і в машині завжди сидів біля Андибера, і за обіднім столом. Андибер укладав щовечора малого спати, розповідаючи казочки. Малий намагався в усьому наслідувати його. Марго дивувалася Андиберові: маленька, по суті, чужа йому істота стала для нього чимось важливим і незамінним. Як йому не жаль витрачати стільки часу і любові

не на свою дитину? «Я б так не змогла!» Марго ніколи не питала Андибера про його сім'ю. Чесно кажучи, їй було це просто нецікаво. Її цікавило лише те, що відбувалося між ними. Андибер теж ні разу не спитав про її сімейні справи. Лев і левиця.

Коли приєдналися до експедиції два старші сини Марго — Максим і Сергій, вони перший час були шоковані незвичними стосунками, що склалися між Андибером і малим Андрійком. Це викликало в них неабиякі ревності. Проте дуже скоро Андибер зумів здружитися і з ними на ґрунті справжніх чоловічих інтересів: рибалка, машина, футбол і навіть полювання. В душі вона була безмежно вдячна Андиберові за це. Що стосується них самих, то вони з ним не мали часу на любовні ігри: робота поглинала повністю. Їх цілком задовольняло партнерське взаєморозуміння.

Віка з важкого підлітка поступово перетворювалася на молодого дослідника. Разом із синами Марго Віка приносила шикарні матеріали із сільських дискотек.

У цьому регіоні впоратися за місяць, навіть за півтора було майже неможливо. Перейшли на автопілот. Щотижня передавали матеріали в Київ для комп'ютерної обробки. Паралельно вивчали інформацію з корпунктів інших регіонів. Ті американські гроші, які у Львові видавалися скарбом, зараз здавалися не вартими таких гігантських

зусиль. Про розбіжність їхніх результатів з офіційними даними намагалися не говорити. Це вносило дестабілізуючий момент у робочий ритм.

Їхня група через деякий час стала подібна до зграї здичавілих собак. Коли вони виходили в районному містечку зі свого мікроавтобуса — неголені, розпатлані, в порваних джинсах, в пом'ятих плямистих платтях — і завалювали в ресторан, провінційні офіціанти перебували деякий час у стані специфічного напруження аж до тої хвилини, поки дивні люди не розраховувалися по чеку.

Якось — голодні і до смерті потомлені — вони завалили в курортне містечко, де святкували іменини місцевого авторитета. Наминаючи всі пункти меню, соціологи спостерегли, що святкова компанія скося поглядає на них. Однак їм не хотілося забивати голову цими дурницями. Марго окинула поглядом себе і своїх супутників: щось середнє між вуйками, що спустилися з гір, і столичними стилягами. Місцеві «круті» зі своїми дівчатами були вбрані з найдорожчих ларків місцевого базару.

Несподівано з-за столу висунулася фарбована дівуля в коротенькій спідниці і рушила у їх напрямок. Стіл місцевих авторитетів занімів. Дівуля підійшла до Андибера і запросила його до танцю. Судячи по тому, як у чоловічої половини місцевих «крутих» відвалилася щелепа, Марго зрозуміла, що дівуля

належала найавторитетнішому. А вона виявилася з перцем і захотіла насолити «коханому». Тож запросила до танцю загадкового незнайомця з хвостиком і золотою сережкою.

Порвані джинси, порвані кросівки і зіжмакана теніска Андибера дещо дисгармоніювала із зовнішністю ляльки Барбі. Марго замилювалася ним. «На козаку, бідному летязі, три серомязі, опанча рогожовая, поясина хмельовая, сап'янці — видні п'яти і пальці». «Ой Андибере-Андибере. На біса тобі заміж-ня жінка з трьома дітьми? Чи тобі дівчат у світі бракує?» Андибер танцював під «Ти разбіла моє серце і осколкі разбросала» і усміхався до Марго. Після танцю він галантно провів даму до її місця.

З-за столу встав найголовніший:

— А це що за бомж? — «пожартував» він щодо Андибера, і вся його компанія розсміялася. — Кати звідси, бо буде больно!

Андибер зі своєю шикарною посмішкою обеззброїв того. Подивившись на нього звисока, він спокійно, але переконливо мовив:

— Тихо будь! Андибер такого не любить!

«Круті», немов загіпнотизовані пітоном кролики, зіщулилися і зробилися маленькими-премаленькими.

«Ей, не есть же се, братці, козак, бідний летяга, а есть се Хвесько Ганжа Андибер, гетьман запорозький».

Ця сцена не лишила байдужим нікого. Жінки з ворожого стану раз у раз кидали закохані погляди на загадкового незнайомця.

Шеф замовив пива і не на жарт розвеселився:

— Андибере! З тобою можна йти в розвідку!

Той тільки усміхався.

— Слухай, звідкіля ти такий узявся?

— Зі степу...

«Ой полем, полем килиїмським, битим шляхом ординським, гей гуляв, гуляв козак, бідний летяга, сім год і чотири да потеряв з-під себе три коні воронії...»

— У вас є українська музика, холера ясна? — заревів п'яний шеф. — Тут шанують державну мову чи ні?

Директор ресторану заметушився і через деякий час полилася чудова пісня.

Віка пішла танцювати з Сергієм. Леська з шефом. Светку запросив «місцевий авторитет». Вася схопив офіціантку. А Марго з Андибером.

«А вона, а вона, — долинав мужній баритон, — сидітиме сумна...»

Андибер співав Марго на вухо:

— «Моя дівчинко печальна, моя доле золота, я продовжую кричати: ніч безмежна і пуста...»

Їй було лоскотно і приємно. Водночас усередині пробудилися дикі фантазії.

Робота тривала.

Час од часу соціологи збиралися на робочі наради в гуцульських колибах або затишних приватних ресторанчиках, розсипаних по всій Західній Україні.

Матеріали опитувань свідчили, що Україна вступила у черговий період руїни. Піднесенням, про яке так переконливо говорить влада, і не пахне. Народ, плюнувши на те, що діється нагорі, ліпить унизу своїми руками своє життя. Нікому не вірить. Не має авторитетів серед живих. Сміється з рейтингів, які подаються в газетах, з партій, з державних бутафорій, з пихи недолугих політиків. Народ ображений на владу, що вона неправильно витрачає кошти. Ненавидить чиновників за те, що ті вважають людей дурнішими за себе. Насправді ж народ мудрий. Набагато мудріший від влади. Влада ж, заражена епідемією комплексу неповноцінності перед своїм народом, каже: «народ темний і не розуміє наших високих намірів; народ не завжди має рацію». Ні. Народ завжди має рацію. Народ не хоче жити за тими законами, які витворює еліта. Тож витворив своє — неписане — законодавство, яке вставляє палиці в колеса писаному законодавству, перетворюючи останнє на імпотента від народження. На супротив офіційному законодавству та інструкціям влади народ живе за тими законами,

які вважає правильними. І в душі чекає приходу месії або харизматичного лідера. Владу — і абстрактну, і конкретну, в персоналіях, — ненавидить, зневажає, уникає. Головна цінність — він сам зі своїм мікросвітом. Головний ворог — влада, яка постійно руйнує цей мікросвіт. Висновок: влада в Україні є особливо аморальна і надто далека від народу.

— Ну що, мої дорогі колеги, будемо з цим робити? — питав шеф, втягуючи чутливими ніздрями запах смаженого на вогнищі м'яса, що готувалося до їхньої вечері.

Питання було риторичним. Усі мовчки наминали гуцульський бануш.

— Ну скажіть хоч що-небудь! — спонукав до одкровення шеф.

— А в чім проблема? — поцікавилася Віка. — Хіба це неправда, блін?

— Дитино, все правда. Однак у цьому світі панує кривда.

«У цьому світі? — повторила Марго. — Гарна думка».

— Наша правда нікому не потрібна.

— Як не потрібна? — завелася юна поборниця прав людини. — Хай тим дебілам нагорі вона непотрібна, а нам? а народу?

— Люди й так її знають, без нас. Так хочеться «взути» владу цими матеріалами, а вийде, що влада «взує» нас!

— Нам капець, — спокійно мовила Леська. — Чи зібрали «на чорний день»?

— Знову каркаєте? — заверещала Светка. — Ви мене доконаєте!

— Ми тебе? — обурилася Леська. — Та це ти нас доконала своєю біганиною голяком навколо сіл уночі. У Любинцях досі думають, що ми влаштували там шабаш відьом! Уже три відправи зробили проти нечистої сили.

— Дайте мені влаштувати приватне життя!

— Світлячок, — лагідно сказав шеф, — пан Роман нас усіх «наколов». Він старий приколiст.

Усі зацікавлено поглянули на нього.

— А ви що думаєте: все, що він говорив, — правда? — здивувався шеф.

Судячи з мовчанки, друзі були в цьому переконані.

— А я... — пробував заперечити Васьок. — Я ж гроші загубив!

— Васьок, — розважливо сказав шеф. — Навчися розрізняти два слова «загубив» і «пропив». Це різні речі.

— А що таке? — вставила свої «п'ять копійок» Віка. Вона теж хотіла знати про всі секрети друзів її мами.

Дорослі мовчали, як партизани. Ще не вистачало ганьбитися перед малолітніми!

— Ну блін, подумаєш! — не на жарт розсердилася та. — Як опитування молоді, то «Вікторія — наша надія», а як секрети, то «Віко, марш у свій пісочник»!

Леська скривилася, і донька замовкла. Вони розуміли одна одну з півслова.

Очевидно, колись і Леська була «важким підлітком».

Марго встала з-за столу, щоб піти «до вітру». За нею підхопилася і Леська. Відійшли подалі від колиби і присіли за ялиночками.

— Щось ти, Лесько, часто пісяєш... — сказала Марго. — І на лиці змінилася... Ти сто процентно вагітна. Це я тобі кажу.

— Ти, Марго, як завжди, здогадлива. Залетіла я з тріском. Що мені робити?

— Як що? Народжуй!

— Ні, я робитиму аборт!

— Лесько, благаю, не треба. Не бери гріха на душу.

— Куди мені до моєї компанії ще й дитину?

— Шеф на тобі одружиться. Уявляєш його міну, коли він дізнається! І як це тобі вдалося, га?

— Що вдалося?

— Завагітніти?

— Ой і не питай: «стидно признатися»...

— «Стидно» — кому? Мені?

— Здається, це сталося у Кобилохвостівці...

— А-а-а! Знамениті походи по хмиз?

— Та не. У хаті!

— Господи, ну ви й наглуки! Повна ж хата людей була!

— В тому-то й річ. Ви спали всі як убиті. От нам і припекло. Туди-сюди, так-сяк... Знаєш, як ризик підстьобує?

— Підозрюю...

— Ну от. Ми захопилися... Аж глядь: світло! Піднімаємо голову: аж тут баба Оляна стоїть і свічку тримає... Уявляєш? Я мало не вмерла. А вона стоїть і сміється беззубим ротом! Ось тоді я й подумала: не до добра це!

— Як ти можеш таке казати? Народжуй!

— А Льоля?

— Що Льоля! Бездітні сім'ї — неповноцінні. Їх навіть Бог не визнає.

— Ти так змінилася, Марго, з того часу, як з'явився цей Андибер. Ти з ним спиш?

— Не-а. Вірніше, в цьому житті...

Дівчата стали заправлятися.

— Слухай, а ти думаєш, що воно таки є?

— Що саме?

— Наше паралельне життя?

— Думаю, що є.

— Краще б я завагітніла в тому житті, як ти.

— Лесько, мені здається, що саме те життя справжнє, а це ні.

— Боже, я так скучила за місячними... — зітхнула Леська, і вони рушили до колиби.

На стіл подали шашлик. Було тепло, весело і затишно.

Несподівано в колибу увійшла велика група людей. Спершу соціологи не звернули на них уваги. Однак потім помітили, що чоловіки познімали шапки і топчуться, поглядаючи в бік їхнього стола і не наважуючись перервати їхню вечерю.

Столичні пани перестали жувати.

— Вибачайте, що ми оце вас так зне-нацька... Їжте, їжте, не зважайте на нас... — непевно говорили гуцули.

— Ви до нас? — спитав шеф. — Сідайте до столу! Вистачить на всіх! Вина нам!

— Та ні, паночку, дякуємо! Ми тільки хотіли спитати...

— Просимо до столу! Сідайте і питайте!

— Дякуємо! Нам так краще! Скажіть, ви оце ближчі до Києва, до влади...

— Та де... Ми ж такі самі, як ви... — сказав шеф лозунг соціопсихолога.

— Ми оце зібралися громадою до вас, бо з нами ще ніхто так не говорив, як оце ви. Ви, хоч і пани, але мудрі. А простий хлоп шанує мудру людину... То скажіть нам, прошпана, доки над нами ще будуть знущатися?...

Це питання київські пани чули не вперше. Та так і не навчилися чітко давати на нього відповідь. Вони знали, що в цій ситуації найкраще мовчати. Треба дати людям виговоритися. Перед ними стояли вуйки з натрудженими руками. Вони стоять у цій колибі вже сто років. Двісті. Триста років топчуться на місці. І питають панів: доки над нами будуть знущатися?

— Нема в світі правди, — сказала Марго. — Ніколи не було. І ніколи не буде.

Вуйки остовпіли. Вони замислилися, а потім пожвавішали. Їм наче полегшало. Навіщо страждати, коли навіть у

принципі в цьому світі не існує справедливості? І ніколи не існувало. І не існуватиме.

— Золоті слова, пані... Золоті слова...

— Треба просто жити... — додала вона.

— Правду кажете, пані, просто жити...

Вуйки вклонилися і вийшли з колиби.

Якось уже й не хотілося холодного м'яса. Взагалі нічого не хотілося.

— Ця візантійська релігійна ідеологія непротивлення злу нас до добра не доведе, — з докором на адресу Марго сказав шеф.

— Ви пропонуєте щось інше? революцію? скинення самодержавства? військовий переворот?

— Усе ж краще, аніж рабська покірність.

Останні слова стали фатальними для їхньої фірми. Рівно через п'ять днів на мобілку подзвонив давній шефів приятель і попередив:

— Старий, що ти там накоїв? Давай ноги в руки, бо буде біда!

І біда не забарилася. Приїхало серед ночі чотири плечистих чоловіки у штатському і забрали шефа. Шеф зник.

— За що? — тільки й устиг він спитати.

— За імену родіне! — відрубали суворі хлопці.

Експедиція без шефа потихеньку зібралася і без ентузіазму рушила до

Києва. Вирішили не поспішати. Хтозна, що їх там чекає.

Якось дивно і незвично почувалися всі. Не було кому почати розмову. Та й узагалі, без шефа не було колективу.

Надворі зривалося то на дощ, то на бурю.

— Що сталося з дорогою? — сварився Вася. — Вся якась допотопна, ніби до війни.

— Щось усе це мені не подобається... — озвалася Леська.

— Невже в Києві знову путч? Що за свинство? Це порушення прав людини! Без ордера на арешт. Навіть у брежневські часи такого не було. Хіба що при Сталіні, — говорила Марго.

— А ти, Марго! Теж мені — «спеціаліст». Ти ж захищала дисертацію з психології злочинця! Скільки в'язниць обійшла! Мала б знати! — злилася Леська.

— Я не встигла й отямитися, як його скрутили, — виправдовувалося та.

— Щось усе це мені не подобається... — знову затягла своєї Леська.

— Може, це рекет? — подав здогад Вася. — Його викрали! І скоро зажадають від нас викуп!

Усі замислилися.

— Щось мені це не подобається... — зітхнула Леська.

— Та якісь вони — ті мужики — й на рекет не схожі... — вголос думала Марго. — Совкові костюми. Стрижка під «бокс»...

— Невже це через шефові слова про революцію, заколот, скинення самодержавства?...

— А хто його попереджав по мобіліці?

— Здається, його однокурсник. Треба в Києві з'ясувати... Щось мені це не подобається...

Запала мовчанка. Дорога справді була жахливою. Дівчат змудило. Леська кілька разів просила зупинити мікроавтобус. Віяв вітер з піском. Усе навкруги було сіре, наче затягнене пеленою.

— Ви помітили: назустріч жодної машини! — сказав Вася.

Однак ніхто не звернув уваги на його слова.

Марго раптом уся напружилася:

— Серед нас є стукач! Вася, спиняй машину!

Вася з'їхав на обочину.

Марго розвернулася боком, щоб бачити всіх одночасно, і різко почала:

— Серед нас є стукач. «За ізмену родіне» — це ж ясно як божий день! Жодного гуцула не було в колибі, коли шеф сказав ті трикляті слова. Я точно пригадую. Хтось серед нас «настукав».

— Точно! — завершала Леська. — Уб'ю!

— Тихо, мамо! — заспокоювала її Віка.

— Не можу тихо! Бо є серед нас підлотник. Він тихо їсть із нами з одного котла, поряд спить і водночас гадить... Він серед нас!

Леська обвела прискіпливим поглядом колег. І зупинила його на Спиридоненкові:

— Ти мені давно вже не подобаєшся! Все мовчиш... Майже нічого не робиш! І ці твої смердючі журнальчики... Сексот! Збоченець!

Спиридоненко перелякався.

— Чесне слово, це не я!

— А ти, — продовжила Леська, перевівши погляд на Светку. — З того часу, як забрали шефа, щось ти підозріло тишенька!

— Я просто злякалася... — намагалася виправдатися та.

— Так, злякалася, що ми тебе розкусимо! Тобі все не подобалося в нашій експедиції. Все тобі не подобалося! Це ти, га? Признавайся!

— Не я, Лесько, не я... Я б не змогла!.. Я ж боягузка!...

— Ото ж бо й воно! Саме боягузи цим і займаються!

— Мамо, не треба, прошу тебе, — обняла її Віка.

Проте та вже не могла спинитися.

— І ти, Васюк, такий солодкий, такий нещирий! Саме персональні водії завжди закладали своїх начальників!

Вася зблід і схопився за серце.

— Так-так, саме персональні водії! Це підколодні змії. Всі вони перебувають на службі, всі вони мають офіцерське звання, доплату за вислугу... Всі вони!...

Вася тремтячими руками витягнув з кишені валідол і поклав під язик.

— А ти, мабуть, за сто грам продався. Так? Ану кажи!

Марго намагалася спинити Леську.

— А ти, Марго, просто провокатор! Це ти спровокувала його! Взагалі ти завжди своїми психологічними штучками провокуєш його на крамолу! Така чесна, така справедлива! «Ніяких ретушувальних результатів! Чистота експерименту!» — це ж твої слова? А на фіга мені твоя правда? На фіга? Я жити хочу! Просто жити! Я не хочу ні з ким боротися, нікому нічого доводити... Я хочу спокійно прожити своє життя і спокійно вмерти!...

— Лесько, заспокойся! Ми ж пропрацювали разом десять років! І ніколи не сварилися!

Леська вся тремтіла.

— Що таке десять років? Ну що таке десять років?

Зненацька її осяйнуло:

— Так, десять років. Усі десять років. Тільки Вася п'ять. І... тільки Андибер кілька місяців...

Усі, мов по команді, повернули голови до Андибера.

Той, підперши рукою підборіддя, дивився відкрито прямо у вічі й мовчав.

— Це ти? — спитали в нього хором.

— Я таким не займаюся... — сказав він так, що всі одразу йому повірили. — Давайте краще пообідаємо... — мирно запропонував він.

Тут згадалося, що вони не снідали.

— А котра година? — схаменулися.

Поглянувши на свої годинники і із здивуванням помітили, що в усіх вони зіпсувалися.

— Дивіться, дивіться! — закричав весело Спиридоненко. — У мене секундна стрілка пішла назад!

— Ми, мабуть, потрапили в якусь магнітну зону, — сказала Віка. І молодь почала активно обговорювати природні аномалії. Це якось відволікло дорослих від болючої теми.

— Існують такі дірки в просторі, крізь які можна потрапити в інший вимір, — розповідав головний експерт з віртуальної реальності і всякої всячини Сергій — середній син Марго.

— Ану-ну! — заохочував його до розмови Андибер.

— Раніше вважалося, що ті дірки викликані об'єктивними чинниками: магнітні поля, несприятлива або просто специфічна екологічна ситуація. А зараз на заході науковці схиляються до суб'єктивних чинників.

— Ну ти просто професор! — жартувала Марго. — То що ж таке суб'єктивний чинник?

— Це коли виникнення тієї чи іншої дірки пов'язане з суб'єктом, тобто з людиною. Не всякою, а лише з тим, хто має особливо сильне енергетичне поле...

Публіка перестала жувати і посилено заворушила мізками. Всі згадали не-

давні пригоди, однак ніхто не наспіливі-
ся завести розмову при дітях.

Сергій, сприйнявши це як особливу
увагу, продовжив:

— Варто затесатися в компанію нор-
мальних людей одному ненормальному,
як решта можуть стати жертвами його
подорожей у часі і просторі.

— А як розпізнати таку людину? —
обережно поцікавилася Марго.

— Ну, не знаю... Кажуть, що така лю-
дина часто й сама не здогадується про
свої здібності.

Доросла частина компанії почала
розмірковувати на тему: а чи не я є
причиною дивних пригод? Водночас
вони прискіпливо розглядали одне од-
ного.

Завершивши трапезу, вийшли з ма-
шини: хлопчики наліво, дівчатка на-
право. Повільно поверталися до мікро-
автобуса. Хто курив, хто сидів на траві.
Та погода не давала засиджуватися. Хо-
тілося сховатися в мікроавтобус, однак
відтягували час, бо до Києва було дале-
ко: ще насидяться.

— І справді: дорога якась дивна, ста-
ра і безлюдна. Васьок, ми не заблука-
ли? — спитала Марго. Однак Васьок не
відгукувався.

Зненацька почувся гуркіт авто-
машини. Всі подивилися на дорогу
і із здивуванням провели поглядом
старий-престарий ЗІЛ, щоправда в до-
сить пристойній формі.

З лісу вийшов Вася, несучи в руках якусь металеву табличку:

— Дивіться, що я знайшов!

На табличці був намальований суворий чоловік у будьонівці, який попереджав: «Будь бдителен!»

Дорослі презирнулися і шкірою відчули небезпеку.

— Вася, заганняй мікроавтобуса в ліс, — скомандувала Марго. — Діти, беріть малого і погуляйте за тими деревами. Але не далі. Нам треба порадитися. Так-так, ідіть. Панове, треба вирішити, що робити. Особисто мені зовсім не хочеться опинитися в 37-му. Тим більше, я з дітьми. Ясно, що шеф там. І його треба визволяти. Хтось повинен піти в розвідку. Хто йде?

— Тільки зайчику і доводиться, — пожартував Андибер словами народної казки «Пан Коцький».

— Один? — захвилювалася Марго.

— Один.

— Тобі треба змінити імідж: постригтися і вийняти сережку з вуха.

— Краще смерть.

— Це тобі й гарантовано, якщо підеш у такому вигляді.

Тут Леська зчинила скандал, який Андибер егоїст бездушний. Там людина гине, його товариш, а він не хоче пожертвувати пасмом волосся...

Андибер завагався. І, очевидно, вже б піддався на шантаж, якби саме в цей час на галявину, де вони сховалися,

не вийшов піонерський загін. Попереду йшов маленький барабанщик. За ним — горніст.

— Здрасте! — сказала Марго. — А це що за «Тимур та його команда»?

Піонери промарширували до групи незнайомців.

Уперед вийшов безстрашний піонер, напевно, голова загону, і діловито спитав:

— Ви шпіони?

— Ні, — не розгубилася Марго. — Ми — комуністи з Леніним у серці.

— Ні, — засумнівався Тимур. — Ви — шпигуни.

— Ні, — наполягала Марго. — Ми...

— ... дослідники-орнітологи, — виручив Андибер.

— А-а! Пташок досліджуєте! А чому у вас такий підозрілий вигляд, — примружуючись доскіпувався юний ленінець.

— Я... давно не стригся. Все в лісі та в лісі...

— А чого сережка у вусі?

— Це запасне кільце для кільцювання птахів. Щоб не загубилося.

Ленінці здивувалися, але повірили.

— Товариш Сталін учить бути пильними. Ось тут на днях одного шпигуна зловили, — бадьоро розповідав піонер.

— У міліцію забрали? — наморщив лоба Андибер.

— Ага, забрали. Уже й розстріляли... Смерть ворогам радянського народу!

І дружній піонерський загін зі щирими оченятами рушив до дороги під стукіт барабана і ритм піонерського горна.

Щойно вони зникли за деревами, Марго скомандувала:

— Швидко у машину і хода! Куди-небудь подалі.

— Бажано в напрямі польського кордону, — додав Андибер. — Якщо ми в 37-му році, то він недалеко звідси. Васюк, вибач, я сяду за кермо.

Андибер гнав, як скажений, обганяючи вози і селян з виряченими від здивування очима. Напруга була дика. Кожен хвилювався по-своєму. Марго сховала в обіймах малого і не випускала його. Обабіч неї сиділи Сергій і Максим, тісно притулившись до неї. Вася ковтав валідол. Светка скиглила. Спиридоненко мовчав. А Леська то ридала, то стогнала, хапаючись за живіт. Її гладила по голові Віка.

Одного разу їм перепинила дорогу шеренга вантажівок із солдатами. Однак не на тих напали. Андибер звернув у кукурудзяне поле і, не збавляючи швидкості, летів як вітер.

Марго молилася. Вечоріло. З Андибера стікали по скронях цівки поту. Сорочка на спині змокла. Нарешті перестало трясти. Очевидно, виїхали на більш-менш пристойну дорогу. Зненацька в очі вдарило яскраве світло. Всі заніміли: ось воно! Однак на дорогу вийшов

міліціонер цілком сучасного вигляду і зупинив авто.

Усі повисипалися з мікроавтобуса і, побачивши нехитру «западню» для водіїв-джигітів, закричали «Ура!», а самого даїшника дівчата гаряче розцілювали.

Відстьогнувши розгубленому хлопцеві та його партнеру щедрю винагороду, вони з легкою душею поїхали в напрямі до Львова.

Пан Роман, здається, не здивувався їхньому приходові:

— Де ви бродите? Гриць у лікарні! Щось йому зле!

— Він живий? — здивувалися колеги.

— Цур вам! Певно, живий! Тільки якийсь схибнутий! Все торочить: «Мене розстріляли!» Що там сталося, у вашій експедиції?

— Не питайте, пане Романе! — сказала Марго. — Дайте краще води. Ні, чогось міцнішого.

— У мене файне вино у пивниці. Ходімо!

— Тільки не в пивницю! — в один голос запротестували гості.

Пан Роман трохи здивувався, але не наполягав. Сам пошкандибав униз.

— Уже за північ. Вип'ємо вина і спати, — сказала Леська.

Ніхто не заперечував.

Спустившись уранці до вітальні, Марго спостерегла, що сніданок подано на несвіжу скатертину і має цілком холостяцький вигляд.

— А як пані Цигельдорф? — спитала вона у пана Романа.

— Та щось заслабла, — відмовив той.

— А що з нею?

— Хтось наче її переслідує. Чи цигани, чи татари...

— То що з Грицем робитимемо?

— Треба його визволяти з божевільні. Вони там запраторили його до буйних і тримають у гамівній сорочці.

— О господи!

Поступово всі зібралися до столу, щоб розробити план дій.

Після того, як обговорили кілька варіантів, запозичених із сюжетів американських фільмів, виникла вкрай проста і слухна ідея:

— А що як цілком офіційно прийти і взяти його на поруки?

І всі радо згодилися.

День у Львові присвятили ретельним приготуванням. Запаслися провізією. Старших дітей відрядили на тиждень у пластунський табір. Малого завезли до двоюрідної сестри Марго, що жила під Львовом. Увечері довго бесідували. Вогню не запалювали, щоб не тривожити графиню фон Цигельдорф. А вона час від часу покашлювала десь за стіною.

Після того, як накуштувалися вина з пивниці пана Романа, Марго відчула потребу поспілкуватися зі старою панею. Вона вийшла в довгий темний коридор і пошепки покликала:

— Пані фон Цигельдорф!

У відповідь — мовчанка.

— Пані фон Цигельдорф! — іще раз гукнула.

Знову — ні звуку.

З кімнати вийшов пан Роман:

— Даремна справа, Марусю. Пані фон Цигельдорф ні з ким ніколи не розмовляє.

— Цить, Ромку! Завше ти стромляєш носа до чужого проса! — почувся грубий голос графині.

— Пардон, пардон, — позадкував той і зник у вітальні.

— Ходімо, дитино, нагору, в мансарду, — поманила за собою стара графиня.

Марго стало спокійно і безпечно від звертання «дитино». Сильним жінкам, до яких вона себе зараховувала, просто фізично необхідно час від часу чути це слово. Воно магічним чином знімало психологічну напругу, яка постійно кліщами стискає таку жінку, не даючи ні на мить розслаблятися. Марго відчула себе маленькою дівчинкою, слухняною, довірливою, яка вірила в існування добрих духів, чарівної палички і казкового принца. Вона піднімалася сходами вгору, а поручні були високо-високо. Вона справді стала маленькою дівчинкою! Як дивно!

На мансарді все видавалося таким великим, як у дитинстві. Картини були просто величезними. Маленька Марго ставала на невеличку табуреточку, точнісінько таку, як у дитинстві, і роздивлялася їх. Здавалося, що коли табуреточка хитнеться, то Марго впаде прямо в той світ, який зображений на картинах. Тому вона міцно трималася за шляфрок пані фон Цигельдорф. На картинах бачила дуже знайомих людей, але водночас дуже далеких. Вони були наче живі й наче неживі. Вони повільно, дуже повільно рухалися, час від часу підморгуючи малій Марго або всміхаючись кутиками вуст.

— Вони всі з твого життя, — на старому обличчі графині зарухалися зморшки, що мало б означати доброзичливу усмішку.

— А це ти, — додала вона. — А це твій «принц» і твоя дитина.

Марго роздивлялася, як на фоні заходу сонця темніли дві постаті — вершник і вершниця. Вершник тримав попереду сідла маленьку дівчинку...

Десь затишно цокав годинник. Теж як у дитинстві.

Графиня посадила маленьку Марго на коліна і, гладячи її по волоссю, сказала, трохи картавлячи:

— Ти мудра й акуратна дівчинка. Я тобою пишаюся. Ти завжди складаєш іграшки в кошик. Ти не боїшся старших дітей і не ображаєш молодших. Не мож-

на тільки їсти солодкого. Солодке дуже шкодить жінкам. Запам'ятай, воно забиває в них жіночу гордість і перетворює на покірних рабинець чоловіків. Солодке вбиває в жінках бажання бути вільною. Запам'ятала?

— Так, — чемно сказала маленька Марго і хотіла було поколупати в носі, але згадала, що це роблять тільки невиховані дітки. — Бабусю! А що у вас болить?

— Ой, не питай. Все в мене болить. Це паскудне Ахметове плем'я мало мене не замордувало. Як були безбожними бусурманами, так ними й лишилися.

— А що вони вам зробили?

— Краще спитай: чого вони не зробили? Вони не захотіли мене провести до Гриця. Хоч Гриць і є їхнім нащадком, та я його люблю, паскудника, як рідного! А ті кривоногі кочівники затаїли на мене зло, за те, що я колись підбурила їхніх жінок проти них. Ха-ха-ха! — засміялася графиня. — Я дала їм зілля, від якого чоловіки стають безплідними. Ха-ха-ха! І щоб народити дитину, жінка йшла до сусіда — тільки не з Ахметового племені... Ха-ха-ха! А вони, ці бундючні безбожники, годували чужих дітей. Ха-ха-ха!

— Бабусю, а навіщо ви це зробили?

— Дівчинко моя, ти виростеш і збагнеш: все зло у світі — від чоловіків. Бог спершу створив землю, воду і небо. Після того — рослини, птахів і тварин.

Потім чоловіка. І — найостаннішою — жінку. Ти бачиш градацію: від найнижчого — до найвищого. Жінка є найдоконаліша з божих творінь. І це відразу ж і позначилося на існуванні Всесвіту. Чоловіка задовольняло життя в раю: повна бездіяльність, користування з плодів, до яких він особисто не мав стосунку, відсутність клопотів, бажань, дій і... свободи. Для чоловіка це був рай. Та й тепер чоловічі уявлення про рай є саме такі. А жінці цього було замало. Вона хотіла пізнати все: любов, біль, страждання, щастя. Адже не можна відчутти щастя, не пізнавши нещастя. Уявлення про щастя в первісному раю — це фікція. Людина в божому раю може бути щаслива, лише пройшовши пекло життя на землі. Розумієш?

Маленька Марго кивнула, щоб зробити приємне графині, хоча насправді це було не так.

Пані фон Цигельдорф провадила далі:

— Саме жінка зробила виклик системі, в якій жила, виклик раю. І з гордо піднятою головою пішла з нього. Пішла на свободу. Запам'ятай, моя дівчинко, жінка — це першопричина знаходження свободи людством. Жінка — це першопричина знаходження землі людством. А чоловік за це її й ненавидить. Ненавидить за те, що вона позбавила його безтурботного існування. За те, що примушує його працювати, страждати,

любити, відчувати біль і жагу. І чоловіки згуртувалися і витворили систему, подібну до втраченої. Саме так і було створено державу. Держава — це справа чоловічих рук. Ти мене слухаєш?

Марго кивнула голівкою, але очі її вже злипалися.

— Вони створили систему, за якої є все що завгодно, окрім свободи. Вони витворили громіздку бюрократичну машину, в тенетах якої гине дух свободи. А їхні закони, то ж сміхота! Хіба вони можуть зрівнятися із законами життя, із законами природи? Саме тому закони й порушуються, бо вони суперечать життю і виживанню в цьому світі. А чоловік цього не розуміє. Він будує, насаджує штучні конструкції, снує обмеження реальному життю, а життя не хоче розвиватися за його законами і ламає всі ці конструкції. А він обтирається і знову будує, будує, будує. Ти виростеш, моя дівчинко, і сама в цьому переконаєшся... На власні очі... Не спи, не спи! — лагідно штурхала маленьку Марго кістлявими пальцями графиня.

— Я не сплю... — із заплющеними очима казала Марго.

А стара пані натхненно продовжувала:

— Чоловіки — це слабкодухі істоти, які на волі почуваються беззахисними. Саме тому творять не-волю — державу, щоб почуватися там, як у первісному раю. А що вони зробили з Богом? Вони

зробили з нього монстра — жорстокого, нещадного, караючого. Цей Бог не допускає жінку до свого статусу — божого статусу. Але людство саме визнало божий статус Богоматері. Чоловіки спотворили Божу історію і не дали жінці панувати в раю, хай навіть нарівні з чоловіком. Саме тому Божа Матір стала панувати на землі — душею і розумом людей. Насправді ж — жінка, що народила Бога, має божественну суть не меншу, аніж Богочоловік.

Маленька Марго вже крізь сон чула останні слова.

Божевільня була в далекому селі Обертениці і розташувалася навколо високого пагорба, а може, навіть і гори, на вершині якої височів напівзруйнований монастир. Саме його й було прилаштовано під лікарню. Гора була скеляста й обкидана колючими висохлими кущами. Дорога до колишнього монастиря була викладена, очевидно, тоді, коли будувався він сам. І мур навколо монастиря, і всі будови за муром були покриті рудою черепицею. Монастир колись слугував водночас фортецею, а тепер нагадував лише зламаний зуб у беззубому роті. Споглядаючи його, ставало трохи моторошно.

В усякому разі оптимізм, з яким їхали виручати шефа, дещо пригас.

— Щось воно мені нагадує... — замислено сказала Марго. — Щось дуже знайоме і близьке. Ба, навіть рідне...

Вона перевела погляд на колег, і її осяйнула думка:

— Так це ж...

— Наша фортеця, замок і монастир... — голосом ігумені Ісидори сказав Спиридоненко і перелякано затулив собі рота.

— Цигельдорф, — сказав Андибер.

На нього всі звернули здивовані погляди.

— Цигельдорф — у перекладі з німецької: поселення під черепицею.

Светці стало зле. Вона закотила очі під лоба і заголосила: «Блаженна ти еси, королево... Ноги тобі омиватимуть і воду питимуть, спасителько...».

«Це мене стосується?» — спитала себе подумки Марго і додала: «Щось зі мною теж діється не те... Мене магнітом тягне нагору».

Здається, те саме відбувалося з Андибером. Він гарцював на місці як породистий кінь, якого стримує вершник. Леська також зигзицею рвалася до монастиря.

Найрозумніше в цій ситуації вчинив Вася. Він силою запхав усіх в мікроавтобус і помчав геть від злочасного місця.

За селом усі зітхнули з полегшенням. Їм немов полуда спала з очей.

— Що це було? — тримаючись за скроні спитала Леська.

— Ми були біля самого отвору в інший вимір, — сказав Вася. — Зверніть увагу: це я вас усіх звідтіля витяг!

— Що ж робити далі? Може, плюнути на все і махнути додому? Бог дасть, шеф і без нас звідти вибереться, — сказала Марго. — Не будемо туди пхатися!

— Будемо! — похмуро сказала Светка. Побачивши на собі здивовані погляди, вона почала виправдовуватися: — Це не я кажу, це в мені юродива промовляє. — І почервоніла.

— Не червоній, Светко, ми всі тут юродиві, — мирно сказала Леся.

— Почекаємо до ранку, — запропонувала Марго. — Переночуємо з нашою проблемою. А там... будемо «дослухатися до свого серця».

На цьому й порішили.

Друзі набачили на трасі симпатичний мотель і зупинилися там на ніч.

Мотель притулився біля болота, де романтично кумкали жаби. У квітнику запаморочливо пахли петунії. Десять поряд дзюрчав потічок чи гірська річечка. У великій клітці кричали павичі. Об ноги терся безшерстий кіт.

Друзі повечеряли на свіжому повітрі свіжою форелькою і з насолодою поринули у літню українську ніч.

Офіціант (а він виявився ще й господарем ресторану) — дуже жвавий і догідливий хлоп — закидав їх анекдотами і повчальними історіями. Відвідувачів

не було взагалі, тож приєднався до них пити пиво.

— Ми в своїй «Королеві Марго» — справжні гурмани! — облизуючи пальці, гордо говорив директор.

— У чому-чому? — перепитали всі.

— В «Королеві Марго», — намагаючись чітко вимовляти всі букви, повторив сп'янілий господар. — А що?

— Та тут у нас є ще одна «королева Марго»!

Марго звелася і церемонно вклонилася.

— Це ви? — різко протверезів директор. — Вибачте! Я відразу й не признав.

Усі розреготалися як від гарного жарту. Але директор, здається, не жартував. Він рвонув прожогом на кухню, і за п'ять хвилин розбурканий зі сну увесь персонал почав носити на стіл різні страви.

— Усе за рахунок закладу, — запобігливо цокотав директор. — Як ся маєте, пані?

— Та нічого.

— Ви до Обертениці?

— Так, а звідки ви знаєте?

— Та ми тут в усій околиці все про вас знаємо!

Марго перелякалася. Що саме?

— Нарешті ви приїхали! — метушився обіч столу зворушений директор. — Яка радість! Яка честь! Я знав, що ви саме до мене завітаєте! Я завжди знав! Саме тому я й назвав свій ресторанчик

вашим іменем! Тепер я розбагатію! Йой! Матко Боска!

Марго розгубилася. Вона не любила, коли її приймали не за ту.

— Пан, певно, помиляється. Мене просто звати Марго. Це ви-пад-ко-во!

— Так, пані, випадковість. Так і легенда каже.

— Яка легенда?

— Йой! Пані, певно, жартує! Легенда про визволення бунтівного духа Ахмета.

— З мене досить, — сказала Светка, встала і пішла геть.

— Чим я панночку образив? — пере-лякався директор.

— Не хвилюйся, вона просто при-кра, — заспокоїв його Андибер. — То що там легенда каже?

— Над усією нашою округою нависло прокляття. А все через дух Ахмета, що бродить у підземеллі монастиря в Обертениці. Раз на рік він виходить на верхів'я гори і нестримно вие. І від того виття всі жінки округи слабнуть, слабнуть і нездужають по півроку. Ось і чекає вся округа повернення королеви на ймення Марго, яка колись заклала той дух і яка випустить його на волю й подарує всій окрузі спокій.

— Здрасте, я ваша тьотя, я приїхала з Києва, буду жити у вас... — іронічно про-коментувала легенду Марго. — Я цього вже не витримаю! Я йду спати!

— Не поспішайте, пані! А десерт? Я маю чудовий десерт!

— Від солодкого жінки тупіють і стають безвольними рабіннями чоловіків!

— Е ні, пані, наш десерт є особливий! Він має пікантний смак. Його колись придумала власниця замку в Обертениці.

«Тобто я», — подумала Марго і байду-жим голосом кинула:

— Добре. Вмовили! Несіть!

Тим часом Андибер намагався видобути всі подробиці з легенди, тож активно розпитував директора:

— А чому всі жінки Обертениці й усієї округи не їдуть геть із цього залятого місця?

— Та ж не можуть!

— Чому не можуть?

— Хто їде, той помирає. А ті, що лишаються як причинні з нетерпінням очікують нової появи Ахмета. Щоб знову на півроку заслабнути.

— А за що я його покарала? — ляпнула Марго. — Тьфу! Тобто королева... За що вона його покарала?

— Розумієте, пані, ви, тобто та королева, забороняла багатоженство. А Ахмет був бусурманином... Вона кілька разів його попереджала... Однак коли він звів її улюблену племінницю, їй урвався терпець. Вона й заточила його в підземелля, а всі виходи залягла...

— Господи, я просто фатальна жінщина... — хитаючи головою, сказала вона. — Давайте десерт і я піду спати.

— Садюга... — додала з повним ротом Леська.

— А по-моєму, дуже мило, — зазначив Андибер.

— Я згоден, — вставив і свої п'ять копійок Вася. — Многоженство шкодить здоров'ю. — І заснув, так і не дочекавшись десерту.

Коли гості побачили десерт, очі в них округлилися.

— Що це? — спитала Марго.

Господар устав, виструнчився й урочисто оголосив:

— Десерт аля Марго!

На величезній кришталевій таці, наповненій жовтогарячою рідиною, очевидно соком, плавали запалені свічки, королівські креветки, маслини і шматочки льоду.

Леська зригнула:

— Ну й смак у тебе, Марго!

— Фірма! — з гордістю промовила та.

А директор далі урочисто оголошував:

— Свіжо вичавлений з апельсина, ананаса і манго сік з найчистішою горілкою!

— А свічки їстівні? — поцікавилася Марго.

— На жаль, ні, вельмишановна пані, — знітився кухар. — Пані має рацію, колись у цій страві і свічки були їстівні. Однак із часом секрет приготування свічок утратився.

— І слава Богу! — кинула Леська.

— А як його їсти? — непевно спитав Спиридоненко.

Гостям передбачливо принесли піали і десертні ложечки.

Марго була достатньо п'яна, щоб почати свої чорні жарти:

— Пане... як вас там?

— Василь.

— Пане Василю! А креветочки повинні бути живенькі! Повинні ворушитися!

Той зблід.

— Я не знав, чесне слово, не знав! У старовинному рецепті було вказано, що тільки устриці повинні бути живі! І повинні пицати від лимонного соку, яким скроплюють їх перед тим, як кинути до готової страви. Прислухайтесь, вони й досі пицать!

Спиридоненко, затуливши рота долонею, побіг до туалету.

Гості розгублено дивилися на недоїдений десерт і вагалися: чи ризикнути доїсти, чи ні. Вирішивши, що не варто ображати гостинність господаря ресторану й особисто Марго, доїли все. Тим більше, що це було не так уже й погано. Ба навіть досить пікантно.

У ту мить, коли вони вже вирішили розпрощатися з гостинним господарем, до них підійшов маленький чоловічок дивної зовнішності:

— Вам потрібен провідник в Оберте-ницю? — не ворущачи губами, наче самим животом спитав він.

Соціологи дивилися на маленького кривоногого чоловічка невизначеного віку яскраво вираженого монголоїдного

антропологічного типу і не могли втя-
мити: що він від них хоче.

— Я — провідник, прошпана.

— А без провідника ми не пройдемо?

— Не пройдете.

— Дурниці! Краще сідайте до пива!

Чоловічок сів.

Андибер замовив йому кухля пива і
спитав:

— Як тебе звати?

— Ахмет, — не моргнувши оком ска-
зав він.

— Як Ахмет?

— Так, Ахмет. Дід мій був Ахметом. І
прадід. І прапрадід.

— Ти з Обертениці?

— Так.

— І все життя там?

— Усе життя.

— А що, у вас там усі такі?

— Які?

— Вузькоокі?

— Всі пастухи.

— Відколи?

— Одвіку.

Більше Ахмет не хотів нічого розпові-
дати. Він випив кухля пива і пішов геть.

— Чи не нащадок це Ахмета ібн Гри-
ця ібн шефа ібн Камікадзе? — пожарту-
вала Марго і розсміялася. Їй було добре
в цьому місці. Від незвички вона швид-
ко сп'яніла. — Може, й твій, Лесько, на-
щадок! Ти придивись до нього! Правда,
наш шеф високий, а цей якийсь дріб-
ний. Виродження.

Леська спершу скривилася, але потім і сама розсміялася. Дурносміх охопив усіх.

Коли розійшлися спати, Марго опинилася з Андибером у номері. Все логічно: номери в мотелі на двох осіб. Светка з Леською, Вася з Спиридоненком. Марго з Андибером. На цей раз вона зовсім не відчувала незручності, неначе вони проводили ніч удвох не вперше. Марго прийняла душ і почала вмощуватися в ліжко.

— Слухай, Андибере, — спитала вона. — Ти за мною ув'язався, чи це мені здається?

— Ув'язався.

— А скажи мені, навіщо тобі це?

Андибер мовчав. Він повільно роздягався.

— Кажи, — наполягала Марго.

— Тобі це може не сподобатися.

— Я все одно маю знати.

Андибер сів на своє ліжко в розстебнутій сорочці і, трохи повагавшись, сказав:

— Моя мама — українка — вийшла за австрійця, коли мені було десять років. Мій вітчим — батька свого я не знав — був старший від мами на двадцять років. Він дав мені чудову освіту. У свої двадцять вісім я зробив блискучу кар'єру. Я був молодий, красивий

і багатий. Мав красуню-дружину, але хворого сина. Можна сказати, що в моєму житті було всього: і хорошого, і поганого. Не було тільки тебе.

— Господи, — сказала Марго. — Я не хочу цього чути. Терпіти не можу сльозливих історій. Не треба продовжувати...

Насправді вона любила мелодраматичні історії, та тільки в кіноваріанті. В житті — вона вважала — вони приносять лише зло. Будь-які стосунки, які починалися в житті Марго надзвичайно романтично, закінчувалися гірким розчаруванням. Та й узагалі, в її віці треба дуже тверезо ставитися до життя.

— Ти не пам'ятаєш мене?

Марго здивовано на нього подивилася.

— Ти не пригадуєш нашу першу зустріч?

Марго нічого не пам'ятала.

— Згадай: Австрія... маленький затишний готель у горах... п'ять років тому.. Невже ти так і не пригадала?

Марго мовчала.

— Пам'ятаєш, як учасникам конференції в перший день організували екскурсію старим абатством? Я на тебе відразу звернув увагу: ти була красива і горда. І весь час ходила з рудою британкою... Коли підійшли до виставленої королівської корони, всипаної різними дорогоцінними каменями, ти пожартувала: а чи можна поміряти? І тоді я вперше собі сказав: «Моя королево...». Сказав і злякався власних слів.

Марго вперто мовчала. Їй як заціпило.

— Я приїхав на конференцію з дружиною і своїм хлопчиком. Він був величенький, але не міг ходити. Дружина соромилася його і здебільше я возив його у візочку. Я вже був звик до того, що люди, побачивши його, відводили очі. В них проглядало в кращому випадку співчуття, а в основному це були страх і огида... А він же все розумів... Одна ти щоранку віталася з ним як з рівнею, брала його за маленьку ручку і погладжуючи її, казала: «Пливіт! Як сплави?» А потім весело щебетала: «Ти, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий теля прив'яже...». Мій хлопчик страшенно радів. Ну що, згадала?

— Ти був тоді в окулярах... — захриплим голосом проказала Марго.

— А одного разу йому стало зле... Він кричав, плакав, махав руками і не міг заспокоїтися... Дружина втекла... Вона не любила ці сцени... Я лишився з малим і не знав, що робити. А ти підійшла, взяла його за ручку і стала перебирати його зціплені пальчики, гладити їх, гладити ручки, ніжки і говорити: «Сорока-ворона діткам кашку варила...». Він заспокоївся і засміявся...

Марго важко зітхнула.

— А наступного ранку в басейні я побачив, що ти вагітна... І не міг відвести від тебе очей... Ти була просто прекрасна... Я навіть не знав твого імені...

Вони якийсь час помовчали.

— Мое життя змінилося. Через рік я приїхав в Україну... Мені мама казала: там усі красуні. Поїдь — заспокоїшся. Поїхав просто подивитися на батьківщину... Не заспокоївся... Почав тебе шукати. Було обмаль часу — не знайшов. Повернувся до Відня. Справи просувалися успішно. Та вони мене не тішили. Ми з дружиною стали чужими... Ми й завжди були чужими, тільки я цього не розумів. Я намагався проводити весь вільний час із малим. Навчився від мами дитячих забавлянок... І мавпував тебе... Ще через рік я знову приїхав в Україну. І знайшов тебе. В один і той самий час ти виходила на вулицю з візочком і гнала по магазинах... Я — за тобою. Я вже знав, що ти маєш трьох дітей, що ти любиш оливки, що ти завжди зупиняєшся біля красивих троянд, що ти мало спиш, багато переш, любиш чистоту, любиш зайти в ювелірний магазин і уважно роздивлятися прилавки, що ти дуже втомлюєшся і любиш помріяти...

— Господи... — зітхнула Марго.

— Я повернувся до Відня якийсь умиротворений. Ти вже була зі мною... А коли не стало малого, я вирішив їхати до Києва назавжди... Знайшов Гриця і влаштувався на роботу...

— Отже, шеф був у курсі?

— Так. До речі, завдяки йому я й знайшов тебе!

— Ну й жуки! — сердито і водночас жартома сказала Марго.

— От і все.

Надворі сюрчали коники. Панувала глупа ніч. Марго довго не могла заснути. Тепер для неї світ перевернувся. Вона зрозуміла, як усе серйозно.

* * *

Уранці Марго прокинулася першою. Вона сіла на ліжку і роздивлялася Андибера. Він спав на животі, обхопивши подушку руками. Крізь простирадло проступали обриси його тіла. Вона думала, що їй робити. Була не готова перевернути життя і водночас розуміла, що вже не зможе жити по-старому. Це її нервувало і хвилювало.

Пішла скупатися в гірському потоці, помилювалася краєвидом і повернулася до мотелю цілком заспокоєною. Вирішила не поспішати. Чомусь видавалося життєво важливим відвідати старий монастир в Обертениці.

Колеги зустрілися за сніданком. Настрій був у всіх приблизно однаковий: спокійні, врівноважені і налаштовані їхати в Обертеницю.

Наближаючись до Обертениці, вони відчували внутрішні зміни, подібні до вчорашніх. Але вже не опиралися їм.

Об'їхавши навколо гори, віднайшли дорогу до монастиря. Колючі чагарники агресивно хапали машину, і вони їхали

неначе у вузькому тунелі. Дорога то підіймалася вгору, то опускалася донизу, то пролягала рівно, то звивалася вужем. Нарешті дісталися до якогось роздоріжжя і вирішили зупинитися. Вийшли з машини і, прорубавши в чагарях віконце, поглянули на Обертеницю. Затрачений час і витрачений бензин не відповідали висоті, на якій вони перебували. Тобто було зрозуміло, що вони подолали дуже малий шлях. Село мало цікаву форму: воно немовби обвивало гору геометрично рівними колами, прорізними на бездоганно рівні сектори. Ліворуч виднілася церква дивної архітектури: неначе перероблена з мечеті. Праворуч височіла башта з великим годинником.

— Котра година? — майже одночасно вигукнули мандрівники.

— Тут часу немає, — мовила Светка, і ніхто їй не заперечив.

Їсти не хотілося. Сіли в машину і попрямували дорогою, що підіймалася вгору.

Знову безкінечний тунель у колючому чагарнику. Трясло страшенно. Розмова не клеїлася. Кожен був серйозний і занурений у себе.

Їхали довго. Дуже довго. Нарешті побачили вдалині ще одне роздоріжжя. Зупинилися і по вирубаному чагарнику зрозуміли, що повернулися на попереднє місце.

Проте, це нікого не приголомшило. Вийшли з машини. Хто — «в кущики»,

хто закурив. Марго поглянула у вирубане в чагарнику «віконище»:

— Церква була ліворуч?

— Ага!

— А тепер праворуч. А ліворуч з'явилася пожежна вежа.

— Може, це інше роздоріжжя?

— Я думаю, це село обертається, — спокійно сказала Марго. — Того й Обертеницею називається.

Знову ж таки ніхто не здивувався.

Ясно було, що зараз поїдуть тією дорогою, що веде вниз. Однак, здається, вже ніхто не сумнівався, що вона теж нікуди не веде.

Покружлявши машиною ще кілька годин, опинилися біля підніжжя гори.

Звечоріло. Втомлені і мовчазні мандрівники рушили в сусіднє село в той самий мотель.

На вечері, так само пишній, як учора, до них підійшов кривоногий Ахмет і спитав:

— Провідник треба?

— Треба, — поспішив відповісти Андибер.

— Зустрічаємося завтра о п'ятій, — сказав Ахмет, випив кухоль пива і зник.

* * *

Настало завтра. Гостро-прохолодний ранок. Ахмет уже стояв у бурках, шапці з вовчого хутра і вивернутому назовні кожусі.

До Обертениці їхали машиною. Перед селом спинилися. Загнали машину в лісок і попрямували далі пішки.

Ахмет вивів їх на вулицю, що, очевидно, становила зовнішнє коло у плані Обертениці, і повів їх вулицею у напрямку проти годинникової стрілки. Охопило дивне відчуття наче вони тупцюють на місці, а назустріч їм напливають будинки. Вірніше, рухалися лише огорожі, великі кам'яні огорожі, за якими не було видно будинків. Але Марго собі добре уявляла, що було за огорожами: дворик з вимурованим долом, з водограєм і гарним квітничком, кам'яниці з балкончиками, також обсадженими квітками, і тихі акуратні господині в довгих «рябих» ситцевих спідницях, білосніжних сорочках і фартушках з нагрудниками. Фартушки були різні і видавали характер господині: картаті «шотландки», з яскравими рожами, в дрібний чи великий горошок, у маленькі квіточки, однотонні...

Попереду вималювалася висока будова. Вони все наближались і наближалася до неї, і нарешті Марго роздивилася, що то годинникова башта, викладена з грубого неотесаного каменю. Марго добре знала, що там усередині. Вона колись зробила щось на кшталт сучасного етнографічного музею: у численних залах зберігаються всі ті заморські подарунки, що їх отримувала від іноземних послів, а також її власні здобутки, придбані під час світових подорожей.

Біля башти мандрівники звернули у вуличку, яка, природно, мала б виводити з села. Але насправді вони опинилися на іншій вуличці, внутрішній. Обертениця мала свою логіку. І за цією логікою, ця, друга, вуличка була меншим колом у плані цього села.

І знову вони тупцювали на місці, а назустріч пливли муровані паркани... Ось господині прокинулися і розчинили свої віконниці. Солодко позіхнули і випурхнули на подвір'я. Випустили чорних курочок з високими лапами — породу, яку розвела в себе Марго, привівши з далеких індійських берегів. На ранковому сонечку вилежувалися безшерсті коти, по подвір'ю бродили химерні собаки. Господині йшли до своїх корівників доглядати своїх корів. Ті терлися теплими мордами об господинь. Господині сідали на маленький стільчик і починали доїти... З хати виходив заспаний господар у червоних штанях, позіхав, потягувався і біг підтюпцем на город, а прибігав з пучечком кропу, петрушки і свіжими огірками з пухирчиками.

Будинки в Обертениці були майже однаковими: муровані стовпи, на них перший поверх і мансарди під дахом. Між стовпами розміщувалася літня кухня: кам'яна піч, стіл і обов'язково ящик з квітами. Чоловіки в червоних штанях поралися біля печі, поки господиня доїла корову.

Поступово з дворів виганяли корів. І тоді біля кожної хвіртки стояла карликова корівка, схожа на поні, проте з вим'ям, як у звичайної корови. Це також була гордість Марго, привезена з диких африканських саван.

Почулося гейкання пастуха, і вулицею поволі побрела череда, за нею їхав верхи у вовчій шапці і вивернутому кожусі пастух. Господині біля хвірток низько вклонялися групі подорожніх, що прямували до монастиря. Пастух на коні привітав їх радісними геліотливими вигуками. Він був один з Ахметового племені.

Мандрівники не зупинялися. Це коло мало бути коротшим від першого, але ця друга вуличка насправді була довшою. Нарешті мур закінчився і перед ними виросла церква з куполом, що нагадувала мечеть. Тільки замість мінарету приладнали дзвона. Ой, як довго довелося Марго примиряти між собою різновірців. Її ще й попереджали: переріжуть одне одного. Ач, не перерізали. Досі моляться всі в одному святому місці. Одні вважали грішним мати зображення святих у святому місці, інші вважали грішним їх не мати. Святих лишили тільки на тому місці, де був віттар, та й то вони мали не лише європеїдний, а й монголоїдний антропологічний типи. Натомість усі стіни рясніли голубими візерункаит, а підлога вистелена килимами.

Біля церкви-мечеті повернули знов у вуличку праворуч: наче назовні, а насправді — всередину. Трете внутрішнє коло, що мало бути меншим від другого, виявилось ще довшим. Хвіртки позамикалися, і вулиця спорожніла. Ахмет-поводир пришвидшив ходу.

Стало прохолодніше. На цій вулиці завжди було прохолодно. Тут вирощували лам і плели чудові вовняні речі. Жінки ходили у вовняних шкарпетках і вовняній безрукавці, вбиралися у рябу спідницю і білосніжну блузу з рукавом три чверті. Запиналися чорними з білим або сірим хустками із найтоншої вовняної нитки. Білосніжна блуза вважалася обов'язковим атрибутом жінки в Обертениці. Першим законом, який Марго прийняла, був закон про білі блузи й ідеально чисті клозети.

Повіяв різкий холодний вітер. Ахмет-провідник поклав на плечі Марго накидку із тонкої шерсті лами. Накидка була ніжно-сірого кольору з геометричним візерунком на кінцях.

«Коли вже та пожежна вежа?» — щойно подумала Марго, як вона враз з'явилася: із суцільного дерева, з оглядовим майданчиком і масивними дзвонами. На вежі походжав іще один Ахмет у вовчій шапці і вивернутому кожусі.

Усі разом звернули праворуч і потрапили на вуличку, де жили Ахмети. Ці вирощували коней, ходили у вивернутих кожухах і вовчих шапках. Потягло

кінським кізяком, сіном і печеним надворі м'ясом. М'ясо тут готували божественне: щось середнє між англійським стейком з кров'ю і карським шашликом. Головною приправою до нього було «чарівне слово», яке передавалося з покоління в покоління в суворій таємниці і не виходило за межі вулиці. Жінки на цій вулиці були чудові наїзниці, багато кращі від чоловіків. І жінки на цій вулиці найлегше народжували і мали найбільше дітей.

Нарешті за поворотом мандрівники побачили величезне крислате дерево. Наблизившись, помітили почеплені на його гілках різнокольорові стрічки, золоті й срібні ланцюжки з хрестиками й образочками, коралі з дукатами, намиста. Прикраси були і почорнілі від часу, і цілком сучасні. «Моя липа», — з ніжністю погладила стовбур Марго і пригадала, як власноруч посадила її на цьому місці.

За липою відкривався чудовий краєвид Лисої гори. Так, гора була лисою від початку. Але Марго наказала засадити її колючим терням. Терня не приймалося дуже довго...

Ахмет спинився. За ним — решта. Ахмет оголив груди, поцілував талісман, що висів на червоній мотузочці на шиї, упав на коліна, якимось дивно помолвився, перевернувся через голову, вклонився на чотири сторони і почав уважно обстежувати чагарник. Мандрівники йшли за ним назирці.

Ахмет-провідник прорубував кривим ятаганом чагарник, немов шукаючи якийсь хід. Попереду з'явилася відома вже всім кам'яниста дорога вгору, однак той навіть не звернув на неї уваги, а прямував далі, по колу. Щось у нього не виходило. Він спинявся кілька разів для ритуальної процедури: спершу цілував талісман на шиї, потім молився, падав на коліна, перевертався через голову і кланявся на чотири сторони.

Нарешті знайшов те, що шукав. Він махнув рукою: мовляв «гайда за мною», і хробаком проліз у кущі. Обдираючи руки й одяг, усі полізли за ним. Там, за кущами, виявилася непевна стежка, яка йшла не вгору, а вниз. Вони довго пробиралися колючим тунелем, поки не опинилися біля отвору ачи в стіні, ачи в горі.

«Знову печери!» — важко зітхнули мандрівники і зібралися з силами, щоб подолати цю перешкоду.

Однак перед отвором Ахмет-провідник перепинив їх рукою. Коли всі скупчилися навколо отвору, він приліг до землі і видав дивний горловий звук, подібний на тірольські переспіви: «О-голо-гу-у!» Луна понесла цей звук печерами і повернула його назад, тільки в іншій, значно вищій, тональності. Ахмет похитав головою і хутко всіх повів стежкою назад. Назад було йти значно складніше: стежка вилася вгору.

Вилізши з кущів, вони заходилися шукати іншої стежки. Ахмет додав до своїх ритуальних дій ще й якийсь химерний танок на одній нозі, аби прискорити пошуки. Однак у нього нічого не виходило. Його охопив відчай. Хапався за голову і хитався, як китайський бовванчик.

Щось підштовхнуло Марго зробити рішучий крок:

— Ахмете, дай-но я! Хоч ви і вважаєтеся найкращими провідниками, але це моє місце. Я, щоправда, дещо призабула, однак колись його знала найкраще.

Марго придивилася до кущів. Щось це все мало означати. Вона повільно пішла по колу. Здається, садили кущі не хаотично, а за якимось принципом. Яким же? Вона спостерегла закономірність: кущі були одного сорту, однак мали різний біологічний цикл: одні з них плодоносили і всихали, а інші лише викидали пуп'янки. Треба шукати під квітучими чи плодоносними? Що потужніше? Ні, стоп. Тут усе навпаки. Тут треба знайти мертві кущі. Здається, Ахмет такі й шукав. Ось один. Але це випадковий. Ось другий, а поряд третій і четвертий. Ось він: знак.

Марго інтуїтивно відчула: сюди!

Ахмет хутко прорубав отвір і ящіркою проповз туди. Мандрівники повторили знову свій шлях: непевною стежкою вниз крізь чагарник. І ось він, новий отвір. «О-го-ло-гу-у!» Луна схопила цей вигук і не повернула.

Ахмет обкрутився на одній нозі і зник в отворі. Перехрестившись, за ним ступила матінка Ісидора. Далі Марго, Леська, Светка біснувата і завершав вервечку Андибер.

«Васю загубили», — подумала Марго.

У печері було прохолодно і тихо. Це відчуття знайоме — й не дивно: адже недавно вони вже подорожували у підземеллі. І не раз! Ахмет-провідник, точнісінько як колись їхній шеф, ішов попереду і ніс у руках щось на зразок гасової лампи, яка давала набагато кращий ефект, аніж електричний ліхтарик. Світло падало плавно і не засліплювало, і останньому було видно не набагато гірше, аніж першому.

Ахмет зупинився. За ним зупинилися й решта. Те, що вони побачили, дуже їх потішило. Усім стало легко й весело. Вони зустріли свого давнього приятеля — козака Хведора Полохливця, що втік із поля бою і, осоромлений, замурував себе тут і тепер чекає Страшного Суду. Зраділи йому як рідному.

— Слава Ісусу Христу, Хведоре, як ся маєш? — спитала Марго.

— Слава навіки, вельмишановна пані, та ось, як бачите... — відмовив він хриплим голосом і закашлявся.

Ахмет закурив і дав йому затягтися. Той задоволено вдихнув.

— Може, Хведоре, тебе розмурувати? Підеш з нами!

— А вельмишановна пані мене простила?

— Та давно вже, скільки води сплигло...

— Та я задля пані життя оддам...

— Ой-ой-ой! «Бреху-бреху!», як казала моя бабця Варка. Андибере, довбню!

Ніхто навіть не здивувався, коли Андибер став лупати «сю скалу» як мужній франківський каменярь.

— Обережно: лице! — кричав Хведір, дуже хвилюючись за своє обличчя.

— Ну й замурував ти себе, — розсміявся Андибер, — на віки!

— Файна робота! — оцінив Ахмет-провідник.

— Слухай, Хведоре, а як ти тее... — зам'явся Андибер. Очевидно, він хотів був спитати, як той справляв свої фізіологічні потреби.

— А я не тее... — відмовив той. — Безперервний цикл, утямив? Обережно: лице!

Довершивши справу, зграйка рушила далі. Стало якось веселіше і затишніше. Все видавалося таким близьким і рідним.

Нарешті Ахмет знову спинився й освітив стіну. Всі почервоніли. На них були вишкрябані, виколупані, виписані, викарбувані їхні гріхи. «Я многоженець!»; «Грішу з одруженим»; «Хочу грішної любові»; «Порушив заповідь: не забажай жони ближнього»; «Обожнюю збочення!»; «Я, здається, хочу мужчину».

— Господи! — сказала Марго. — Ходімо далі.

Тепер усі простували мовчки, бо, запам'ятавши записані гріхи, намагалися вирахувати де чий.

Так ішли довго, поки спершу не засміялася Леська. За нею вибухнули Марго й Андибер. А потім і всі покотилися від сміху. Сміялися до сліз. Написані гріхи ніяк не збігалися з тим, що вони уявляли одне про одного. Нічого собі!

Ахмет знову зупинився. За ним і решта. В глибині почулися тихі кроки. До них наближалася ще одна рідна душа: Стефко Нечемний. Його вітали ще радісніше. Адже з ним було пов'язане приємне шарудіння зелених папірців.

— Приєднуйся до нас, Стефку!

— Тільки йдіть помалу, ребро болить!

Мандрівники рушили далі.

Нарешті вдалині вони побачили світло. Прохід звузився, і з отвору вони вилізли навкарачки.

Яскраве світло засліпило Марго. Вона довго звикала до нього.

Було сонячно і тепло.

Марго з насолодою вдихала це знайоме повітря. Його не можна порівняти ні з чим. Це запах екологічно чистого місця впереміш із запахом свободи.

Вона розправила плечі, ніби крила, й абсолютно несподівано для столичної Марго загіготала:

— О-го-ло-гу-гу!

— О-го-ло-гу-гу! — тисячами голосів відгукнулося їй.

Марго здригнулася і побачила величезний натовп людей. Вона уважно оглянула свою паству і задоволено відзначила: всі! Вони скупчилися навколо акуратно доглянутого англійського газона завширшки з футбольне поле, в центрі якого стояла вона.

— Пугу-пугу! — крикнула вона.

— Козак з лугу! — хором відгукнувся натовп.

«Боже, що я зморозила! — подумала Марго. — Може, крикнути «Слава Україні!»? А чи знають вони це слово? Краще не буду ризикувати.

Чого вони мовчать? Вони чогось чекають?»

Марго відкашлялася і почала:

— Я, повелителька землі Обретенної (он як вона називається!) своїм іменем (щось не те, але хай буде) знімаю закляття з блудного Ахмета!

— Слава! Слава! — вибухнув натовп.

«Усе чи не все? — розмірковувала Марго. Якщо все, то чому вони всі не розходяться? Мабуть, таки не все».

Марго продовжила:

— За великі заслуги перед нашою землею і нашими людьми дарувати Ахметові звання Першого і надати у повне володіння йому, його жонам, його дітям, внукам і правнукам, усім його нащадкам внутрішнє коло Обертениці! Надаю також йому, а також усій його фамілії

привілей (який же привілей йому дати?) виключного довічного права розводити коней і працювати провідниками!

— Слава! Слава! — скандував натовп.

«Слава Богу, хоч у тему ляпнула, — подумала Марго. — Ну й популярна ж тут особа — наш шеф. Цікаво, а що він таке геройське вчинив? І чи не посмертно я йому вручила привілеї? Треба проконсультуватися». І вона пошукала очима матінку Ісидору.

Та зрозуміла натяк і підійшла до неї.

— Як Ахмет? — почала здалеку Марго.

— Ой і звірячими були тортури.

— До нього застосовували якісь дивні тортури?

— Так, у нього стріляли якимись дивними пістолями, з яких вискакувало багато куль.

— Автоматами чи що?

— Прощу? — не зрозуміла матінка.

Марго про всяк випадок не повторила свого запитання.

— Він оклигує?

— Та ж на ньому, як на собаці...

«Слава Богу! Живий! То за який подвиг я йому надала привілеї?»

* * *

Марго обвела поглядом свій народ. Люди дивно метушилися. Чоловіки тягли величезну балію з водою в напрямі до Марго.

«Що це означає? Що вони збираються робити? А мені що робити?»

Принесли трон. Марго сіла.

Прискакав Андибер на коні. Граційно зліз, підійшов до Марго, нахилився і почав її роззувати. Марго окинула оком натовп і побачила, що кожен тримає чашечку.

«Тільки не це!» — запанікувала вона, згадавши Светчині слова: «Будуть ноги мити і воду пити!»

Шнурівка сандалій Марго сягала аж до колін, і поки Андибер театральнo розшнуровував їх, вона гарячково думала: що робити? як це спинити?

— Андибере, — крізь зуби процідила Марго. — Припини.

— Не можна, моя королево! Такий закон!

— Це що, я цей ідіотський закон прийняла?

— Ні, це звичай такий, народний. Якщо ти відмовишся, вони образяться.

Ось уже перша нога роззута. Андибер починає роззувати другу ногу. Що робити? Що робити? Ось уже й друга роззута. Він опускає її ноги в воду і миє... Що робити? Що робити? Він витирає полотняним рушником її ноги. Що робити?

Вона підняла правицю. Всі завмерли.

— Після великого походу, що звільнив мене з турецької неволі, багато відважних воїнів скалічилися, — сказала вона якомога переконливіше. — Ця вода... (ну що сказати?) призначається їм для зцілення.

Натовп дещо розгубився. Люди, очевидно, планували напиться досхочу. Вийшли каліки і почали плескатися в балії.

Тут Марго зацікавилася: а що як вони так і лишаться каліками? Як же тоді мій авторитет? Хоч би один зіцівся!

До балії підійшов, накульгуючи, Васьок. «А, знайшовся! Ну, Васьок, виручай!» Він заліз ногами в балію, виліз, відкинув милиці і побіг зайчиком. Натовп заревів. «Дякую, Васьок! Вік не забуду! А може, я його й справді сцілила?»

Васьок стрибав по полю і верещав:

— Ібрагім був каліка, Ібрагім став здоровий!

«Треба перевести увагу народу на щось інше. Якось негарно виходить. Якось недемократично. Що б його зробити такого демократичного? Може, референдум провести? Скажімо, на тему: як реформувати раду старійшин? Наприклад, ускладнити процес проходження відбору до ради старійшин? А може, й узагалі скоротити їхню кількість? Навіщо стільки дармоїдів? Все одно все вирішую я сама. Від мене самої залежить «бути чи не бути»? Ой, що це я мелю? Це ж недемократично! Ні, я зроблю хитріше: кількість старійшин лише такою, як вона є, тільки частина з них буде не обиратися народом, а призначатися мною, за особливі заслуги. Переді мною. Народ проголосує як миленький. Що йому до того, скільки чоловік у раді

старійшин і яким чином вони туди потрапили: для них особисто це не має жодного значення. Влада хоче так, хай воно так і буде. Так, зараз зробимо референдумчик! Такий собі кишеньковий театральний реферемдумчик! Боже, я, здається, перетворююся на мужчину. На типового представника цієї статі, закомплексованих і відірваних від реального життя. Треба мислити інакше: що є головне для цих людей? Жити так, як вони вважають за правильне, а не так, як мені хочеться, щоб вони жили. Практично, вони самі собі облаштовують життя. Головне, не заважати їм. А законодавчо закріплювати те, що вони самі собі встановили. Оце демократизм. То що ж ми винесемо на референдум?...»

Марго посилено думала, однак щось їй заважало. Ось згрупувалася купка людей. Вони щось гарячково обговорюють. «Здається, вони щось хочуть від мене, але не наважуються підійти. Вони бояться мого гніву. Бояться зіпсувати мені настрої. Бояться... Чого ж вони бояться? Невже не розуміють, що людина при владі набагато більше боїться народу, аніж він свого володаря? Так, вони цього не розуміють. Вони навіть не уявляють, як почуває себе людина у шкурі володаря. Володар знає, що вище йому вже не зіп'ястися. І боїться впасти. А впасти доведеться. А він не хоче гонорово злізти. Він хоче бути там завжди. Але такого не буває. Він усіляко

намагається віддалити час падіння... Але цей час таки настає... І хто не злазить гонорово, той падає... Прямісінько в багнюку... Під сміх і зневагу власного народу...»

Нарешті група посланців наважилася і підійшла до Марго. Автоматично ходоки хотіли було впасти навколішки, однак Марго порухом руки їх перепинила. Вона давно вже відмінила цей звичай. По закону, який сама і прийняла, вона вислуховувала посланців від народу стоячи. Свій народ треба поважати!

Марго підійнялася. Натовп навколо майдану занімів.

— Вельмишановна пані! Увесь світ схиляє голову перед твоєю мудрістю! Розсуди нас, тільки не гнівися. Ми обіцяємо слідувати будь-якому твоєму рішенню, бо вважаємо, що воно завжди є мудрим... Ми боїмося тобі сказати те, що скажемо. Однак ти сама заборонила анонімні і конфіденційні повідомлення... Тож ми тобі говоримо привселюдно: доки твої люди будуть над нами знущатися?

Марго зблідла. Десь вона це вже чула.

— Матінка Ісидора, хай Бог нам простить, — твоя довірена особа. Ми це знаємо. Однак вона за твоєю спиною творить казна-що. Ми не можемо спокійно жити. Ці податки нас перетворюють на злидарів. Вони нас принижують. Вони роблять з нас рабів. А ти завжди

вчила нас: найвища цінність у житті — свобода. Адже ти закликала: хто проти свободи особистості, той проти нас. Де ж вона, наша свобода? Покажіть нам її! Дайте помацати! Свобода землі Обретенної — це фікція, якщо люди в ній не мають особистої свободи! Влада, яка ображає найслабших, є аморальною. Адже це ти нас так учила...

— Я зрозуміла, — сказала Марго. — Тепер кажіть, що ви хочете!

Посланці полегшено зітхнули. Розправи не буде. Королева може бути жорсткою, але вона любить свій народ: цього в неї не відбереш!

— Хочемо вигнання Ісидори і скасування всіх її привілеїв!

«Так. Дуже лаконічно і точно. У яке становище вони мене поставили? Господи! Порадь мені, що діяти? Адже всі податки — це справа моїх рук. Як сказати про це людям? Чесно і відкрито? Як це зробити? Вигнати Ісидору і лишитися самій «чистенькою» і справедливою? Але це нечесно. Нечесно це. Винна я. Ісидора — лише виконавець, вірний виконавець».

— Я повинна подумати, — сказала Марго. — Дайте мені десять хвилин.

Посланці вклонилися і відійшли. Марго присіла на трон і замислилася.

Народ чекав. Народ чекав на справедливість. «Треба любити свій народ», — повторювала вона собі. «Треба любити свій народ і робити, що хоче

він, а не планувати в своєму кабінеті йому життя». Марго зрозуміла: єдиний вихід — відмовитися від влади. Однак треба зробити це красиво. Красиво піти. З високо здійнятою головою. «Поки кількість моїх добрих справ перевищує кількість моїх дурниць. Поки добра слава переважає над дурною. Поки я ще не скурвилася, розбещена владою».

Марго встала і, зітхнувши, повільно почала:

— Народе мій!

Марго зробила паузу.

— Ми з вами разом уже довго. На нашому карбі чимало добрих справ. Були в нас і прикрі невдачі. Але чи було таке, щоб я чимось вас образила?

— Ні, не було! — заревів дисципліновано натовп.

— Чи було, щоб я вас чимось прогнівила?

— Не було!

— Чи, може, когось принизила?

— Не було такого!

— Прийшов час прощатися мені з вами. Я йду, і за мною йдуть ті, хто добре чи погано служили мені. Із завтрашнього дня можете обирати собі нового повелителя чи повелительку. Хай вам Бог помагає!

Народ зарідав. Це колективне оплакування дуже зворушило Марго. «Не даремно я спеціаліст із іміджмейкерства». Вона навіть засумнівалася, а чи не взяти їй знову участь у виборах?

Тьфу на мене! Знову перетворююся на слабкодухого чоловіка, подібного до маленького хлопчика, якому кажуть: «Погрався машинкою й досить. Дай іншим погратися», а він судомно з усіх сил хапається пальчиками за чужу іграшку.

Коли народ пролив усі свої сльози, Марго урочисто оголосила:

— Оргія!

Як любили це слово в землі Обретеній! Воно означало: хліб і видовища. І того й іншого було вдоволь! «Бачите, мої люди, жодної копійки ваших податків я не використовую на себе. Все вам! Їжте, пийте, насолоджуйтеся!»

У поті чола працювало кілька сот кухарів, кілька сот офіціантів. На кухні можна було зустріти і китайців, і французів, і арабів, і мексиканців... Усі страви, які куштувала Марго, подорожуючи світом, ретельно записувалися помічниками у спеціальну книжечку і пізніше готувалися на оргіях. Людей з Обретеніці не можна було нічим здивувати. Чоловіки й жінки були чудовими кухарями, і їхнє меню було на диво різноманітним. «А хто їх цього навчив? А хто розвинув їхні гурманські смаки? Я!»

Народ не обжирався, бо знав: усім всього вистачить. Головне не набити шлунок, а оцінити смакові відчуття. «Хто зробив так, що вони не голодні і ніколи не принижують своєї гідності, накидаючись на їжу на прийомах, а лише достойно частуються? Я!»

А ось заїхала фіра, навантажена різним крамом, придбаним по всьому світу. «Це для тебе, народе! Вбирайся! Радій!» Ніхто ні з ким не сварився за шмат матерії, бо знали: всім усього вистачить. А як не вистачить, завтра підуть на ярмарок і куплять.

На другій фірі їхало «чудо-дерево». На дереві були начіплені різноманітні пари взуття: різних кольорів, фасонів, розмірів.

Фіри з дивовижними меблями, посудом, господарчими товарами, прикрасами з усього світу їхали одна за другою. Народ не гарбав, а брав лише те, чого йому бракує.

«Просто комунізм!» — з гордістю подумала Марго.

Марго помітила в натовпі постать Ахмета Першого. «Бідненький! Обшарпаний, змарнілий, виснажений!»

— Андибере, — тихо спитала вона. — А що він такого видатного зробив?

— Забула, кицько? Коли ми тебе зволіли з неволі і попливли морем додому, на тебе напала морська хвороба і ти зарепетувала: краще смерть! Ми висадилися на острові, там тебе знову схопили. Знову кинули за ґрати, посилили охорону. Тоді Ахмет і викупив тебе з неволі.

— Нічого собі! А скільки я коштую?

— Цілий Ахметів гарем і три фіри золота.

Марго була потішена. «Молодець, Ахмете!»

Почалися видовища: цирк, бій карликових биків, родео, футбол, фокуси, маріонетковий театр, танці, опера...

Марго сама із задоволенням брала у цьому неподобстві участь. Вона разом з усіма порпалася у фірах, плескала у долоні витівкам кенгуру, м'яшкорила в руках коалу, билася з левами, танцювала, співала...

Втомившись, вона присіла на свій трон і подумала: це я роблю востаннє. Чи сумно мені йти? Ні. Зовсім. Навпаки. Мене народ довго пам'ятатиме.

До трону підійшов Ахмет Перший.

— Та-ак, Марго. Наступному володареві землі Обретеної важко буде тебе переплюнути...

— Згодна. В моєму пануванні є якийсь шарм. А тепер прийде якийсь бовдур і буде податки, здерті з людей, витрачати на себе... І, сіромаха, ніяк не второпає, чому від панування він не отримує кайфу?

— Дякую, повелителько, за визволення і за привілеї!

— Ти — старий хитрий жук. Хоч ти живеш не за моїми законами, але народ мій тебе любить. А народ завжди знає, що робить. Та й я, чесно кажучи, прикипіла серцем до тебе, паскуднику.

Сонце повернуло на захід.

Марго кивнула Андиберу, той підвів двох коней. Вони сіли верхи і повільно рушили з міста. Вони не взяли з собою нічого, окрім своєї маленької донечки.

Вона сиділа в рожевому платтячку попереду Андибера.

Спустившись у долину, вони поспішили за сонцем. Обернулися востаннє на свою фортецю і побачили, як мури обліпили люди, тисячі людей, які проводжали їх поглядом. Марго була переконаною: у кожного на очі навернулася сльоза...

Επίλογος

Минув рік.

За цей час у фірмі відбулося три розлучення. Першим розлучився Спирidonенко. Потім — майже одночасно — шеф і Марго. У шефа процедура відбулася досить болісно. У Марго — навпаки — мирно. Чоловік Марго спершу був шокований звісткою про те, що дружина його кинула. Однак пізніше з'ясувалося, що саме цього йому й треба було. Бо виявилось, він створений, щоб жити самому. А діти і дружина заважали йому самореалізуватися. Він активно взявся за докторську дисертацію, і справа просувалася дуже успішно.

За цей час Леська народила близнюків-хлопців. На загальних зборах колективу фірми «Розкажи мені...» вирішили назвати їх Петром і Павлом. Через півроку після неї розродилася і Марго. Як і очікувалося, дівчинкою.

Шеф більше не «стрибає у гречку». Він дуже змінився: скоротив кількість нарад і підвищив усім зарплату. І безмежно гордий своїми богатирями. А може, собою. Це Ахметове плем'я не розбереш.

Марго й Андибер зі своїм «циганським табором» живуть щасливо. По черзі бігають на роботу і по черзі сидять з малою. Часом беруть її на роботу: нехай звикає.

Васьок — без змін. А Светці лишилося оббігти два села.

Американський бос був у захваті від проробленої колективом роботи.

Щоправда, свої розкритикували їх: хіба можна виносити сміття з власної хати? Але нічого, обійшлося. Демократія! Американський бос замовив наступне соціопсихологічне завдання: з'ясувати, яким уявляють українці ідеальний образ месії, на якого вони підсвідомо очікують.

Тож усі готуються до нового польового сезону.

Літературно-художнє видання
(Серія «Книжечка для дамської сумочки»)

ГРИМИЧ Марина Віллівна

Ти чуєш, Марго?..
Роман

Продюсер *Марина Гримич*
Художнє оформлення *Альона Гнатюк*
Літературний редактор *Любов Дрофань*
Макет і верстка *Тарас Венгер*

Підписано до друку .09.2012. Формат 43х61¹/₁₆.
Папір офсетний.
Гарнітура «Times». Умовн. друк. арк. 5,63
Наклад 1000 прим. Замовлення №

Видавець:
ПП «Дуліби»
вул. Басейна, 3, оф. 50,
м. Київ, 01004
Тел. (044) 2353950
E-mail: duliby@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2297
від 21.09.2005

Друк:
Поліграфічна фірма «ТОВ „Бізнесполіграф”»
вул. Віскозна, 8
м. Київ
Тел. (044) 503 00 45
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК
№ 27152715
від 07.12.2006 р.